

The New **ECONOMIST**

DOI suffix: 10.36962/NEC20032025

INTERNATIONAL SCIENTIFIC-
PRACTICAL QUARTERLY JOURNAL,
PRECISE AND REVIEWED

N3, 2025, VOL 20, ISSUE 3

**Economy is the basis
of everything!**

ISSN 2667-9752 (ONLINE)

ISSN 1512-4649 (PRINT)

საერთაშორისო რეგულირებადი და
რეგულირებადი ყოველკვარტალური
სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი

ეკონომიკა ყველაფრის საფუძველია!

ახალი

ეკონომიკისი

**The Magazine “The New Economist”
HAS BEEN REVIEWED:**

In “Georgian Reviewed Magazine” –
P.L.L.E. Institute of Techninform.
Identifiable in the **Google Scholar**
and **Research Gate** bases.

ACKNOWLEDGED TO BE REVIEWED BY:

- Georgian Academy of Business Sciences;
- Georgian Academy of Economical Sciences;
- I. Javakhishvili Tbilisi State University;
- Ilia State University;
- Georgian Technical University;
- Grigol Robakidze University;
- Tbilisi Free University, (Business School ESM);
- Caucasus University;
- Sukhumi State University;
- Shota Rustaveli State University;
- Samtskhe-Javakheti State University;
- Shota Meskhia State University of Zugdidi;
- Akaki Tsereteli State University;
- Saint Andrew the First Called Georgian University
of the Patriarchate of Georgia;
- East European University;
- Odessa Mechnikov National University
(Odessa, Ukraine);
- Institute of Strategic Studies of the Caucasus
(Baku, Azerbaijan);
- State University of Belarus (Minsk);
- University of Kazakhstan of Economy,
Finances and International Trade (Nursultan).

**ADDRESS: 5 A. Jorjadze str.,
0105, Tbilisi, Georgia.**

Tel.: +995 (32) 2 990 576;

Mob.: +995 55 277 554; +995 (58) 944 800.

**ქურნალი „ახალი ეკონომისტი“
რეფერირებულია:**

სსიპ ინსტიტუტ ტექნიფორმის ელექტრონულ
გამოცემებში „ქართულ რეფერატულ ჟურნალში“.
იდენტიფიცირებადია **გუგლ სქოლარსა და**
რისერჩ გეიტსის ბაზებში.

რეფერირებულად აღიარებულია:

- საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემია;
- საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა
აკადემია;
- ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი;
- ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი;
- საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი;
- გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი;
- თბილისის თავისუფალი უნივერსიტეტი,
(ბიზნესის სკოლა ESM);
- კავკასიის უნივერსიტეტი;
- სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;
- შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;
- სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;
- შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი;
- აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი;
- საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია
პირველწოდებულის სახელობის ქართული
უნივერსიტეტი;
- აღმოსავლეთ ევროპის უნივერსიტეტი;
- ოდესის მეჩნიკოვის სახელობის ეროვნული
უნივერსიტეტი (ქ. ოდესა, უკრაინა);
- კავკასიის სტრატეგიული კვლევის
ინსტიტუტი (ბაქო, აზერბაიჯანი);
- ბელორუსიის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
(მინსკი);
- ყაზახეთის ეკონომიკის, ფინანსებისა და საგარეო
ვაჭრობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
(ნურსულტანი).

მისამართი: საქართველო,

0105, თბილისი, ა. ჯორჯაძის ქ. N5

ტელ.: +995 (32) 2 990 576;

მობ.: +995 (55) 277 554; +995 (58) 944 800.

E-mail: editor@neweconomist.com.ge; loidk@yahoo.com

web-site: www.neweconomist.com.ge; www.loi.com.ge

The New **ECONOMIST**

INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL QUARTERLY JOURNAL,

PRECISE AND REVIEWED N3 (78), 2025, VOL.20, ISSUE 3.

LOID KARCHAVA - Editor-in-Chief and Head of Editorial Board;
Doctor of Business Administration,
Head of the Council of Scientists of Georgia;
Academician of the Georgian Academy of Business Sciences;
Academician of the Georgian Academy of Phasis..

EDITORIAL BOARD

Doctors of science, Professors:

GIORGI ABASHISHVILI; RAMAZ ABESADZE; NINO ABESADZE; ANZOR ABRALAVA (Corresponding Member of Georgian National Academy of Science); IURI ANANIASHVILI; TEIMURAZ BABUNASHVILI (Prezident of the Georgian Academy of Business Sciences); GIVI BEDIANASHVILI; ROSTOM BERIDZE; SIMON GELASHVILI; RAMAZ GERLIANI; REVAZ GVELESIANI; VLADIMIR GRIGOLAIA (Moscow, Russian Federation); ALEKSEY DANILCHENKO (Belarusia State University); SHOTA VESHAPIDZE; NUGZAR TODUA; GOCHA TUTBERIDZE (Rector of Central European University); NATIA TURNAVA (President of the National Bank of Georgia); NAMIG YSAZADE; MERAB KAKULIA; REVAZ KVATASHIDZE; GIA KVASHILAVA (Prezident of the Academy of Phasis); MURTAZ KVIRKVAIA (Editor of the Scientific part); VASIL KIKUTADZE; KAKHA KORZAIA (Rector of Caucasus International University); The Rt Hon STEVEN LORD LLOYD-BAGRATIONI (University of Oxford, England); REVAZ LORDKIPANIDZE; EKATERINE LOMIA; LASHA MGELADZE; ELGUJA MEQVABISHVILI; DAVID NARMANIA (Georgian National Energy

and Water Supply Regulatory Commission (GN-ERC), Chairman); SOLOMON PAVLIASHVILI (Academician of Georgian National Academy of Science; Deputy Minister of Environmental Protection and Agriculture of Georgia); AVTANDIL SILAGADZE (Academician of Georgian National Academy of Science); ALEKSANDRE SICHINAVA; GELA SVIRAVA; LASHA TABATADZE (Responsible Secretary); SLAVA FETELAVA; LEVAN KISTAURI; LAMARA QOQIAURI; RUSUDAN KUTATELADZE (Dean of Business-engineering Faculty of Georgian Technical University); TEMUR SHENGELIA; GIORGI SHIKHASHVILI; FAIA SHULENBAYEVA (University of Kazakhstan of Economy, Finances and International Trade); LALI CHAGELISHVILI; DAVID CHERKEZISHVILI; NIKO CHIKHLADZE; ELENE KHARABADZE; ETER KHARAISHVILI; VASIL KHIZANISHVILI; DAVID JALAGONIA (Chancellor of Sukhumi State University); JAMLET JANJGAVA (Deputy of Editor-in-Chief); DIMITRI JAPARIDZE; MICHAEL JIBUTI (Academician of Georgian National Academy of Science, Prezident of the Georgian Academy of Economics Sciences); NANA JGHARKAVA.

ეკონომისტი

საერთაშორისო რეფერირებადი და რეცენზირებადი ყოველკვარტალური
სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი N3 (78), 2025, ტ. 20, გამომც. 3

ლოიდ ქარჩავა - მთავარი რედაქტორი და სარედაქციო კოლეგიის თავმჯდომარე,
ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი,
საქართველოს მეცნიერთა საბჭოს თავმჯდომარე;
საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი;
ფაზისის აკადემიის წევრი.

სარედაქციო კოლეგია: მეცნიერებათა დოქტორები, პროფესორები:

გიორგი აბაშიშვილი; რამაზ აბესაძე; ნინო აბესაძე; ანზორ აბრალაშვილი (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი); იური ანანიშვილი; თეიმურაზ ბაბუნაშვილი (საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი); გივი ბაღიანაშვილი; როსტომ ბერიძე (ბათუმის შ. რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი); სიმონ ბელაშვილი; რამაზ ბერლიანი; რევაზ გველესიანი; ვლადიმერ ბრიგოლანი (მოსკოვი, რუსეთის ფედერაცია); ალექსი დანილჩენკო (ბელარუსის სახელმწიფო უნივერსიტეტი); შოთა ვეშაძე; ნუგზარ თოდუა; გორა თუთხარიძე (ევროპის ცენტრალური უნივერსიტეტის რექტორი); ნათია თურნაშვილი (საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტი); ნამიბ ისაზაძე; მერაბ კაკულია; რევაზ კვატაშიძე (მინერალური ნედლეულის კავკასიის ინსტიტუტის დირექტორი); გიბ კვაშილავა (ფაზისის აკადემიის პრეზიდენტი); მურთაზ კვირკვალი (სამეცნიერო ნაწილის რედაქტორი); ვასილ კიკუტაძე; კახა კორძია (კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის რექტორი); ლორდი სტივენ ლორდ ლოიდ-გაბრატიონი (ოქსფორდის უნივერსიტეტი, ინგლისი); ეკატერინე ლომია; რევაზ ლორთქიფანიძე; ლეო მგელაძე; ელგუჯა მამკაბიშვილი; დავით

ნარმანი (საქართველოს ენერგეტიკისა და წყალმომარაგების მარეგულირებელი ეროვნული კომისიის თავმჯდომარე); სოლომონ პავლი-აშვილი (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ნამდვილი წევრი, აკადემიკოსი; საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის მინისტრის მოადგილე); ანტონი სილაბაძე (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ნამდვილი წევრი, აკადემიკოსი); ალექსანდრე სიჭინავა; ბაქ სპირაშვილი; ლეო ტაბატაძე (პასუხისმგებელი მდივანი); სლავა ფათელავა; ლევან ძისტაური; ლამარა ქოძი-აური; რუსუდან ქუთათელაძე (საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ბიზნეს-ინჟინერინგის ფაკულტეტის დეკანი); თეიმურაზ შენგელია; გიორგი შიხაშვილი; ფაია შულენგაშვილი (ყაზახეთის რესპუბლიკა); ლალი ჩაბელიშვილი; დავით ჩარქაიშვილი; ნიკო ჩიხლაძე; ელენე ხარაბაძე; ეთერ ხარაიშვილი; ვასილ ხიზანიშვილი; დავით ჯალაღონია (სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კანცლერი); ჯამალ ჯანჯღაშვილი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე); დიმიტრი ჯაფარიძე; მიხეილ ჯი-ბუტი (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ნამდვილი წევრი, აკადემიკოსი; საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი); ნანა ჯღარკაშვილი.

სტატიაზე, მის შინაარსზე პასუხისმგებელია ავტორი.

© ჟურნალი „The New Economist“, „ახალი ეკონომისტი“, 2025წ.
© გამომცემლობა „ლოი“

ფასი 15 ლარი

SCIENCE

Gia Kvashilava

A Brief Overview of the Sumerian Economy (Based on Ancient Written Records) -----7

Shota Veshapidze, Levan Kereselidze, Lela Jamagidze, Ramaz Futkaradze

Georgia's Strategic Priorities in Regional Integration
Amid Global Challenge ----- 19

Davit Basiashvili, Slava Fetelava

Crown Jewel Obligation and its Defense on Sustaining Competitive Equilibrium----- 34

Vasil Khizanishvili

The Political and Socio-Economic Situation of Israel in 1948-1972 ----- 42

David Oboladze

Developing Sport Satellite Accounts in Georgia:
Methodological Approach, Challenges, and Perspectives ----- 53

Lela Kintsurashvili

Labor Market Trends in the Age of Artificial Intelligence ----- 62

Salome Tsikelashvili

Economic Potential and Future Development Trends of the BRICS Countries----- 71

Giorgi Oboladze

Get smarter responses, upload files and images, and more ----- 80

STUDENTS VISION

Gvanca Chigladze

NFT as a Tool for Ownership Transformation in the Digital Economy ----- 89

CONGRATULATION

Ramaz Gvelesiani – 70 ----- 98

მეცნიერება

ბია კვაშილავა

შუმერის ეკონომიკის მოკლე მიმოხილვა
(უძველესი წერილობითი ძეგლების მიხედვით) -----7

შოთა ვეშაიძე, ლელა ჯამაგია, ლევან კარისელიძე, რამაზ ფუტყარაძე

საქართველოს სტრატეგიული პრიორიტეტები რეგიონულ ინტეგრაციაში
გლობალური გამოწვევების ფონზე ----- 19

დავით ბასიაშვილი, სლავა ფათელავა

„Crown Jewel“-ის ვალდებულება და მისი დაცვა კონკურენტული
წონასწორობის შენარჩუნებაზე ----- 34

ვასილ ხიზანიშვილი

ისრაელის პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური
მდგომარეობა 1948-1972 წლებში ----- 23

დავით ოზოლაძე

საქართველოს სპორტის სატელიტური ანგარიშების შემუშავება:
მეთოდოლოგიური მიდგომა, გამოწვევები და პერსპექტივები ----- 53

ლელა კინწურაშვილი

შრომის ბაზრის ტენდენციები ხელოვნური ინტელექტის ეპოქაში ----- 62

სალომე ციყელაშვილი

ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური პოტენციალი და
სამომავლო განვითარების ტენდენციები ----- 71

ბიორგი ოზოლაძე

ნავთობგაზის სფეროში რისკის შეფასების გამოწვევები ----- 80

სტუდენტური ხელვა

გვანცა ჭილაძე

NFT როგორც საკუთრების ტრანსფორმაციის
ინსტრუმენტი ციფრულ ეკონომიკაში ----- 89

მილოცვა

რევაზ გველესიანი - 70 ----- 98

A BRIEF OVERVIEW OF THE SUMERIAN ECONOMY (BASED ON ANCIENT WRITTEN RECORDS)

Copyright © 2024 the Author/s
Peer review method: Double-Blind
Accepted: February August 21, 2025
Published: September 11, 2025
Original scientific article
DOI suffix: 10.36962/NEC20032025-7

Gia Kvashilava

PhD in Economics,
Caucasus International University
President of the Academy of Phasis,
ORCID ID: 0000-0002-8511-0203
E-mail: gia.kvashilava@tsu.ge

ABSTRACT

This study discusses the main components of the Sumerian economy: agriculture, temple and palace economies, trade, labour organization, accounting systems, and redistribution mechanisms. The Sumerian economy, which flourished in southern Mesopotamia during the 4th–3rd millennia BC, represented one of the earliest organized economic systems. Agriculture, developed on the fertile soils created by the Tigris and Euphrates rivers, supported the cultivation of staple crops such as barley, wheat, and dates. Temples and palaces, as economic centres, managed land ownership, taxation, and resource redistribution. Sumer engaged in trade with regions such as Anatolia (modern-day Turkey), Elam (southwestern Iran), the Indus Valley (modern-day Pakistan/India), and the Arabian Peninsula (Dilmun, modern-day Bahrain). Strict labour organization and accounting records inscribed in cuneiform ensured efficient management. Institutional frameworks reduced transaction costs, fostering trust and stability in relevant institutions. Despite significant economic achievements, the Sumerian economy remained vulnerable due to soil salinization and external threats. Sumerian bureaucracy, irrigation systems, and writing profoundly influenced the economic and social development of ancient civilizations.

Keywords: Sumerian economy, agriculture, temple and palace economy, institutions, trade, irrigation systems, accounting, writing system.

REFERENCES

1. Adams, R. M. (2004). Reflections on the Early Southern Mesopotamian Economy. In: G. M. Feinman and L. M. Nicholas, eds., *Archaeological Perspectives on Political Economies*. Salt Lake City, UT: University of Utah Press, pp. 41–60.
2. Algaze, G. (2014). *Ancient Mesopotamia at the Dawn of Civilization: The Evolution of an Urban Landscape*. Chicago: University of Chicago Press.
3. Chilachava, T.; Kvashilava, G.; Pochkhua, G. (2023), Mathematical Model for the Proto-Kartvelian Population Dynamics, Reports of Enlarged Sessions of the Seminar of I. Vekua Institute of Applied Mathematics, Vol. 37, pp. 7–10.
4. Chilachava, T.; Kvashilava, G.; Pochkhua, G. (2024), Mathematical Model Describing the Transformation of the Proto-Kartvelian population, *Journal of Mathematical Sciences (N.Y.)*, Vol. 280, Issue 3, Springer, 2024, pp. 300–308.

5. Chilachava, T.; Kvashilava, G.; Pochkhua, G. (2024), Mathematical and Computer Models of the Transformation of the Proto-Kartvelian population into the Svan and Georgian-Colchian Populations, Reports of Enlarged Sessions of the Seminar of I. Vekua Institute of Applied Mathematics, Vol. 38, pp. 19–22.
6. Chilachava, T.; Kvashilava, G.; Pochkhua, G.; Dzidziguri, T.; Sulava, L. (2024), Research of Nonlinear Dynamic System Describing Interaction between Colchian-Georgian and Svan Population, *Proceedings XXIV, Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*, Tbilisi, pp. 3–13.
7. Crawford, H. (1998). *Dilmun and Its Gulf Neighbours*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Hudson, M. (2004). The Development of Money-of-Account in Sumer's Temples. In M. Hudson & C. Wunsch (Eds.), *Creating Economic Order: Record-Keeping, Standardization, and the Development of Accounting in the Ancient Near East*. International Scholars

Conference on Ancient Near Eastern Economies, Bethesda: CDL Press, Issue 4, pp. 303–329.

9. Liverani, M. (2006). Uruk: The First City. London: Equinox Publishing.

10. Kvashilava, G. (2021). On the origin and development of economics, mathematics, and the art of writing. *New Economist*, Vol. 16(1), pp. 44–56 (in Georgian).

11. Kvashilava, G. (2022). On the History of Some Problems of Economic Security According to Ancient Greek and Latin Sources, *The New Economist* 17 (2), pp. 46-53 (in Georgian).

12. Kvashilava, G. (2023). On the issue of mathematical and economic accounting systems (based on archaeological monuments dated to the 9th–1st millennia BCE). *Issues of Linguistics*, 2021–2022, pp. 84–125 (in Georgian).

13. Kvashilava, G. (2023). On the Accounting Systems (According to Monuments of the Ancient Near East). *Proceedings XXIII*. Tbilisi: Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences, pp. 28–34.

14. Kvashilava, G. (2024). On the Development of Economic relations and Origin of Graphic Signs (According to Archaeological Materials Dated Back to 3.3 million – 10,000 years ago), *The New Economist* 19 (2), pp. 11-22 (in Georgian).

15. Kvashilava, G. (2024). A Brief Overview of the Origin and Development of the Science of Economics, *Business-Engineering*, pp. 106–109 (in Georgian).

16. Kvashilava, G. (2024). The Role of the Development of Economic Relations in the Formation of Mathematics and Writing System. Doctoral dissertation in Economics, Georgian Technical University, Tbilisi, 163

pp (in Georgian).

17. Kvashilava, G. 2025, The Origin and Development of Agriculture – The First Economic Revolution, *The New Economist* 20 (1), pp. 60-70.

18. Kvashilava, G., and Sekhniashvili, D. (2022). Economics in prehistoric times. *Business-Engineering*, Vol. 3–4, pp. 230–234 (in Georgian).

19. North, D. C. (1981). *Structure and Change in Economic History*. New York and London: W. W. Norton & Co.

20. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.

21. Postgate, J. N. (2015). *Early Mesopotamia: Society and Economy at the Dawn of History*. London: Routledge.

22. Ratnagar, S. (2004). *Trading Encounters: From the Euphrates to the Indus in the Bronze Age*. New Delhi: Oxford University Press.

23. Scheidel, W. (2017). *The Great Leveler: Violence and the History of Inequality from the Stone Age to the Twenty-First Century*. Princeton: Princeton University Press.

24. Sichinava, M. (2012). Sikli/shekel or skill?! *Taxes*, Vol. 7, pp. 52–55 (in Georgian).

25. Stol, M. (2016). *Women in the Ancient Near East*. Boston: De Gruyter.

26. Van De Mieroop, M. (2016). *A History of the Ancient Near East, ca. 3000-323 BC*. Oxford: Blackwell Publishing.

27. Williamson, O. E. (2000). The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. *Journal of Economic Literature*, 38(3), pp. 595–613.

შუმერის ეკონომიკის მოკლე მიმოხილვა (შეველესი წერილობითი ძეგლების მიხედვით)

გია კვაშილავა

ეკონომიკის დოქტორი,

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი

ფაზისის აკადემიის პრეზიდენტი,

ORCID ID: 0000-0002-8511-0203

E-mail: gia.kvashilava@tsu.ge

აბსტრაქტი

ამ შრომაში განიხილულია შუმერის ეკონომიკის ძირითადი კომპონენტები: სოფლის მეურნეობა, ტაძრებისა და სასახლეების ეკონომიკა, ვაჭრობა, შრომის ორგანიზაცია, აღრიცხვის სისტემა და გადანაწილების მექანიზმები. შუმერის ეკონომიკა, რომელიც ძვ.წ. IV-III ათასწლეულებში სამხრეთ შუამდინარეთში ყვაოდა, ერთ-ერთ ყველაზე ად-

რეული ორგანიზებული სისტემა იყო. სოფლის მეურნეობა, რომელიც განვითარებული იყო მდინარეების, ტიგროსისა და ეფრატის მიერ შექმნილ ნაყოფიერ ნიადაგებზე, უზრუნველყოფდა ძირითადი პროდუქტების, მაგ., ქერის, ხორბლისა და ფინიკის მოყვანას. ტაძრები და სასახლეები, როგორც ეკონომიკური ცენტრები, მართავდნენ მიწის საკუთრებას, გადასახადებსა და რესურსების

გადანაწილებას. შუმერი ვაჭრობდა ისეთ რეგიონებთან, როგორებიცაა სამხრეთ კავკასია, ანატოლია (თანამედროვე თურქეთის მხარე), ელამი (თანამედროვე ირანის სამხრეთ-დასავლეთ რეგიონი), ინდის ხეობა (თანამედროვე პაკისტანის მხარე) და არაბეთის ნახევარკუნძული (დიღმუნი, თანამედროვე ბაჰრეინი). შრომის მკაცრი ორგანიზაცია და ლურსმული დამწერლობით ჩანერილი აღრიცხვითი ფორმები უზრუნველყოფდა ეფექტურ მართვას. გარკვეულმა ინსტიტუციურმა ჩარჩოებმა შეამცირა ტრანზაქციული ხარჯები, რაც ზრდიდა სათანადო ინსტიტუტების ნდობასა და სტაბილურობას. შუმერში მნიშვნელოვანი ეკონომიკური მიღწევების მიუხედავად, მისი ეკონომიკა მყიფე რჩებოდა, რაც განპირობებული იყო მინის დამლაშებითა და გარე საფრთხეებით. შუმერულმა ბიუროკრატიამ, სარწყავმა სისტემებმა და დამწერლობამ დიდი გავლენა მოახდინა უძველესი ცივილიზაციების ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებაზე.

საკვანძო სიტყვები: შუმერის ეკონომიკა, სოფლის მეურნეობა, ტაძრებისა და სასახლეების ეკონომიკა, ინსტიტუტები, ვაჭრობა, სარწყავი სისტემები, აღრიცხვა, დამწერლობა.

შესავალი

დაახლოებით ძვ.წ. 4500-1900 წლებში ქვეყანა შუმერი მდებარეობდა სამხრეთ შუამდინარეთის ისტორიულ რეგიონში, თანამედროვე ერაყის სამ-

სრეთ-ცენტრალურ ნაწილში და ითვლება ერთ-ერთ ყველაზე ადრეულ ურბანულ ცივილიზაციად. ის შუმერულ ენაზე იწოდებოდა როგორც „ქიენგი“, ან „ქიენგირი“, რაც „კეთილშობილ მბრძანებელთა ქვეყანას“ აღნიშნავდა, ხოლო მისი ენა „ემეგირი“ – „კეთილშობილთა ენას“. ტერმინი „შუმერი“ პირველად 1869 წლის 17 იანვარს ებრაული წარმოშობის, ფრანგ-გერმანელმა ასირიოლოგმა, ჟიულ ოპერტმა (1825–1905) გამოიყენა. შუმერული ენა იყო არასემიტური და არაინდოევროპული, აგლუტინაციური ენის იზოლატი. გარკვეული ენათმეცნიერული კვლევების მიხედვით, შუმერულს პროტო-ქართველურ ენასთან ვაკავშირებთ და სამრეთ კავკასიას კი შუმერების წინარესამშობლოდ მივიჩნევთ [3–6; 11–13].

შუმერმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ორგანიზებული ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბებაში. შუმერის ეკონომიკა ეფუძნებოდა სოფლის მეურნეობას, ტაძრებისა და სასახლეების ინსტიტუტებს, ტექნოლოგიებს, ვაჭრობასა და რთულ ადმინისტრაციულ მართვის სისტემას.

1. სოფლის მეურნეობა

შუმერის ეკონომიკის საფუძველი სოფლის მეურნეობა იყო, რომელიც მდინარეების – ტიგროსისა (იდიგნა) და ეფრატის (ბურანუნი) – მიერ შექმნილ ნაყოფიერი ნიადაგების ამოშრობითა და დამუშავებით ვითარდებოდა. არქეოლოგიური მონაცემები აჩვენებს, რომ დაახლოებით ძვ.წ. 3500

ნლიდან შუმერებმა განავითარეს რთული სარწყავი სისტემები, რომლებიც 3000 ჰა-ზე მეტ ფართობს მოიცავდა, რამაც უზრუნველყო სტაბილური ჭირნახულის (მაგ., პურის) მიღება და მოსავლიანობის ზრდა ადგილობრივი მშრალი კლიმატის პირობებში [1]. ძირითადი კულტურები იყო ქერი, ხორბალი, სეზამი, ფეტვი, ლობიო და ბარდა. ასევე, მნიშვნელოვანი იყო ფინიკის პალმა, რომელიც საკვებასა და სამშენებლო მასალას იძლეოდა [17].

ტექნოლოგიური ინოვაციების თვალსაზრისით, შუმერებმა პირველებმა გამოიყენეს სათესი გუთანი (seeder plough), რომელიც საშუალებას აძლევდა თესვა და ხვნა ერთდროული პროცესი ყოფილიყო. ეს ინოვაცია, რომელიც თიხის ფირფიტებზეა აღწერილი, მიუთითებს ტექნოლოგიურ წინსვლაზე, რამაც ხელი შეუწყო შუმერებს თესვის ეფექტურობა გაეზრდათ და გაეფართოებინათ სარწყავი მიწები [2]. ასევე ფერმერთა სპეციალიზაციამ (მაგ., მიწის მუშები, სარწყავი სისტემის მმართველები) გააუმჯობესა შრომის დანაწილება, რაც ეკონომიკის მდგრადობას უზრუნველყოფდა [1; 13]. ამ პროცესმა შესაძლებელი გახადა შუმერულ ქალაქ-სახელმწიფოებს მიეღოთ ჭარბი მოსავალი, რაც საფუძველი გახდა ურბანიზაციისა და ვაჭრობის განვითარებისთვის [9].

მიწის საკუთრების სტრუქტურის თვალსაზრისით, უმეტესი მიწა ტაძრებსა და სასახლეებს ეკუთვნოდა, თუმცა არსებობდა მიწის კერძო საკუთრების მაგალითებიც, რაც დასტურდება თიხის ფირფიტების ჩანაწერებით [22]. სარწყავი არხებისა და ნალსაცავების მოვლა-პატრონობა სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საქმე იყო,

რამაც მოითხოვა ცენტრალიზებული მართვა და მუშახელის ორგანიზება [17].

შუმერულ სოფლის მეურნეობაში ძირითადი პროდუქტები მრავალფუნქციური იყო, მათი გამოყენება ეკონომიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა.

- **ქერი** გამოიყენებოდა როგორც ძირითად საკვებად (პურის, ფაფისა თუ ლუდის დასამზადებლად), ისე – გადახდის საშუალებად შრომის ანაზღაურებაში, გადასახადებსა და სავაჭრო გარიგებებში, რაც მას უნივერსალურ „ვალუტად“ აქცევდა [22];

- **ხორბალი** მნიშვნელოვანი კულტურა იყო, რომლისგან მზადდებოდა მაღალი ხარისხის საკვები, პური და სხვა ცომეული. ის ზოგჯერ ტაძრებში შესანიშნავად ან რელიგიური რიტუალებისთვის იყო განკუთვნილი. ხორბალი ქერთან შედარებით ნაკლებად გავრცელებული იყო, მაგრამ – უფრო ძვირადღირებული მარცვლეული, რადგან მისი მოყვანა მოითხოვდა უფრო ხელსაყრელ პირობებს, ნაყოფიერ ნიადაგსა და უკეთეს ირიგაციის სისტემას, რაც შუმერის მშრალ კლიმატში გარკვეული გამოწვევა იყო.

- **ფინიკი** იყო მაღალკალორიული, მნიშვნელოვანი საკვები პროდუქტი, რომელსაც ფართოდ მოიხმარდა მოსახლეობა. მისგან ამზადდებდნენ ჩირს, სიროფსა და სასმელებს. ფინიკის პალმები ასევე იძლეოდა სამშენებლო მასალას (ხე, ფოთლები). ის, როგორც გამძლე და მარტივად გადასაზიდი პროდუქტი, მნიშვნელოვანი საექსპორტო საქონელი იყო, განსაკუთრებით სპარსეთის ყურის რეგიონში (დილმუნში, თანამედროვე ბაჰრეინში) იყიდებოდა. ფინიკის მაღალი მოსავლიანობა და შენახვის მარტივი პირობები მას ეკონომიკურად მომგებიან

თიხის ფირფიტა, რომელიც ძვ.წ. XIV საუკუნით თარიღდება, აღმოჩენილია უგარიტში, დღევანდელი სირიის ტერიტორიაზე.

ფირფიტის ზედა ნაწილი შეიცავს ხურიტულ ჰიმნის ტექსტს, ხოლო მის ქვედა ნაწილში ჩაწერილია რიცხვები და ტექნიკური აღნიშვნები, რომლებიც, სავარაუდოდ, წარმოადგენს უძველეს მუსიკალურ პარტიტურას იმ მელოდისა, რომლის თანხლებითაც ჰიმნი უნდა შესრულებულიყო.

„მე გავაკეთე შესაწირავი ქალღვთაებისთვის, რომ ის სიყვარულში გულს გამიხსნის, და რომ ჩემი ცოდვები მომიტეგოს. დაე, ჩემი ტკბილი სეზამის ზეთის ქილები მას მოეწონოს, რომ მან კარგად შემომხედოს, და ნაყოფიერი გამზადოს.“

როგორც მარცვლეულის ყანები ყვავიან, ქალწულმა ქალებმა ქმრებთან ერთად შვილები გააჩინონ. და ისინი, ვინც ჯერ კიდევ ქალწულები არიან, ერთ დღეს შვილებთან ერთად აკურთხოს.“

გია კვაშილავას თარგმანი

საქონლად აქცევდა. თიხის ფირფიტების წარწერებში ნახსენებია ფინიკის ბაღები, რომლებიც ხშირად ტაძრების ან მდიდარი მიწის მფლობელების საკუთრებაში იყო [2].

- **ლობიო და ბარდა** მნიშვნელოვანი პარკოსანი კულტურები იყო, რომლებსაც ძირითადად დაბალი სოციალური ფენები მოიხმარდნენ, ასევე – პირუტყვის საკვებად.

- **სეზამის ზეთი** გამოიყენებოდა საკვებად, განათებაში, კოსმეტიკაში, რელიგიურ რიტუალებსა და სამკურნალო მიზნებისთვის. სეზამის ზეთი, ისევე როგორც ფინიკი, ექსპორტისთვის მნიშვნელოვანი პროდუქტს წარმოადგენდა, რადგან ის ადვილად გადასაზიდი იყო. თიხის ფირფიტებზე ნახსენებია სეზამის მინდვრები, რომლებიც ძირითადად ტაძრების ან ბომონდის (მცირერიცხოვანი სოციალური ჯგუფის) კონტროლს ექვემდებარებოდა.

- **მატყელი** გამოიყენებოდა მაღალი ხარისხის ქსოვილების დასამზადებლად, რომელიც ტაძრებისა და ბომონდისთვის იყო განკუთვნილი. მისგან დამზადებული ქსოვილები, შეღებილი თუ ორნამენტებით გაფორმებული, მნიშვნელოვანი საექსპორტო საქონელი იყო, რომელიც განსაკუთრებით ელამსა (თანამედროვე ირანის სამხრეთ-დასავლეთ მხარესა) და ანატოლიაში (თანამედროვე თურქეთის რეგიონში) იყიდებოდა. თიხის ფირფიტების წარწერებზე დაფიქსირებულია, რომ ქსოვილების წარმოება ხშირად ტაძრების ან სამეფო სასახლეების მიერ იყო ორგანიზებული, სადაც ძირითადად მუშაობდნენ ქალი ხელოსნები [18].

ამრიგად, აღნიშნულმა პროდუქტებმა შესაძლებელი გახადა არა მხოლოდ ადგილობრივი მოსახლეობის დაკმაყოფილება, არამედ გლობალური სავაჭრო ქსელების ფორმირება, რამაც ხელი შეუწყო შუმერული ქალაქ-სახელმწიფოების ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ განვითარებას. თიხის ფირფიტებზე დაფიქსირებული ჩანაწერები და არქეოლოგიური მონაცემები ცხადყოფს, რომ შუმერებმა შექმნეს მაღალორგანიზებული სისტემა სოფლის მეურნეობის მართვისა და მისი ეკონომიკური პოტენციალის გამოყენებისთვის.

2. ტაძრისა და სასახლის ეკონომიკა

შუმერულ საზოგადოებაში ტაძრები სოციალურ-ეკონომიკური და რელიგიური ცხოვრების ცენტრები იყო, რაც დადასტურებულია უამრავი არქეოლოგიური მასალით, მათ შორის თიხის ფირფიტების ჩანაწერებით, რომლებიც ასახავს მათ ადმინისტრაციულ ფუნქციებს [22]. ტაძრები ფლობდნენ დიდი მიწის ნაკვეთებს, მართავდნენ

სარწყავ სისტემებს, ინახავდნენ მარცვლეულსა და სხვა პროდუქტებს, ახდენდნენ მოსავლის გადანაწილების დროს კონტროლს [1]. ისინი ასევე იყვნენ მსხვილი დამსაქმებლები, სადაც მუშაობდნენ ქურუმები, ხელოსნები, მუშები და ჩამწერები [17]. ტაძრის ეკონომიკა (temple economy: [15]) ფუნქციონირებდა როგორც ცენტრალიზებული გადანაწილების სისტემა: გლეხები აწვდიდნენ მოსავალს, ხოლო ტაძარი ანაწილებდა მას მუშებსა და ღარიბებს შორის, რაც ნაწილობრივ ასახულია ურისა და ლალაშის წერილობით არქივებში [8].

ტაძრები ხელს უწყობდა სოციალური პირობების გაძლიერებას. მაგ., ტაძრები აწყობდნენ რელიგიურ ფესტივალებს, რომლებიც იზიდავდა მომლოცველებს, რაც ადგილობრივ ეკონომიკას, განსაკუთრებით ხელოსნობასა და ვაჭრობას აძლიერებდა [9].

სასახლეებმა, რომლებიც მმართველ ბომონდს ეკუთვნოდა, ძვ.წ. III ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან დაიწყეს მსგავსი ეკონომიკური ფუნქციების აღება. მეფეები და მმართველები აკონტროლებდნენ მიწის ნაკვეთებს, აგროვებდნენ გადასახადებს ძირითადად ნატურის სახით (მაგ., მარცვლეული, მსხვილფეხა საქონელი) და ორგანიზებას უწევდნენ სამხედრო კამპანიებსა თუ სამშენებლო პროექტებს [2].

ტაძრისა და სასახლის ეკონომიკა ხშირად გადაჯაჭვული იყო, რაც ქმნიდა ცენტრალიზებული მართვის ინსტიტუციურ სისტემას, სადაც რესურსების გადანაწილება და კონტროლი ხორციელდებოდა თიხის ფირფიტებზე მოცემული აღრიცხვის სისტემის საშუალებით [13]. გარდა ამისა, ტაძრისა და სასახლის საზოგადოებების ურთიერთდამოკიდებულება შეიძლება განიხილებოდეს, როგორც ძალაუფლების ბალანსის მაგალითი, სადაც მეფეები ხშირად იყვნენ რელიგიურ ავტორიტეტს თავიანთი მმართველობის ლეგიტიმაციისთვის, რაც დადასტურებულია ძვ.წ. III ათასწლეულის მეორე ნახევრის ჩანაწერებში [15]. ამით ჩანს, თუ როგორ უზრუნველყოფდა ეს ინსტიტუტები ეკონომიკურ სტაბილურობასა და რესურსების ეფექტურ განაწილებას. ინსტიტუტები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ტრანზაქციული ხარჯების შემცირებასა და სოციალური ნდობის გაძლიერებაში [16; 23].

3. ვაჭრობა და გარე ურთიერთობები

შუმერში ეკონომიკა დიდწილად ეფუძნებოდა ვაჭრობას, სავაჭრო ქსელებს. მას არ ჰქონდა ბუნებრივი რესურსები, როგორცაა ხე-ტყე და ლითონები, რის გამოც ვაჭრობა აუცილებელი იყო

და მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა [2]. შუმერი თავად ვერ აწარმოებდა საკმარის ლითონებსა და სხვა საჭირო ნედლეულს. ამის სანაცვლოდ, ის სხვა რეგიონებს აწვდიდა აგრარულ პროდუქტებსა და ხელოსნურ ნაწარმს, რის გამოც ჩამოყალიბდა სავაჭრო მარშრუტები, რაც დადასტურებულია თიხის ფირფიტების წარწერებითა და არქეოლოგიური მონაცემებით.

არქეოლოგიური გათხრების მიხედვით გამოვლინდა, რომ შუმერები ვაჭრობდნენ ისეთ რეგიონებთან, როგორებიც იყო ანატოლია, ირანის ზეგანი, დილმუნი, ინდის ხეობა და არაბეთის ნახევარკუნძული [18; 22]. თიხის ფირფიტების წარწერებზე ამოკითხული მასალა მიუთითებს, რომ დილმუნი იყო შუამავალი შუმერისა და ინდის ხეობის ცივილიზაციათა შორის. ის ხელსუწყობდა ნედლეულისა და საქონლის გადაზიდვას (Crawford 1998).

ვაჭრობა ძირითადად სახელმწიფო ინსტიტუტებისა თუ ტაძრების მიერ იყო ორგანიზებული, თუმცა კერძო ვაჭრებიც არსებობდნენ. ამის მაგალითია „დამგარის“ (ვაჭრის) ინსტიტუტი. პროფესიონალი ვაჭრები, რომლებიც მოგზაურობდნენ შუმერული ქალაქ-სახელმწიფოების (მაგ., ური, ლარსა) სახელით და ახორციელებდნენ საერთაშორისო ვაჭრობას [22]. თიხის ფირფიტებზე შემონახული სავაჭრო ჩანაწერები, მაგ., ძვ. წ. 2350-2200 წლების დოკუმენტები, აჩვენებს

საქონლის რაოდენობას, ფასებს (ძირითადად „შეკლის“ ერთეულებში) და გარიგების პირობებს, რაც მიუთითებს აღრიცხვის სისტემის სიზუსტეზე [8]. ძირითადი საექსპორტო საქონელი იყო მარცვლეული, ფინიკი, სეზამის ზეთი, მატყლი და ხელნაკეთი ნივთები, ხოლო საიმპორტო საქონელი – ხე-ტყე (თანამედროვე ლიბანის რეგიონიდან), ოქრო, სპილენძი (სამხრეთ კავკასიიდან), ვერცხლი (ანატოლიიდან) და ძვირფასი ქვები, როგორიცაა ლაპის ლაზული/„ლურჯი საფირონი“ (თანამედროვე ავღანეთის ბადახშანის რეგიონიდან) [2]. სავაჭრო ქსელებმა ხელი შეუწყო არა მხოლოდ ეკონომიკურ, ტექნოლოგიურ და კულტურულ გაცვლას, არამედ წერიტი სისტემების გავრცელებას, რაც ხაზს უსვამს ვაჭრობის როლს პროტო-გლობალიზაციის პროცესში [13].

წერილობითი მასალის მიხედვით, ქვემოთ წარმოდგენილია ძირითადი სავაჭრო მარშრუტები:

- სახმელეთო გზა ანატოლიისა და სამხრეთ კავკასიის მიმართულებით (მანძილი დაახლოებით 1000–2000 კმ), რომელიც ძირითადად გამოიყენებოდა ლითონების (ოქროს, სპილენძის, კალას), ხე-ტყისა და სხვა ნედლეულის იმპორტისთვის, რაც შუმერებისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო [22; 2; 13];

- სახმელეთო გზა ურიდან ან ურუქიდან ელამის დედაქალაქ სუსის მიმართულებით (მანძილი

თარგმანი: „ეა-ნასირს ესაუბრე, ასე [ამბობს] ნანი. როცა წახვედი, შემდეგი დაპირება მომეცა, შენი [შემდეგი] სიტყვებით: „მე მივცემ კარგ ზოდებს იგმილ-სინს“. შენ წახვედი, [მაგრამ] რაც მე შემპირდი, არ შეასრულე. ჩემს მაცნეს ცუდი ზოდები გამოუყავი და შენი [შემდეგი] სიტყვებით [უთხარი]: „თუ [თქვენ] გინდათ მისი წაღება, აიღეთ, თუ არ გინდათ მისი წაღება, წადით!“ მე, ვინ მიგაჩნისარ? ... და ასე დამცინე! მე ვუბრძანე «თავად-აზნაურებს» – შენს წარმომადგენლებს – ჩემი «კაპიტალი» მიეღოთ, მაგრამ შენ დამცინე და [არა]ერთხელ, [არამედ ისინი] ცარიელი ხელებით ორჯერ გამოუშვი უცხო ადგილიდან. მათ შორის, ვინც დილმუნში მიდიოდა. ვინ მომექცა ასე? შენ, შენ დასცინე ჩემს მაცნეს! ყველა იმ ვერცხლის შესახებ, რაც შენს გამო მე დავხარჯე, სისულელეებს ლაპარაკობ. უფრო მეტიც, შენ გამო მე თვითონ გადავუხადე თვრამეტი ტალანტი სპილენძი სასახლეს და შუმი-აბუმმა [ასევე] მისცა თვრამეტი ტალანტი სპილენძი. გარდა იმ სპილენძისა, რომლისთვისაც ჩვენ შამაშის ტაძრისთვის დალუქული დოკუმენტი გავაკეთეთ. იმ სპილენძთან დაკავშირებით: როგორ მომექცე? შენ ჩემი «კაპიტალი» უცხო ადგილზე შეინარჩუნე! შენ გმართებს, რომ ჩემი «კაპიტალი» სრულად დამიბრუნო! გაიგე, რომ შენგან ცუდი ხარისხის სპილენძს არ მივიღებ! ჩემს ეზოში მე თითოეულ [სპილენძის ზოდს] ცალ-ცალკე შევარჩევ და [მასზე] საკუთრებას მოვიპოვებ. ასევე, რადგან შენ დამცინე, [ამას] მწუხარებად გადაგიქცევ!“

3750 წლის წინანდელი თიხის ფირფიტის წარწერა (გია კვაშილავას თარგმანი).
თიხის ფირფიტა აღმოჩენილია ურში, ერაყში და ინახება ბრიტანეთის მუზეუმში

დაახლოებით 300-400 კმ), რომელიც ძირითადად გამოიყენებოდა მარცვლეულის, ქსოვილებისა და სხვა საქონლის ექსპორტისთვის [18];

- საზღვაო მარშრუტი სპარსეთის ყურის, დილმუნის გავლით ინდის ხეობის (მოჰენჯო-დაროსა და ჰარაპას ცივილიზაციების, თანამედროვე პაკისტანის რეგიონის) მიმართულებით (მანძილი დაახლოებით 2000 კმ.), რომელიც გამოიყენებოდა ძვირფასი ქვებისა და სანელებლების იმპორტისთვის [18].

ეს სავაჭრო ქსელები და საქონლის გაცვლა მოითხოვდა ძლიერ ლოგისტიკას, მათ შორის ტრანსპორტის, უსაფრთხოების, შეიარაღებული დაცვისა და ადმინისტრაციული ხელშეკრულებების ორგანიზებას [22]. ამ პროცესებმა ხელი შეუწყო შუმერული ქალაქ-სახელმწიფოების ეკონომიკურ და კულტურულ განვითარებას, რამაც დიდი გავლენა იქონია შუამდინარეთისა და მეზობელი რეგიონების გაძლიერებაზე [13].

4. შრომის ორგანიზაცია და სოციალური სტრუქტურა

შრომის ორგანიზაცია ძირითადად ტაძრების მიერ ხორციელდებოდა. მაგ., ურის III დინასტიის (ძვ.წ. 2112–2004 წწ.) დროინდელი ჩანაწერები ასახავდა მუშათა რაოდენობას, სამუშაო დღეებსა და რაციონს. ის განსაზღვრავდა შუმერის ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ განვითარებას.

შუმერულ ეკონომიკაში შრომა მკაცრად იყო ორგანიზებული. მოსახლეობის უმრავლესობა, დაახლოებით 80-90%, სოფლის მეურნეობაში იყო

დაკავებული, ძირითადად ქერისა და ხორბლის კულტივაციაზე [1]. დანარჩენი მოსახლეობა, მათ შორის ქურუმები, ჩამწერები (მნიგნობრები) და ხელოსნები, ძირითადად ტაძრებსა და სასახლეებში მუშაობდნენ. ეს ინსტიტუტები არა მხოლოდ აკონტროლებდნენ წარმოებას, არამედ უზრუნველყოფდნენ ეკონომიკური რესურსების მართვასა და საქმიანობის კოორდინაციას [22].

შუმერულ საზოგადოებაში არსებობდა სოციალური იერარქია. ზედა ფენას წარმოადგენდა მმართველი ბომონდი, მათ შორის მეფეები და ქურუმები, რომლებიც პოლიტიკურ და რელიგიურ ძალაუფლებას აერთიანებდნენ. შუა ფენა მოიცავდა თავისუფალ მოქალაქეებს, როგორებიც იყვნენ ვაჭრები, ხელოსნები და მცირე მიწის მესაკუთრეები. ქვედა ფენაში შედიოდნენ მუშები, მათ შორის მონები, რომლებიც ხშირად ომის ტყვეები ან ვალის გამო მონობაში ჩავარდნილი პირები იყვნენ. მონები ძირითადად დასაქმებული იყვნენ სოფლის მეურნეობის სექტორში ან ტაძრების მშენებლობაში. თუმცა მონობა შუმერულ საზოგადოებაში არ იყო ინსტიტუციონალიზებული, როგორც ეს გვხვდება მოგვიანებით რომის იმპერიაში. მონების მდგომარეობა ზოგ შემთხვევაში შეიძლება გაუმჯობესებულიყო. შრომის ანაზღაურება ხშირად ნატურით, მაგ., მარცვლეულით, ქსოვილით ან ზეთით ხდებოდა. თიხის ფირფიტებზე შემორჩენილი ჩანაწერები მიუთითებს, რომ ანაზღაურების გადაწყვეტილებები ხშირად ცენტრალიზებულ ინსტიტუტებთან იყო დაკავშირებული, რაც გვიჩვენებს ინსტიტუციონალური მართვის მნიშვნელობას [13].

განსაკუთრებული საყურადღებოა ქალთა საქმიანობა. „ნადიტუ“ – ხშირად დაუქორწინებელი ქალები (მზის ღმერთ შამაშისა და მისი ცოლის – აიას ტაძრის მსახურები), რომლებიც, ძირითადად, წარმოშობით მაღალი სოციალური ფენებიდან იყვნენ და ტაძარში მსახურებდნენ, ხასიათდებოდნენ დამოუკიდებლობითა და ქონების მართვის უფლებით. ისინი ჩართულნი იყვნენ ქსოვაში, ტყავისა და მარცვლეულის გადამუშავებასა და ვაჭრობაში, რაც მიუთითებს გარკვეულ გენდერულ თანასწორობაზე შუმერულ საზოგადოებაში [21]. „ნადიტუების“ ეკონომიკური აქტიურობა ასევე დაკავშირებული იყო ტაძრების ეკონომიკურ ქსელთან [22].

5. წერიტი, აღრიცხვისა და გადახდის სისტემები

ძვ.წ. 8500–3500 წწ-ში შუამდინარეთში გამოიყენებოდა წრის, ბირთვის, კონუსის, ცილინდრისა და სხვა ფორმის თიხის ფიგურა-სიმბოლოები (tokens), რომლებიც კონკრეტულ საქონლს (მაგ., მარცვლეულს, ცხოველებს) აღნიშნავდა და მის რაოდენობას აღრიცხავდა. ეს სიმბოლოები ნოტიო თიხის სფეროსებრივ ჭურჭლში (bullae) ინახებოდა და ხშირად აღნიშნული ჭურჭლის გარე ზედაპირზე იბეჭდებოდა. ეს იყო ყველაზე ადრეული სააღრიცხვო სისტემა, რომელიც ხელს უწყობდა ვაჭრობისა და ეკონომიკური მართვის პროცესის გამარტივებას, რაც ლოგისტიკის საფუძველი იყო შუმერულ ეკონომიკაში და უზრუნველყოფდა ტრანზაქციების უსაფრთხოებას. ძვ.წ. 3500–3000 წლებში შუმერებმა დაიწყეს ამ ფიგურა-სიმბოლოების ფორმების თიხის ფირფიტებზე გამოსახვა, რაც თანდათან უფრო აბსტრაქტულ სიმბოლოებად გარდაიქმნა და ლურსმული დამწერლობის ნიშნებად ჩამოყალიბდა. ეს პროცესი „ტექნოლოგიური ევოლუციის“ მკაფიო მაგალითს წარმოადგენს [10; 11; 12; 13].

სამეურნეო და ადმინისტრაციული შინაარსის წერილობით დოკუმენტებში აღმოჩნდა: ჩანანერები მუშათა დასაქმების შესახებ, ანგარიშები სამუშაო ძალის, ხვნისა და ფარცხვის სამუშაოების შესახებ, ცნობები მუშების ავადმყოფობის შესახებ, უწყისები მუშათა შრომის ანაზღაურებისა და მარცვლის გაცემის შესახებ, შემოსავლისა და გასავლის საბუთები, ქვითრები კურიერებზე გაცემული პროდუქტების შესახებ, ჩანანერები ფურაჟის გაცემის თაობაზე, საქონლის წარმოების, განაწილების, გაცვლისა და მოხმარების, ვაჭრობისა და მნიშვნელოვანი გარიგების (კერძო საკუთრების გადაცემის) აღრიცხვა, ქვითრები

კურიერებზე გაცემული პროდუქტების შესახებ, სასესხო ხელშეკრულებები, სასამართლო გადაწყვეტილებების კრებულები, ცნობები საირიგაციო გადასახადის, დავების გადაწყვეტის, ბალანსის, გამოსასყიდი თანხის, პროცენტიანი სესხისა და ვალის, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების სიებისა და საკვები რაციონის შესახებ, საქალაქო და სასოფლო-სამეურნეო შეთანხმებების გეგმები, საბუთები სახლის, ბაღის, მიწის ნაკვეთის, ცხოველების ყიდვისა და ჩუქების შესახებ, საქორწინო, მემკვიდრეობისა და განქორწინების დოკუმენტები, სამედიცინო ტექსტები (რეცეპტები), კალენდრები და სხვა [13].

„წერიტი სისტემა არის ეკონომიკური, პოლიტიკური, ინსტიტუციური და რელიგიური ორგანიზაციების მართვა-გამგეობის, საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარების უმნიშვნელოვანესი ინსტრუმენტი, რომელთა გამოყენებით ადამიანთა შორის მყარდება გარკვეული ურთიერთობები მატერიალური დოვლათის საზოგადოებრივი წარმოების დროს და რითაც ისინი გადასცემენ ერთმანეთს გარკვეულ ინფორმაციასა და იდეებს აღნიშნულ სფეროში მათი მიღწევების შესახებ. წერიტი სისტემა, როგორც სოციალურ-კულტურული ფენომენი, კომუნიკაციისა და ინფორმაციის გაცვლის სახეობა, თავდაპირველად გაჩნდა საზოგადოების განვითარების ადრეულ საფეხურებზე ეკონომიკური საქმიანობის სრულყოფა-დახვეწისა და საქონლის დათვლა-აღრიცხვის საჭიროების გამო, რაც ცივილიზაციის ისტორიაში კაცობრიობის ერთ-ერთი უდიდესი მიღწევა იყო“ [13].

შუმერები იყენებდნენ „ვერცხლის შეკელს“ [20], როგორც გადახდისა და ღირებულების გაზომვის ერთეულს, თუმცა ფიზიკური ფული (მონეტები) ჯერ არ არსებობდა. გადახდები ხშირად ბარტერულ სისტემაზე იყო დაფუძნებული, სადაც ვერცხლი, ქერი ან სხვა პროდუქტები გამოიყენებოდა როგორც გადამცვლელი საშუალება.

„ამ პროცესმა ჩამოაყალიბა შესაბამისი ინსტიტუტები და სოციალურ-ეკონომიკური ორგანიზაციები (საეაჭრო გილდიები და სხვა). შრომის დანაწილებამ შექმნა სხვადასხვა სპეციალობები. ... „ურბანული ეკონომიკური“ საქმიანობის განვითარებისთვის დაიწყო ინსტიტუციური სისტემებისა და ცენტრალური ორგანიზაციების გაუმჯობესება, სამუშაოთა შესრულების, დაგეგმვის, ვაჭრობისა და დაბეგვრის კონტროლის გაძლიერება, რესურსების, საქონლის წარმოების, შეგროვებისა და განაწილების, მიღებისა და გატანის, შემოსა-

შუმერული ტექსტი: **na-ni u₃-na-a-du₁, 60 še gur e-la-ak-šu-qir-ra ħe₂-na-ab-šum₂-mu na-mi-gur-re gu₂-na-kam tukum-bi nu-na-an-šum₂ e₂-a-ni-ta ib₂-su-su**

თარგმანი: „ნანის უთხარი: 60 გური ქერი ელაქშუყირს მისცეს. გამოსავალი არაა, [ეს მისი] მძიმე ტვირთია. თუ-კი [იგი] არ მისცემს [ქერს მას], [მაშინ ის] გადაიხადოს თავისი შინამეურნეობიდან.“

4100–4000 წლის წინანდელი თიხის ფირფიტის წარწერა (გია კვაშილავას თარგმანი). თიხის ფირფიტა აღმოჩენილია გირსუში, ერავში და ინახება სტამბოლის არქეოლოგიურ მუზეუმში, თურქეთში

ვლებისა და ხარჯების, გადასახადებისა და შესანიშნავების აღრიცხვა, არქიტექტურული ცენტრების, ტაძრების, სასახლეებისა და საზოგადოებრივი შენობების აგებისა და მიწის რეგისტრაციის, ფართობისა და ა.შ., ღირებულების გამოთვლა და სხვა“ [13].

აღრიცხვის სისტემა საშუალებას აძლევდა ტაძრებისა და სასახლეების მეთაურებს თვალყური ედევნებინათ საქონლის მარაგის, გადასახადებისა და ვაჭრობისთვის. ეს იყო ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაბიჯი ბიუროკრატიისა და ეკონომიკური მართვის განვითარებაში [22]. შუმერულ ეკონომიკაში ტაძრები, სასახლეები, აღრიცხვის სისტემა და „დამგარის“ ინსტიტუტი ფუნქციონირებდნენ როგორც ინსტიტუციური მექანიზმები, რომლებიც ამცირებდნენ ტრანზაქციულ ხარჯებსა და ხელს უწყობდნენ ეკონომიკური სისტემის სტაბილურობას.

დ. ნორთის ინსტიტუციონალური თეორიის საფუძველზე, ეს ინსტიტუტები შეიძლება განვიხილოთ როგორც ფორმალური ინსტიტუტები, რომლებიც ამცირებდნენ ტრანზაქციულ ხარჯებს შემდეგი მიმართულებებით [15; 16]:

- **ინფორმაციული ხარჯები.** შუმერულ ეკონომიკაში ინფორმაციული ხარჯების მართვა მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ეფექტური ეკონომიკური საქმიანობის უზრუნველყოფაში. ტაძრებისა და სასახლეების წარმომადგენლები პასუხისმგებელნი იყვნენ გადასახადების შეგროვებაზე, რომლებიც ძირითადად ნატურით, მაგ., ქერის ან სხვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების სახით გადახდა ხდებოდა. ამავდროულად, ისინი

ხელმძღვანელობდნენ რესურსების განაწილებას, რაც ცენტრალიზებული ეკონომიკური სისტემის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენდა. აღრიცხვის სისტემა, რომელიც თიხის ფირფიტებზე ჩანაწერების სახით იყო მოცემული, გამოიყენებოდა ვაჭრობისა და გადასახადების ზუსტი დოკუმენტაციისთვის. ამ ფირფიტებში ფიქსირდებოდა ისეთი დეტალები, როგორიცაა საქონლის რაოდენობა, ფასი და გარიგების პირობები. ეს პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ ჩამწერები, ანუ მნიგნობრები, აქტიურად იყენებდნენ ბუღალტრულ ანგარიშებს, რათა შეემცირებინათ ინფორმაციული გაურკვევლობა და გაეფართოებინათ გამჭვირვალობა ვაჭრებს, ტაძრებისა და სასახლეების წარმომადგენლებს შორის. აღრიცხვის ეს სისტემა მნიშვნელოვნად ამცირებდა ინფორმაციულ ასიმეტრიას, რომელიც შეიძლება არსებობდა გლეხებს, ქურუმებსა და მმართველებს შორის [8].

ამგვარად, თიხის ფირფიტებზე დაფიქსირებული მონაცემები ხელს უწყობდა ეკონომიკური ურთიერთობების სიზუსტესა და სანდოობას, რაც უზრუნველყოფდა რესურსების ეფექტურ მართვასა და განაწილებას.

- **აღსრულების ხარჯები.** შუმერულ ეკონომიკაში აღსრულების ხარჯების მართვა ტაძრებისა და სასახლეების ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქცია იყო. ეს ინსტიტუტები პასუხისმგებელნი იყვნენ გადასახადებისა და შრომითი ვალდებულებების აღსრულებაზე, რაც უზრუნველყოფდა ეკონომიკური სისტემის სტაბილურობასა და ფუნქციონირებას. თიხის ფირფიტებზე შემონახული წარწერები შეიცავს ინფორმაციას გადასახადების შესახებ, მაგ.,

„60 გური ქერი“. აღრიცხვა გადასახადის ამკრეფებს საშუალებას აძლევდა თვალყური ედევნებინათ ვალდებულებების შესრულებაზე და გარიგებების დარღვევა ან „ფარული ქმედებების რისკი“ („moral hazard“) შეემცილებინათ. ეს მიუთითებს, რომ ამ ინსტიტუტებს გააჩნდათ კარგად ორგანიზებული სტრუქტურა გადასახადების შეგროვების მონიტორინგისა და აღსრულებისთვის.

ამგვარად, ეს პრაქტიკა ზრდიდა ეკონომიკური სისტემის ეფექტურობას, რადგან უზრუნველყოფდა რესურსების სწორად განაწილებასა და მართვას, ხელს უწყობდა საზოგადოებაში ეკონომიკური ურთიერთობების სტაბილურობას.

• **კონტრაქტის ხარჯები.** კონტრაქტის ხარჯების მართვა ტაძრების, როგორც რესურსების გადაწვევის ცენტრების, ერთ-ერთი ფუნქცია იყო. ისინი ხელს უწყობდნენ „კონტრაქტების“ დადებას კერძო პირებს თუ ორგანიზაციებს შორის; მაგ., მოსავლის (როგორცაა ქერი ან ხორბალი) მიწოდების სანაცვლოდ, მათ საკვებს ან სხვა აუცილებელ საშუალებებს უწვავდნენ. ეს პროცესი ამცირებდა მოლაპარაკებებისა და ხელშეკრულებების დადებასთან დაკავშირებულ სათანადო ხარჯებს, რადგან ტაძრები მოქმედებდნენ როგორც შუამავლები, რომლებიც უზრუნველყოფდნენ გარიგებების გამჭვირვალობასა და სამართლიანობას. ამგვარი ცენტრალიზებული სისტემა ამცირებდა ტრანზაქციულ ხარჯებს, რაც ეკონომიკურ ურთიერთობებს უფრო ეფექტურსა და ორგანიზებულს ხდიდა. შედეგად, ტაძრების მიერ შექმნილი სტრუქტურა უზრუნველყოფდა შუმერული ეკონომიკური სისტემის მდგრადობასა და ეფექტურობას, რაც მნიშვნელოვანი იყო საზოგადოების სტაბილური ფუნქციონირებისთვის.

• **ქონებრივი უფლებები.** ქონებრივი უფლებების განსაზღვრა და დაცვა ცენტრალიზებული ინსტიტუტების, განსაკუთრებით ტაძრებისა და სასახლეების ერთ-ერთი ფუნქცია იყო. ტაძრები და სასახლეები ფლობდნენ მიწისა და სხვა ძირითადი რესურსების მნიშვნელოვან ნაწილს, რაც მათ საშუალებას აძლევდა, განესაზღვრათ და დაარეგულირებინათ ქონებრივი უფლებები. ისინი აკონტროლებდნენ მიწის გამოყენებასა და მისგან მიღებულ შემოსავალს, რაც უზრუნველყოფდა ეკონომიკური რესურსების ცენტრალიზებულ მართვას. გარდა ამისა, „დამგარის“ ინსტიტუტი, რომელიც ვაჭრებისა და შუამავლების როლს ასრულებდა, მართავდა ექსპორტისა და იმპორტის გარიგებებს. ეს სტრუქტურა ხელს უწყობდა საქონლის საკუთრების უფლებების განსაზღვრასა და დაცვას, რაც

მნიშვნელოვანი იყო ვაჭრობის განვითარებისა და სტაბილურობისთვის. ქონებრივი უფლებების მკაფიო განსაზღვრა ამცირებდა კონფლიქტებისა და დავების რისკს, რაც, თავის მხრივ, ზრდიდა ეკონომიკური სისტემის ეფექტურობასა და სანდოობას.

ამგვარად, ეს ინსტიტუტები ქმნიდნენ სტაბილურ ჩარჩოს, რომელიც ხელს უწყობდა ეკონომიკური ურთიერთობების გამართულ ფუნქციონირებას.

• **სოციალური ნდობა.** სოციალური ნდობის განმტკიცება მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა საზოგადოების ეკონომიკური სისტემის სტაბილურობაში, ხოლო აღრიცხვის სისტემა ამ პროცესის ერთ-ერთი ძირითადი ინსტიტუციური მექანიზმი იყო. თიხის ფირფიტებზე დაფიქსირებული ჩანაწერები, რომლებშიც აღრიცხულია გადასახადები, ვაჭრობის დეტალები თუ სხვა გარიგებები, უზრუნველყოფდნენ ეკონომიკური ტრანზაქციების გამჭვირვალობას. ეს ჩანაწერები საშუალებას აძლევდა გლეხებს, ქურუმებსა და მმართველებს, ჰქონოდათ ზუსტი ინფორმაცია გარიგებების შესახებ, რაც ამცირებდა უთანხმოებებისა და დავების წარმოშობის რისკს [22].

ამგვარად, აღრიცხვის სისტემა არა მხოლოდ ეკონომიკური საქმიანობის ეფექტურობას ზრდიდა, არამედ საზოგადოებაში სოციალური ნდობის განმტკიცებასაც უწყობდა ხელს.

6. გადანაწილების სისტემა, როგორც ინსტიტუციური მექანიზმი

შუმერში გადანაწილების სისტემა წარმოადგენდა ცენტრალიზებულ ინსტიტუციურ მექანიზმს, რომელიც ძირითადად ტაძრების მიერ ორგანიზებულ იყო და მიზნად ისახავდა რესურსების (მაგ., მოსავლის, საკვებისა და ქსოვილების) გადანაწილებას მუშებსა და სოციალურად გაჭირვებულ ჯგუფებს (მაგ., ღარიბებს) შორის [22].

ამ სისტემის ანალიზისთვის გამოვიყენეთ დნორთის ინსტიტუციონალური ეკონომიკის თეორია, რომლის მიხედვითაც ინსტიტუტები, როგორც ფორმალური და არაფორმალური წესების ერთობლიობა, ხელს უწყობენ ეკონომიკური და სოციალური სტაბილურობის უზრუნველყოფას [16]. ამ კონტექსტში, გადანაწილების სისტემა შეიძლება განვიხილოთ როგორც ინსტიტუციური მექანიზმი, რომელიც ასრულებდა შემდეგ ფუნქციებს:

• **სოციალური კონფლიქტის შემცირება.** ტაძრების მიერ რესურსების (მაგ., საკვები, ქსოვილები) გადანაწილება ითვალისწინებდა გადასახადების (მაგ., მოსავლის 10%-ის) შეგროვებას, რაც და-

ფიქსირებულია თიხის ფირფიტებზე არსებულ წარწერებში [8]. ეს პრაქტიკა ამცირებდა სოციალურ უთანასწორობას, რადგან რესურსები გადანაწილებოდა არა მხოლოდ ბომონდს, არამედ მუშებსა და ღარიბებს შორის, რაც ხელს უწყობდა სოციალურ სტაბილურობასა და კონფლიქტების პრევენციას [19].

• **ეკონომიკური ეფექტურობის უზრუნველყოფა.** აღრიცხვა-გადანაწილების სისტემა, რომელიც ეფუძნებოდა გადასახადების შეგროვებას, რაც დადასტურებულია თიხის ფირფიტების ჩანაწერებში, საშუალებას აძლევდა ტაძრებსა და სასახლეებს განაწილებინათ რესურსები, როგორცაა მარცვლეული მუშებსა და სხვა დამოკიდებულ ჯგუფებს შორის [17]. ეს პროცესი ზრდიდა შრომის პროდუქტიულობას, რადგან უზრუნველყოფდა მუშების საკვებითა და მატერიალური რესურსებით, რაც, თავის მხრივ, ხელს უწყობდა სოფლის მეურნეობისა და სხვა ეკონომიკური საქმიანობების განვითარებას.

• **შეზღუდული სოციალური მობილობა.** ტაძრის მიერ რესურსების განაწილებამ ხელი შეუწყო ზოგიერთი მოქალაქის, განსაკუთრებით, ხელოსნების ეკონომიკური სტატუსის გაუმჯობესებას [21]. თუმცა ეს პროცესი იყო სოციალური მობილობის შეზღუდული ფორმა, რადგან რესურსების განაწილება ძირითადად დამოკიდებული იყო ტაძრის სტრუქტურებზე და არა ინდივიდუალურ ინიციატივებზე. ამასთან ეს მექანიზმი ხელს უწყობდა ეკონომიკური სტაბილურობის შენარჩუნებას, რაც დადასტურებულია ტაძრებისა და სარწყავი არხების მშენებლობის მაგალითებით, რომლებიც დაფინანსებული იყო გადანაწილების სისტემის მეშვეობით [22].

7. გამოწვევები და შეზღუდვები

შუმერის ეკონომიკა, მიუხედავად მისი მნიშვნელოვანი მიღწევებისა, აღმოჩნდა მყიფე სისტემა, რომელიც განიცდიდა როგორც გარემოსდაცვით, ასევე სოციალ-ეკონომიკურ გამოწვევებს. ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემა იყო სარწყავი სისტემების მოვლა-პატრონობა, რომელიც მოითხოვდა მუდმივ ზრუნვასა და კოორდინაციას. გრძელვადიან პერსპექტივაში ინტენსიური სარწყავი აქტივობა გამოიწვია ნიადაგის სალინიზაციის (მარილიანობის) ზრდა, რამაც მნიშვნელოვნად შეამცირა მიწის ნაყოფიერება და, შესაბამისად, მოსავლიანობა. ამ ფაქტს ადასტურებს რ. ადამსის კვლევა, რომელიც აღნიშნავს, რომ სამხრეთ შუამდინარეთში სარწყავი აგარარული სისტემების

განვითარებამ გარემოსდაცვითი შეზღუდვები გამოიწვია, რაც უარყოფით გავლენას ახდენდა ეკონომიკურ პროდუქტიულობაზე [1]. ამასთან, ჯ. პოსტგეიტი აღნიშნავს, რომ სალინიზაცია იყო გრძელვადიანი პროცესი, რომელმაც შუმერული სოფლის მეურნეობის მდგრადობა საფრთხის ქვეშ დააყენა [17].

გარდა ამისა, სოციალ-პოლიტიკური გამოწვევების კონტექსტში, შუმერულ ქალაქ-სახელმწიფოებს (მაგ., ური, ურუქი) შორის ომები და გარე შემოსევები, განსაკუთრებით ელამიდან, ხშირად არღვევდა ეკონომიკურ სტაბილურობას. მ. ლივერანი მიუთითებს, რომ ამგვარი კონფლიქტები ხშირად იწვევდა ვაჭრობის ქსელებისა და რესურსების გადანაწილების პროცესის რღვევას (disruption), რამაც გაართულა ცენტრალიზებული ინსტიტუტების (ტაძრებისა და სასახლეების) ფუნქციონირება [9].

მიუხედავად ამ შეზღუდვებისა, ძვ.წ. IV ათასწლეულის ბოლოს შუმერულეებმა შექმნეს ურბანული დასახლებები, რომლებმაც მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია მსოფლიოს სხვა ცივილიზაციების, მათ შორის აქადის, ბაბილონისა და ასურეთის ეკონომიკურ სისტემებზე. ამ თეზის მხარდასაჭერად, ჩვენ ადრე აღვნიშნეთ, რომ შუმერული სოფლის მეურნეობის, ვაჭრობისა და აღრიცხვის სისტემების ინოვაციებმა ხელი შეუწყო ეკონომიკური ცოდნის გავრცელებასა და ინსტიტუციონალური მოდელის განვითარებას მეზობელ რეგიონებში [13].

ძირითადი შედეგები

შუმერის ეკონომიკა, რომელიც ძვ.წ. IV–III ათასწლეულებში სამხრეთ შუამდინარეთში ყვაოდა, ერთ-ერთი ადრეული ორგანიზებული ეკონომიკური სისტემა იყო, რომელმაც მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ცივილიზაციის განვითარებაზე. ის ეფუძნებოდა სოფლის მეურნეობას, ტაძრისა და სასახლის ინსტიტუტებს, ვაჭრობასა და შრომის მკაცრ ორგანიზებასა და აღრიცხვის სისტემას.

• **სოფლის მეურნეობა.** ტიგროსისა და ეფფრატის ნაყოფიერ ნიადაგებზე განვითარებულმა სარწყავმა სისტემებმა და ინოვაციებმა, როგორცაა სათესი გუთანა, უზრუნველყო ჭარბი მოსავალი (ქერი, ხორბალი), რამაც ხელი შეუწყო ურბანიზაციასა და ვაჭრობის განვითარებას. მიწის უმეტესი ნაწილი ტაძრებსა და სასახლეებს ეკუთვნოდა, რაც ცენტრალიზებულ მართვას განაპირობებდა.

• **ტაძრისა და სასახლის ეკონომიკა.** ტაძრები და სასახლეები იყვნენ ეკონომიკური და სოციალური ცენტრები, რომლებიც მართავდნენ მიწის მფლობელობას, გადასახადებსა და რესურსების

გადანაწილებას. ისინი ფუნქციონირებდნენ, როგორც გადანაწილების სისტემები, რაც ამცირებდა სოციალურ უთანასწორობასა და ხელს უწყობდა სტაბილურობას.

• **ვაჭრობა.** შუმერები აქტიურად ვაჭრობდნენ ანატოლიის, ელამის, ინდის ხეობისა და არაბეთის ნახევარკუნძულის ქვეყნებთან, რითაც ავსებდნენ ბუნებრივი რესურსების (ხე-ტყე, ლითონები, ძვირფასი ქვები) დეფიციტს. „დამგარის“ ინსტიტუტი და თიხის ფირფიტებზე დაფიქსირებული ჩანაწერები უზრუნველყოფდა ვაჭრობის ეფექტურ მართვას.

• **აღრიცხვის სისტემა.** ლურსმულმა დამწერლობამ და თიხის ფირფიტებზე დაფიქსირებულმა ჩანაწერებმა (მაგ., გადასახადები, შემოსავალ-გასავალი, ვაჭრობა) შექმნა ერთ-ერთი ყველაზე ადრეული აღრიცხვის სისტემა, რომელმაც შეამცირა ტრანზაქციული ხარჯები და გაზარდა გარიგებების გამჭვირვალობა.

• **ინსტიტუციონალური ანალიზი.** დ. ნორთის თეორიის გამოყენებით, შუმერული ინსტიტუტები (ტაძრები, სასახლეები, „დამგარი“) ამცირებდნენ ინფორმაციულ, აღსრულებისა და სახელშეკრულებლო ხარჯებს, რაც ზრდიდა ეკონომიკურ ეფექტურობასა და ნდობას. თანამედროვე თეორიების (უილიამსონის, თამაშთა თეორია, ქცევითი ეკონომიკა) ჭრილობი, ეს ინსტიტუტები წარმოადგენდნენ მონინავე მექანიზმებს სოციალური და ეკონომიკური სტაბილურობისთვის.

• **გამოწვევები.** შუმერულ ეკონომიკას, მიუხედავად მაღალი ორგანიზებულობისა, მნიშვნელოვან გამოწვევებთან უნევდა გამკლავება. მიწის დამლაშება, რომელიც ხანგრძლივი სარწყავი სისტემების გამოყენებისა და არასათანადო სასოფლო-სამეურნეო პრაქტიკის შედეგი იყო, და მუდმივი გვალვები აფერხებდა სოფლის მეურნეობის პროდუქტიულობას. გარდა ამისა შუმერული ქალაქ-სახელმწიფოები (ურუ, ურუქი და ლაგაში), ხშირად ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ, რაც შიდა დაპირისპირებას იწვევდა. ამავე დროს, მათ არ შეუქმნიათ ერთიანი სამხედრო ძალა, რაც მათ დაუცველს ხდიდა გარე შემოსევებისგან. შუმერები ვერ ახერხებდნენ თავდაცვის ეფექტურ ორგანიზებას. ომები მეზობელ ხალხებთან ზრდიდა ეკონომიკური სისტემის არასტაბილურობას, რადგან ის არღვევდა ვაჭრობას, რესურსების მიწოდებასა და შრომის ორგანიზაციას. ეს გამოწვევები ხაზს უსვამდა მდგრადი განვითარების მნიშვნელობას, რაც გულისხმობდა გარემოსდაცვითი რესურსების რაციონალურ მართვას, თავდაცვითი მექანიზმ-

ბის გაძლიერებასა და სამხედრო ტექნოლოგიების განვითარებას. მიწის ნაყოფიერების შენარჩუნება და სამხედრო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა გადამწყვეტი იყო შუმერული ეკონომიკის სტაბილურობისთვის. ამ ფაქტორებმა, ნაყოფიერების დაკარგვასთან ერთად, გამოიწვია შუმერის ეკონომიკისა და პოლიტიკური სტრუქტურის თანდათანობითი დასუსტება, რამაც საშუალება მისცა მის არამონათესავე ხალხებს, როგორებიც იყვნენ აქადელები და მოგვიანებით ბაბილონელები, დომინირებულიყვნენ შუამდინარეთის რეგიონში. ისტორიულ-არქეოლოგიური მასალების მიხედვით ჩანს, რომ აქადელთა მმართველი სარგონის (ძვ. წ. 2334–2279 წწ.) დრო შუმერული ავტონომიის დასასრულის დასაწყისი იყო. მოგვიანებით, ჰამურაბის (ძვ. წ. 1792–1750 წწ.) მიერ ბაბილონის აღზევებისას საბოლოოდ შუმერულ საზოგადოებამ ეს გამონეგები ვერ დასძლია, გაითქვია მის ტერიტორიაზე მოსულ ხალხებთან და იდენტობა დაკარგა, თუმცა მისი კულტურული მემკვიდრეობა, როგორიცაა სოფლის მეურნეობის ცოდნა, დამწერლობა და რელიგიური ტრადიციები გარკვეულ დრომდე შენარჩუნდა.

დასკვნა

შუმერის ეკონომიკა, თავისი ცენტრალიზებული ინსტიტუტებით, სოფლის მეურნეობის, ვაჭრობისა და აღრიცხვის სისტემებით, წარმოადგენს ცივილიზაციის ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ეტაპს. მისმა ინსტიტუტებმა, განსაკუთრებით ტაძრებმა, სასახლეებმა და „გადამწერთა სკოლებმა“, საფუძველი ჩაუყარა პრეეკონომიკური პრაქტიკების განვითარებას, მათ შორის აღრიცხვის, ვაჭრობისა და საგადასახადო სისტემებს. თანამედროვე ეკონომიკური თეორიების (ნორთის ინსტიტუციონალიზმი, უილიამსონის ტრანზაქციული ხარჯები, ქცევითი ეკონომიკა) გამოყენებით ჩანს, რომ შუმერულმა ინსტიტუტებმა ეფექტურად უზრუნველყვეს სოციალური სტაბილურობა და ეკონომიკური ეფექტურობა. თუმცა, მიწის დამლაშობამ და გარე საფრთხეებმა გამოავლინა შუმერული ეკონომიკური სისტემის მყიფეობა, რაც თანამედროვე საზოგადოებებისთვის მნიშვნელოვან გაკვეთილს წარმოადგენს მდგრადი განვითარებისა და გარემოს დაცვითი მართვის თვალსაზრისით. შუმერული ეკონომიკის მემკვიდრეობა, განსაკუთრებით აღრიცხვის, ვაჭრობისა და ინსტიტუციური მართვის სფეროებში, ხაზს უსვამს მის უნივერსალურ მნიშვნელობას ცივილიზაციათა ისტორიაში.

GEORGIA'S STRATEGIC PRIORITIES IN REGIONAL INTEGRATION AMID GLOBAL CHALLENGE

Copyright © 2024 the Author/s
Peer review method: Double-Blind
Accepted: August 24, 2025
Published: September 11, 2025
Original scientific article
DOI suffix: 10.36962/NEC20032025-19

Shota Veshapidze

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University ORCID iD:
<https://orcid.org/0000-0003-0933-3648> E-mail:
shota.veshapidze@tsu.ge

Lela Jamagidze

Doctor of Economics, Associate Professor, Ivane
Javakhishvili Tbilisi State University
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-1103-9476>
E-mail: lela.jamagidze@tsu.ge

Levan Kereselidze

Doctor of Business Administration,
Assistant Professor, Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0003-8879-2339>
E-mail: levan.kereselidze@tsu.ge

Ramaz Futkaradze

Doctor of Economics, Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
E-mail: ramaz.putkaradze@tsu.ge

ABSTRACT

Relevance of the topic: The contemporary global context represents a polycrisis reality encompassing armed conflicts, climate change, energy security concerns, economic instability, and growing technological inequality. These realities place particular emphasis on the importance of regional integration, especially for small and medium-sized countries such as Georgia. Located at a strategically significant geographic crossroads between East and West, Georgia views regional integration as a strategic path to development and a means of strengthening its position within the global system. The current geopolitical and economic environment, including the impact of the COVID-19 pandemic and the Russia-Ukraine war, presents both new risks and a necessity for deepened international cooperation for Georgia.

Goal of the study: The aim of the study is to explore modern trends in regional integration and to identify Georgia's strategic priorities in this process. Based on the analysis, the goal is to determine Georgia's targeted directions for economic, political, and social development, which will support the country in achieving sustainable development under global challenges.

Subject of the research: The subject of the research is Georgia and its participation in regional integration processes. It is studied through the lenses of the modern forms of regional integration, theoretical paradigms, and their economic and political impact on Georgia's development.

Theoretical and practical significance: Theoretically, the paper contributes to the analysis of integration theories under modern conditions and offers a discussion of a practical implementation model based on the example of Georgia. Practically, the results of the research can play a significant role in the planning of national economic policies, foreign strategies, investment attraction mechanisms, and the education system. Moreover, the paper is useful for academic programs related to global economics, international relations, and business administration.

Findings and discussion: The research revealed that regional integration presents both challenges and opportunities for Georgia. The country's active engagement in platforms such as the EU Association Agreement and DCFTA, TRACECA, the Middle Corridor, and Black Sea regional cooperation provides opportunities for economic diversification, trade expansion, energy independence, and the strengthening of its transit function. The share of EU countries in Georgia's export structure and the volume of foreign direct investment have increased over the last decade, indicating a positive economic impact from integration. However, challenges remain, including internal institutional weaknesses, occupied territories, and excessive dependence on certain markets. Achievements in the energy and transportation sectors highlight Georgia's potential to become a key hub in regional infrastructure networks.

Conclusion: Regional integration represents a vital path for Georgia's long-term development and active participation in the global system. However, success in this process requires a consistent economic strategy, strengthened institutional reforms, and public consensus on Western integration. Georgia's success will largely depend on how effectively it manages the allocation of resources, handles geopolitical risks, and develops an inclusive economic model.

Keywords: Georgia, regional integration, economic development, European Union, global challenges, transit potential, Black Sea region, single market, infrastructure projects.

REFERENCES:

1. Adarov, A., & Havlik, P. (2016). Benefits and costs of DCFTA: Evaluation of the impact on Georgia, Moldova and Ukraine. The Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw). <https://wiiw.ac.at>
2. Baier, S. L., & Bergstrand, J. H. (2007). Do free trade agreements actually increase members' international trade? *Journal of International Economics*, 71(1), 72–95. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2006.02.005>
3. Badinger, H., & Breuss, F. (2011). The quantitative effects of European post-war economic integration. *Review of World Economics*, 147(2), 207–247. <https://doi.org/10.1007/s10290-011-0084-3>
4. Balassa, B. (1961). *The theory of economic integration*. Homewood, IL: Richard D. Irwin. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781136646317_A23860489/preview-9781136646317_A23860489.pdf
5. Baldwin, R. (2016). *The great convergence: Information technology and the new globalization*. Harvard

University Press.

6. Baldwin, R., & Wyplosz, C. (2020). *The economics of European integration* (6th ed.). London: McGraw-Hill Education.

7. Basilia, T., Silagadze, A., & Chikvaidze, T. (2001). *Post-socialist transformation: Georgian economy at the turn of the 21st century* (V. Papava, Ed.). Tbilisi. (In Georgian)

8. Beyer, R., Li, C. Y., & Weber, S. (2025). *Economic benefits from deep integration: 20 years after the 2004 EU enlargement* (IMF Working Paper). International Monetary Fund.

9. Colacito, R., & Croce, M. M. (2010). The short and long run benefits of financial integration. *American Economic Review*, 100(2), 527–531. <https://doi.org/10.1257/aer.100.2.527>

10. Collyer, M., Hinger, S., & Schweitzer, R. (2020). Politics of (Dis)Integration – An introduction. In S. Hinger & R. Schweitzer (Eds.), *Politics of (Dis)Integration* (pp. 1–18). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-25089-8_1

11. De Grauwe, P. (2018). *Economics of monetary union* (12th ed.). Oxford: Oxford University Press.

12. El-Agraa, A. M. (2011). *The European Union: Economics and policies* (9th ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

13. Emerson, M., & Kovziridze, T. (2019). *EU–Georgia DCFTA: Results after 5 years and perspectives*. 3DCFTAs.eu. <https://3dcftas.eu/op-eds/eu-georgia-dcfta-results-after-5-years-and-perspectives>

14. European Commission. (2012). *EU-Georgia Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA)*. https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/georgia_en

15. Felipe, J., Kumar, U., & Abdon, A. (2014). How rich countries became rich and why poor countries remain poor: It's the economic structure ... duh! *Japan and the World Economy*, 29, 46–58.

16. Freund, C., & Ornelas, E. (2010). Regional trade agreements. *Annual Review of Economics*, 2, 139–167. <https://doi.org/10.1146/annurev.economics.102308.124451>

17. Fuenfzig, M. (2016). *A quantitative assessment of the proposed China–Georgia free trade agreement*.

18. Gehler, M. (2022). Integration and disintegration: Different types of Europeanization... In *Reconsidering Europeanization*. De Gruyter.

19. Government of Georgia. (2023, August 15). *On*

the approval of the National Transport and Logistics Strategy of Georgia... <http://matsne.gov.ge/document/view/5895599>

20. Grossman, G. M., & Helpman, E. (1991). *Innovation and growth in the global economy*. MIT Press.

21. Gurova, I. (2014). *World economy*. Tbilisi. (In Georgian)

22. Haas, E. B. (1970). The Study of Regional Integration... *International Organization*, 24(4), 607–646. <http://www.jstor.org/stable/2706149>

23. Jamagidze, L. (2019). Import of institutions in the field of Georgia-EU trade relations. *Economy and Business*, (3), 199–216. (in Georgian)

24. Jamagidze, L. (2020). Trade policy directions in response to new challenges... *Globalization and Business*, (9), 70–76. (in Georgian)

25. Karchava, L., Nanuashvili, I., Zoidze, G., & Veshapidze, S. (2025). Georgia's Strategic Role in Eurasian Transport... *The New Economist*, 20(2), 40–53.

26. Karchava, L., Veshapidze, S., & Tsikelashvili, S. (2025). Georgia's Perspective in the Context of Developing Economic Relations... *The New Economist*, 20(1), 8–23. (In Georgian)

27. Lomia, E., 2021. China's Belt And Road Initiative And Georgia: A Short Overview. *Journal of Liberty and International Affairs*, 7(3), pp.373–385

28. Lomia, E., 2020. The Evaluation of Russia's foreign policy towards Georgia following the 'Rose Revolution'. *Journal of Liberty and International affairs*, 6(1), pp.112–128

29. Lomia, E. and Karchava, L., 2021. Georgian ethno-political conflict as a subject of confrontation between the USA and Russia. *Journal of Liberty and International Affairs*, 7(2), pp.90–102

30. Machlup, F. (1977). *A history of thought on economic integration*. New York: Columbia University Press.

31. Masclanis, F. (2025). Georgia's integration into the European Union: A synergy of mutual interests. *Globalization and Business*, 19. <https://doi.org/10.35945/gb.2025.19.012>

32. Mekvabishvili, E. (2021). *Challenges of economic crisis in the world and in Georgia*. Tbilisi. (in Georgian)

33. Mgebrishvili, M. (2020). *Economic analysis of Georgia's free trade agreements with EU and China*. PMC Research Center. (in Georgian)

34. Papava, V. (2001). Georgia's international economic function. *Social Economy*, (5). (in Georgian)

35. Papava, V. (2020). *Becoming European: Chal-*

lenges for Georgia in the twenty-first century. iUniverse.

36. Papava, V. (2020, August 6). Georgia's European way during the period of pandemic deglobalization. *Rondeli Blog*. <https://gfsis.org.ge/blog/view/1091>

37. Papava, V. (2021, October 18). On pseudo deglobalization, Silk Road of global value chains... *Eurasia Review*. <https://www.eurasiareview.com/18102021-on-pseudo-de-globalization-silk-road-of-global-value-chains-and-role-of-georgia/>

38. Papava, V. (2025). The Middle and Zangezur Corridors: Alternatives... *International Core Academy of Sciences and Humanities*. <https://www.coreacad.org/upload/file/20250914/6389340983450501816257595.pdf>

39. Papava, V., & Tapladze, T. (2012). On economic relations between Georgia and Russia. *Ekonomisti*, (1).

40. Pelkmans, J. (2016). *European integration: Methods and economic analysis* (4th ed.). Harlow, UK: Pearson Education.

41. Putkaradze, R. (2017). *The European Free Trade Association and Georgia*. (In Georgian)

42. Schmitter, P. C., & Lefkofridi, Z. (2015, July 8–10). *Neo-functionalism as a theory of disintegration*. 22nd CES Conference.

43. Shengelia, T. (2022). Economic development of the South Caucasus countries during the COVID-19 pandemic. *Collected Papers*, 363–370.

44. Silagadze, A., & Zubiashvili, T. (2015). Parameters of the EU and post-Soviet Georgia's economy. *International Journal of Business and Management Studies*.

45. Silagadze, A., Atanelishvili, T., & Silagadze, N. (2022). Covid depression and search for a new paradigm. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 16(1), 121–125.

46. Silagadze, A., Mekvabishvili, E., Gaganidze, G., Atanelishvili, T., & Chikviladze, M. (2024). Adaptation of economic policies... *Scientific Bulletin of Mu-*

kachevo State University, 11(4), 106–119. <https://doi.org/10.52566/msu-econ4.2024.106>

47. Silagadze, A., Mekvabishvili, E., Gaganidze, G., Atanelishvili, T., & Chikviladze, M. (2024). Long-term consequences of socio-economic and tax policies... *Scientific Herald of Uzhhorod University*, (56), 2422–2433. <https://doi.org/10.54919/physics/56.2024.242wm2>

48. Tinbergen, J. (1954). *International economic integration*. Amsterdam: Elsevier. <https://repub.eur.nl/pub/15343/SECOND%20PART.PDF>

49. Venables, A. J. (2003). Winners and losers from regional integration agreements. *The Economic Journal*, 113(490), 747–761. <https://doi.org/10.1111/1468-0297.t01-1-0015>

50. Veshapidze, S., Bakhtadze, L., Putkaradze, R., Kharitonashvili, J., Danelia, I., Lominashvili, M., & Chantladze, N. (2024). *Contemporary international economic relations of Georgia: Monograph*. Tbilisi: Smarty. (In Georgian)

51. Veshapidze, S., Jamagidze, L., Kereselidze, L., Putkaradze, R., Daudishvili, T., Kitashvili, S., & Megreladze, G. (2025). *Georgia's European integration prospects: Monograph*. Tbilisi: Smarty. (In Georgian)

52. Veshapidze, S., Kereselidze, L., & Tsirdava, N. (2024). *Decarbonization of energy and challenges of sustainable development of Georgia*. (In Georgian)

53. Veshapidze, S., & Karchava, L. (2022). Contradictions of Globalization under the COVID-19 Pandemic. *Bull. Georg. Natl. Acad. Sci*, 16(4), 152–157.

54. Veshapidze, S., & Putkaradze, R. (2023). Georgia's international economic relations... *Ekonomisti*, (1), 58–69.

55. Viner, J. (1950). *The customs union issue*. Carnegie Endowment for International Peace.

56. World Bank. (2023). *The Middle Trade and Transport Corridor: Policies and Investments to Triple Freight Volumes and Halve Travel Time by 2030*

57. WIPO. (2025). *Global Innovation Index 2025*.

საქართველოს სტრატეგიული პრიორიტეტები რეგიონულ ინტეგრაციაში გლობალური გამოწვევების ფონზე

შოთა ვეშაბიძე

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;

ლელა ჯამაგაძე

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის
სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;

ლევან კერესელიძე

ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, ასისტენტ პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;

რამაზ ფუტყარაძე

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

თემის აქტუალობა: თანამედროვე გლობალური კონტექსტი წარმოადგენს პოლიკრიზისულ რეალობას, რომელიც მოიცავს შეიარაღებულ კონფლიქტებს, კლიმატის ცვლილებას, ენერგეტიკულ უსაფრთხოებას, ეკონომიკურ არასტაბილურობას და ტექნოლოგიური უთანასწორობის ზრდას. ეს ყოველივე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს რეგიონული ინტეგრაციის პროცესებს, ქმნის ახალ მოთხოვნებს და შესაძლებლობებს განსაკუთრებით მცირე და საშუალო ზომის ქვეყნებისათვის, როგორცაა საქართველო. ქვეყანა, რომელიც მდებარეობს სტრატეგიულად მნიშვნელოვან გეოგრაფიულ პუნქტზე აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის, განიხილავს რეგიონულ ინტეგრაციას როგორც განვითარების სტრატეგიულ გზას და გლობალურ სისტემაში საკუთარი პოზიციის განმტკიცების საშუალებას. თანამედროვე გეოპოლიტიკური და ეკონომიკური კონტექსტი, მათ შორის COVID-19-ის პანდემიისა და რუსეთ-უკრაინის ომის გავლენა, საქართველოსთვის წარმოშობს როგორც ახალ რისკებს, ისე თანამშრომლობის გაღრმავების აუცილებლობას.

ნაშრომის მიზანი: კვლევის მიზანია, გაანალიზოს რეგიონული ინტეგრაციის თანამედროვე ტენდენციები და საქართველოს ჩართულობის სტრატეგიული პრიორიტეტები ამ პროცესში. ის მიზნად ისახავს ანალიზის საფუძველზე განსაზღვროს საქართველოს ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალური განვითარების მიზნობრივი მიმართულებები, რაც დაეხმარება ქვეყანას გლობალური გამოწვევების პირობებში მდგრადი განვითარების მიღწევაში. კვლევის საგანი და ობიექტი: კვლევის ობიექტია საქართველო და მისი მონაწილეობა რეგიონულ ინტეგრაციულ პროცესებში, ხოლო საგანი — რეგიონული ინტეგრაციის თანამედროვე ფორმები, თეორიული პარადიგმები და მათი ეკონომიკური და პოლიტიკური გავლენა საქართველოს განვითარებაზე.

თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა: თეორიული თვალსაზრისით, ნაშრომი ავითარებს ინტეგრაციის თეორიების ანალიზს თანამედროვე პირობებში და იძლევა კონკრეტულ მაგალითზე (საქართველო) მისი პრაქტიკული იმპლემენტაციის მოდელის განხილვას. პრაქტიკულად, კვლევის შედეგებს შეუძლია მნიშვნელოვანი როლი ითამაშოს ეროვნული ეკონომიკური პოლიტიკის, საგარეო სტრატეგიების, ინვესტიციების მოზიდვის მექანიზმების და განათლების სისტემის დაგეგმვის პროცესებში. გარდა ამისა, ნაშრომი იქნება სასარგებლო აკადემიური პროგრამებისთვის, რომლებიც ეხება მსოფლიო ეკონომიკას, საერთაშორისო ურთიერთობებს და ბიზნეს ადმინისტრირებას.

შედეგები და დისკუსია: კვლევამ გამოავლინა, რომ რეგიონული ინტეგრაცია საქართველოსთვის არის ერთდროულად გამოწვევაც და შესაძლებლობაც. ქვეყნის აქტიური მონაწილეობა ისეთ პლატფორმებში,

როგორიცაა ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულება და DCFTA, TRACECA, შუა დერეფანი და შავი ზღვის რეგიონული თანამშრომლობა, იძლევა ეკონომიკური დივერსიფიკაციის, სავაჭრო ექსპანსიის, ენერგეტიკული დამოუკიდებლობისა და სატრანზიტო ფუნქციის გაძლიერების საშუალებას. საქართველოს ექსპორტის სტრუქტურაში ევროკავშირის ქვეყნების წილი და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა გაიზარდა ბოლო ათწლეულში, რაც მიუთითებს ინტეგრაციის პოზიტიურ ეკონომიკურ გავლენაზე. იმავდროულად, გამონაკვეთად რჩება: შიდა ინსტიტუციური სისუსტეები, ოკუპირებული ტერიტორიები და გლობალურ პარტნიორებზე გადაჭარბებული დამოკიდებულება. შრომის ბაზრის და მცირე მენარმეობის მიმართულებით რეგიონულმა ინტეგრაციამ შექმნა ახალი შესაძლებლობები, თუმცა რჩება პროფესიული განათლების გაუმჯობესების და შრომის მობილობის გაზრდის საჭიროება. ენერგეტიკულ და სატრანსპორტო სექტორებში მიღწეული შედეგები მიუთითებს საქართველოს პოტენციალზე გახდეს მნიშვნელოვანი კვანძი რეგიონულ ინფრასტრუქტურულ ქსელებში.

დასკვნა: რეგიონული ინტეგრაცია წარმოადგენს საქართველოს გრძელვადიანი განვითარებისა და გლობალურ სისტემაში აქტიური მონაწილეობის აუცილებელ გზას. თუმცა ამ პროცესში წარმატების მიღწევისთვის საჭიროა თანმიმდევრული ეკონომიკური სტრატეგია, ინსტიტუციური რეფორმების გაძლიერება და საზოგადოებრივი კონსენსუსი დასავლურ ინტეგრაციაზე. საქართველოს წარმატება მნიშვნელოვნად იქნება დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად მოახერხებს იგი რესურსების ოპტიმალურად განაწილებას, გეოპოლიტიკური რისკების ეფექტიან მართვას და ინკლუზიური ეკონომიკური მოდელის განვითარებას.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, რეგიონული ინტეგრაცია, ეკონომიკური განვითარება, ევროკავშირი, გლობალური გამოწვევები, სატრანზიტო პოტენციალი, შავი ზღვის რეგიონი, ერთიანი ბაზარი, ინფრასტრუქტურული პროექტები.

შესავალი

თემის აქტუალობა. დღევანდელი მსოფლიო დინამიკურად ცვალებად, პოლიკრიზისულ რეალობაშია მოქცეული, სადაც ისეთი გლობალური გამოწვევები, როგორიცაა შეიარაღებული კონფლიქტები, კლიმატის ცვლილება, ენერგეტიკული უსაფრთხოება, ციფრული უთანასწორობა, გლობალური ეკონომიკური არასტაბილურობა და სოციალური პოლარიზაცია, საერთაშორისო თანამშრომლობისა და ერთობლივი მოქმედების გარდაუვალ აუცილებლობას აჩვენებს. ამ პროცესების ფონზე, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ხდება რეგიონული ინტეგრაცია, როგორც მრავალმხრივი თანამშრომლობის ერთ-ერთი ეფექტური ფორმა.

2008 წლის გლობალური ფინანსური კრიზისის შემდეგ, მსოფლიო ეკონომიკაში შეინიშნება რეგიონალიზაციის და ინტეგრაციის პროცესების ახალი ტალღა. აღნიშნულ პროცესებს კიდევ უფრო მეტი სისწრაფე და მნიშვნელობა შეეძინა COVID-19-ის პანდემიის, ასევე 2022-2024 წლების გეოპოლიტიკური დაძაბულობების ფონზე (რუსეთ-უკრაინის ომი, ენერგორესურსების გადანაწილების გეოპოლიტიკა, გლობალური მიწოდების ჯაჭვების ცვლილება და ა.შ.). ამის ფონზე რეგიონული ინტეგრაციის ძველი მოდელები ცვლილების საჭიროების წინაშე დგას, ხოლო ახალი და მოქნილი თანა-

მშრომლობის ფორმები ექცევა სახელმწიფოების ინტერესის ცენტრში.

საქართველო, რომელიც სტრატეგიულად უმნიშვნელოვანეს გეოგრაფიულ პოზიციაზეა მოქცეული — აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის დამაკავშირებელ გზაზე, — რეგიონული ინტეგრაციის პროცესებში ჩართვას როგორც ეკონომიკური განვითარების, ისე გეოპოლიტიკური სტაბილურობის ერთ-ერთ ძირითად ინსტრუმენტად აღიქვამს. საქართველოსთვის აქტუალური გახდა არა მხოლოდ ევროპულ სტრუქტურებთან და ევროკავშირთან დაახლოება, არამედ სხვა რეგიონულ ინიციატივებში აქტიური მონაწილეობა: შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობა (BSEC), ევრაზიული სივრცის გარკვეული ფორმატები, აზიის ინფრასტრუქტურული პროექტები, მათ შორის ჩინეთის "ერთი სარტყელი, ერთი გზის" ინიციატივა. რეგიონული ინტეგრაციის პროცესებში საქართველოს ჩართულობის ანალიზი მეტად მნიშვნელოვანია ისეთი კრიტიკული ასპექტების გამო, როგორიცაა: ქვეყნის საგარეო ეკონომიკური პოლიტიკის ოპტიმიზაცია, სავაჭრო ურთიერთობების დივერსიფიკაცია, სატრანზიტო პოტენციალის რეალიზება, ენერგეტიკული დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფა და საგარეო ინვესტიციების მოზიდვა. ამავდროულად, მნიშვნელოვანია მკაფიოდ

განისაზღვროს ქვეყნის სტრატეგიული პრიორიტეტები გლობალურ და რეგიონულ დონეზე, რათა მაქსიმალურად იქნას ათვისებული არსებული შესაძლებლობები და მინიმუმამდე იყოს დაყვანილი არსებული გეოპოლიტიკური რისკები.

კვლევის სიახლე. ნარმოდგენილი კვლევა ახალი გეოპოლიტიკური რეალობის გათვალისწინებით აანალიზებს რეგიონული ინტეგრაციის პროცესების თანამედროვე ტენდენციებს და საქართველოს როლს ამ პროცესში. კვლევის სიახლე გამოიხატება შემდეგში: ინტეგრაციის ახალი ფორმებისა და მექანიზმების შესწავლაში; საქართველოსთვის ეკონომიკური შესაძლებლობების იდენტიფიცირებაში თანამედროვე რეგიონულ კონტექსტში; ქვეყნის სტრატეგიული განვითარებისთვის პრიორიტეტული მიმართულებების განსაზღვრაში; რეგიონული თანამშრომლობის სამართლებრივი და ინსტიტუციური ჩარჩოების შეფასებაში; ინტეგრაციის გავლენის ანალიზში საქართველოს ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და სოციალურ სისტემებზე.

ნაშრომის მიზანი და ამოცანები. კვლევის მიზანია რეგიონული ინტეგრაციის თანამედროვე თავისებურებების ანალიზი და საქართველოს მონაწილეობის პრიორიტეტების იდენტიფიცირება, რაც დაეხმარება ქვეყნის ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალური განვითარების სტრატეგიული მიმართულებების განსაზღვრას. დასახული მიზნიდან გამომდინარე კვლევის ამოცანებია: რეგიონული ინტეგრაციის ფორმებისა და თეორიული საფუძვლების სისტემატიზაცია; ინტეგრაციის გავლენის შეფასება ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ურთიერთობებზე; საქართველოს ინტეგრაციის ისტორიული და მიმდინარე პროცესების ანალიზი; საქართველოს ძირითადი პარტნიორების როლის შეფასება რეგიონულ კონტექსტში; ინტეგრაციის შესაძლებლობებისა და გამოწვევების იდენტიფიცირება; ეფექტიანობის შეფასება: სავაჭრო ურთიერთობები, FDI, ინფრასტრუქტურა; ინტეგრაციის მომავალი ტენდენციების ანალიზი და სტრატეგიული რეკომენდაციების შემუშავება. კვლევის ობიექტია საქართველო და მისი ჩართულობა რეგიონული ინტეგრაციის პროცესებში. კვლევის საგანს კი შეადგენს რეგიონული ინტეგრაციის თანამედროვე თავისებურებები და მათი გავლენა საქართველოს ეკონომიკურ და პოლიტიკურ განვითარებაზე.

ნაშრომში გამოყენებული იქნება მრავალმხრივი მეთოდოლოგიური მიდგომა: თეორიული ანალიზი – ინტეგრაციის ძირითადი თეორიების და პარა-

დიგმების შესასწავლად; დოკუმენტური კვლევა – ოფიციალური შეთანხმებებისა და ორგანიზაციების ანგარიშების საფუძველზე; სტატისტიკური ანალიზი – მონაცემების გამოყენება ინტეგრაციის ეფექტურობის შეფასებისთვის; კომპარატიული ანალიზი – საქართველოს შედარება სხვა რეგიონულ სახელმწიფოებთან. კვლევის მნიშვნელობა. თეორიული თვალსაზრისით ნაშრომი შეავსებს რეგიონული ინტეგრაციის თეორიულ ბაზას საქართველოს მაგალითზე და გააფართოებს ნარმოდგენას თანამედროვე ეკონომიკური ინტეგრაციის ტრანსფორმაციის შესახებ. კვლევის შედეგები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს: საქართველოს საგარეო და ეკონომიკური პოლიტიკის დაგეგმვაში; რეგიონულ და საერთაშორისო მოლაპარაკებებში ქვეყნის ინტერესების უკეთ წარმოსაჩენად; საგანმანათლებლო და აკადემიური დისციპლინების სწავლების პროცესში (მსოფლიო ეკონომიკა, საერთაშორისო ურთიერთობები, საერთაშორისო ბიზნესი და სხვ.).

1. რეგიონული ინტეგრაციის თეორიული საფუძვლა. ეკონომიკური ინტეგრაციის სარგებელი

რეგიონული ინტეგრაცია თანამედროვე საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ტენდენციაა. ის გულისხმობს ქვეყნებს შორის თანამშრომლობის პროცესს ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, სოციალურ და ინსტიტუციურ დონეზე, რაც მიზნად ისახავს საერთო ინტერესების გარშემო რესურსების კონსოლიდაციასა და განვითარების საერთო სტრატეგიის ჩამოყალიბებას.

რეგიონული ინტეგრაცია მრავალგანზომილებიანი ცნებაა და მისი ინტერპრეტაცია დამოკიდებულია იმ კონტექსტზე, თუ როგორ ვაკვირდებით მას — ეკონომიკური, პოლიტიკური, იურიდიული თუ კულტურული ჭრილიდან. მისი ძირითადი მიზნებია: ეკონომიკური ეფექტიანობის ზრდა (ეკონომიების მასშტაბის პრინციპზე დაყრდნობით); ვაჭრობის ხელშეწყობა და საბაჟო ბარიერების შემცირება; ინვესტიციების მოზიდვა და ახალი ბაზრების ათვისება; გეოპოლიტიკური უსაფრთხოების განმტკიცება; რეგიონის სტაბილურობის უზრუნველყოფა (გუროვა, 2014). რეგიონული ინტეგრაციის შესახებ მეცნიერებაში არსებობს ორი ძირითადი მიდგომა: ეკონომიკური მიდგომა — ინტეგრაციას განიხილავს, როგორც თავისუფალი ვაჭრობის და საბაჟო კავშირის შექმნის პროცესს (კლასიკური ლიბერა-

ლური ეკონომიკური თეორიების საფუძველზე); პოლიტიკურ-ეკონომიკური მიდგომა — აქცენტს აკეთებს არა მხოლოდ ეკონომიკურ სარგებელზე, არამედ ინტეგრაციის პოლიტიკურ ასპექტებზე: გადაწყვეტილების მიღების მექანიზმებზე, სუვერენიტეტის საკითხსა და საერთო ინსტიტუტების ჩამოყალიბებაზე.

რეგიონული ინტეგრაციის თეორიები ჩამოყალიბდა მეოცე საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც გაჩნდა საჭიროება საერთაშორისო ეკონომიკური თანამშრომლობის ახალი ფორმების გამონახვისა. გამოირჩევა ბელასასა და ვაინერის თეორიები. ჯ. ვაინერმა პირველმა შეიმუშავა "ვაჭრობის გადანაცვლებისა" (trade creation) და "ვაჭრობის გადართვის" (trade diversion) ცნებები. ვაინერის მოდელი სტატიკურია - წარმოების ფაქტორები, ტექნოლოგია და ცოდნა, ასევე, გემოვნება და სხვა ეკონომიკური ცვლადები მის მოდელში მუდმივია. ის საბაჟო კავშირის ფარგლებში ვაჭრობის შექმნისა და ვაჭრობის გადართვის ეფექტებს ახასიათებს. ვაჭრობის შექმნა ნაკლებად ეფექტიანი სამამულო დარგებიდან საბაჟო კავშირის წევრი ქვეყნების მეტად ეფექტიანი დარგებისკენ ვაჭრობის გადანაცვლებას უკავშირდება, ხოლო ვაჭრობის გადართვა მაღალეფექტიანი მესამე ქვეყნების დარგებიდან წევრი ქვეყნების ნაკლებად ეფექტიანი დარგების მიმართულებით ვაჭრობის გადანაცვლებაა. სარგებლისა და დანაკარგების შეფასება სწორედ ამ ორი ეფექტის შეჯერებით ხდება. (Viner,1950).

მისგან განსხვავებით, ბ. ბალასას მოდელი ეკონომიკური ინტეგრაციის წარმოაჩენს როგორც დინამიკურ პროცესს, როდესაც ქვეყნები მოტივირებული არიან თანდათანობით გააღრმავონ ეკონომიკური ინტეგრაცია სავაჭრო ინტეგრაციიდან პოლიტიკურ ინტეგრაციამდე. ეს მოდელი შესაძლებლობას იძლევა გაანალიზდეს ინტეგრაციის მრავალმხრივი მიმართულებები, როგორც ეკონომიკური, ისე ინსტიტუციური და პოლიტიკური, ამასთან, შეფასდეს ამ პროცესში პოლიტიკის კოორდინაციის როლი და მისგან გამომწვეული არაერთგვაროვანი შედეგებიც. (Balassa,1961).

ნეოფუნქციონალიზმი წარმოადგენდა რეაქციას ფუნქციონალიზმის ნაკლებობაზე. ე.ჰაასის მტკიცებით, ინტეგრაცია იწვევს "გადაღინების ეფექტს" (spill-over effect) – ეკონომიკური ინტეგრაცია მექანიკურად გადადის პოლიტიკურ ინტეგრაციაზე. (Haas,1970).

ლიბერალური ინტეგრაციის მოდელელები აქცე-

ნტი კეთდება ინსტიტუციური ჩართულობის, ღია ბაზრების, სამართლებრივი ჩარჩოების გაძლიერების და დემოკრატიული პროცესების სინერგიაზე. ევროკავშირი აღიქმება როგორც ასეთი ტიპის წარმატებული მაგალითი. (Masclanis, 2025).

რეალისტური თეორიები ინტეგრაციას განიხილავენ, როგორც სახელმწიფოების ძალაუფლების ბალანსის ინსტრუმენტს და არა მხოლოდ ეკონომიკური კეთილდღეობის მიღწევის გზას. დღეს მნიშვნელოვანია ახალი რეგიონალიზმი და ტრანსრეგიონალიზმი. ცივი ომის დასრულების შემდეგ გაჩნდა ახალი რეგიონალიზმის ტალღა – ინიციატივები, რომლებიც არ ეფუძნებოდა მხოლოდ ეკონომიკურ უპირატესობებს, არამედ ითვალისწინებდა პოლიტიკური, უსაფრთხოების, კულტურული, ეკოლოგიური და გლობალური მმართველობის საკითხებსაც. ახალი რეგიონალიზმისთვის დამახასიათებელია: რეგიონული ინიციატივების მრავალმხრივობა და არაიერარქიული ბუნება; კერძო სექტორის, არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ჩართულობა; გლობალიზაციასთან ადაპტაციის მცდელობა, და არა მისგან თავის დაღწევა. ტრანსრეგიონალიზმი კი წარმოადგენს პროცესს, როდესაც რეგიონული ინტეგრაცია სცდება ერთი რეგიონის გეოგრაფიულ საზღვრებს და ცდილობს სხვადასხვა რეგიონის დაკავშირებას საერთო პროექტებისა და პლატფორმების საფუძველზე (მაგ., „ერთი სარტყელი – ერთი გზა“, „ბრიკსი“ (BRICS), რომელიც ამჟამად უკვე ათ ქვეყანას აერთიანებს და სხვა).

რეგიონული ინტეგრაცია მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საერთაშორისო ეკონომიკურ სისტემაზე, რადგან ცვლის ვაჭრობის გეოგრაფიულ სტრუქტურას; ქმნის ახალ სატრანზიტო დერეფნებსა და ენერგეტიკულ ალიანსებს; აჩენს კონკურენტულ ზონებს და ნორმატიულ განსხვავებებს; გავლენას ახდენს გლობალურ ძალთა ბალანსზე. რეგიონული ინტეგრაცია ასევე გარდაქმნის მსოფლიო ეკონომიკის მმართველობის სტრუქტურებს: რეგიონული გაერთიანებები ხშირად იქცევიან გლობალური მოლაპარაკებების სუბიექტებად (მაგ., EU, WTO-ში, ან ASEAN საგარეო ვაჭრობის მოლაპარაკებებში).

ეკონომიკური ინტეგრაციის გავლენის შედეგები უკავშირდება იმას, თუ რა სახის ცვლილებები მოხდება ვაჭრობის მიმართულებებში, წარმოების სპეციალიზაციის სტრუქტურაში, მსპ-ს ზრდაში, კონკურენციაში, ამოქმედდება თუ არა მასშტაბის ეფექტი და ვაჭრობის პირობების ცვლილება იქნება

თუ არა დადებითი. ინტეგრაციით გამოწვეული სარგებელი, უმთავრესად, შემდეგ მაჩვენებლებში ვლინდება:

1. საერთაშორისო ვაჭრობის მოცულობის ზრდა – ინტეგრაციის ფარგლებში ტარიფებისა და არასაბაჟო ბარიერების შემცირება უწყობს ხელს ექსპორტისა და იმპორტის და მთლიანად სავაჭრო ბრუნვის ზრდას. თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებები მნიშვნელოვნად ზრდიან ორმხრივ სავაჭრო ნაკადებს, რაც ეტაპობრივად, დროთა განმავლობაში მიიღწევა.

2. მთავარ სავაჭრო პარტნიორებთან ეკონომიკური კავშირების გაღრმავება – ქვეყნები თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებებს შემთხვევითად არ ქმნიან, არამედ ერთიანდებიან იმ პარტნიორებთან, ვისთანაც უკვე აქვთ მჭიდრო სავაჭრო და სტრატეგიული თანამშრომლობა (Baier & Bergstrand, 2007). რეგიონული ინტეგრაციის შედეგად, ნევრ ქვეყნებს შორის სავაჭრო დამოკიდებულება იზრდება. ეს აისახება ვაჭრობის გეოგრაფიული სტრუქტურის ცვლილებით და კონკრეტული რეგიონების წილის ზრდით საგარეო ვაჭრობის საერთო მოცულობაში.

3. ინვესტიციების მოზიდვა – ინტეგრირებული ბაზარი, სტაბილური მარეგულირებელი გარემო და საერთო წესების მოქმედება ქმნის ხელსაყრელ პირობებს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების (FDI) ზრდისთვის. ამის ეკონომიკური სარგებელი გამოიხატება როგორც ინვესტიციების მოცულობის ზრდით, ასევე ახალი სამუშაო ადგილების შექმნითა და ტექნოლოგიური ტრანსფერით.

4. პროდუქტიულობის გაუმჯობესება და ეკონომიკური ზრდა – როგორც წესი, ეკონომიკურ ინტეგრაციას რესურსების უკეთესი განაწილება და ტექნოლოგიების ტრანსფერი მოჰყვება. Baldwin-ი (2016) აჩვენებს, რომ განვითარებადმა ქვეყნებმა მონივნვე ეკონომიკებისგან აითვისეს ტექნოლოგიური და მმართველობითი ცოდნა, რამაც მათ მწარმოებლურობის გაუმჯობესებისა და უფრო მაღალი დამატებული ღირებულების მქონე დარგების განვითარების საშუალება მისცა. გაღრმავებული ეკონომიკური ინტეგრაციის პირობებში ბაზარი მცირე დარგებს ზრდის შესაძლებლობას უქმნის, ხოლო არაეფექტიან დარგებს განდევნის, მომხმარებელს კი საქონლისა და მომსახურების მრავალფეროვან არჩევანს სთავაზობს. ეფექტიანობაზე დაფუძნებული კონკურენცია წარმოების ხარჯებზე, ადამიანური და ტექნოლოგიური რესურსების თვისებრივ გაუმჯობესებაზე აისახება და საბოლოოდ ქვეყნის ეკონომიკურ წინსვლას

განაპირობებს. ემპირიულ მტკიცებულებებზე დაყრდნობით Wacziarg and Welch (2008) ასაბუთებენ, რომ ინტეგრაცია ვაჭრობის გახსნით ეკონომიკური ზრდის გაუმჯობესების წინაპირობებს ქმნის. ეს ძირითადად მიიღწევა რესურსების უფრო ეფექტიანი განაწილებითა და სექტორული ძვრებით. Grossman & Helpman (1991) მიხედვით ლიაობა საერთაშორისო კავშირებით ცოდნის გადადინებას უზრუნველყოფს, რაც გრძელვადიან ეკონომიკურ ზრდას უწყობს ხელს. Venables (2003) ხაზს უსვამს, რომ მართალია, რეგიონული ინტეგრაცია დარგების მიხედვით მოგებულ და დაზარალებულ ჯგუფებს წარმოშობს, ის ეკონომიკის საერთო ეფექტიანობას და მწარმოებლურობას აუმჯობესებს შრომისა და კაპიტალის ოპტიმალური განაწილების შედეგად.

5. მცირე და საშუალო ბიზნესის ინტეგრაცია რეგიონულ ბაზარზე – ინტეგრაციის შედეგად, მცირე და საშუალო საწარმოები (SMEs) იღებენ შესაძლებლობას, ჩაერთონ რეგიონულ ღირებულების ჯაჭვებში. ეს უზრუნველყოფს მათ ზრდასა და განვითარებას, რასაც ადასტურებს სექტორში ბრუნვის, დასაქმებისა და ექსპორტის მაჩვენებლების ზრდა.

6. სოციალური და ინფრასტრუქტურული განვითარება – რეგიონული თანამშრომლობა ხშირად მოიცავს ტრანსპორტულ ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელებას, რაც აუმჯობესებს ლოგისტიკურ კავშირებს და ზრდის რეგიონულ ინტეგრირებულობას. ამასთან, ინტეგრაცია ხელს უწყობს განათლების, შრომითი მობილობისა და ინოვაციების დონის ამაღლებას.

7. ფინანსური ბაზრების განვითარება – ეკონომიკური ინტეგრაცია ფინანსური ბაზრების ურთიერთკავშირს აღრმავებს და ქმნის დამატებით სარგებელს კაპიტალის მეტი მობილურობის, ფინანსური რისკების გადანაწილებისა და ეკონომიკური მოქნილობის სახით. სარგებელი მნიშვნელოვანწილად უკავშირდება გრძელვადიან პერიოდში რისკების გადანაწილებას, რაც Colacito & Croce (2010) შეფასებით, სასიცოცხლო ციკლის მანძილზე მოხმარების დაახლოებით 10%-ს შეადგენს. Lane (2008) მიხედვით, რეგიონული ბლოკებს, როგორებიცაა EU და ASEAN მაღალი შიდა რეგიონული ფინანსური ინტეგრაციის დონე აქვთ, ვიდრე იმ ქვეყნებს, რომლებიც ბლოკების წევრი არ არიან. ეს აუმჯობესებს როგორც კაპიტალის განაწილებას, ისე სამამულო შოკებზე რეაგირების უნარს.

8. მონეტარული და ფისკალური სტაბილურობის ხელშეწყობა – ინტეგრაციის მაღალი დონე შესაძ-

ლოა გულისხმობდეს მონეტარული პოლიტიკის კოორდინაციას ან ერთიან ვალუტას, რაც ამცირებს ინფლაციური რყევების რისკს და უზრუნველყოფს ფინანსურ სტაბილურობას (De Grauwe. 2018).

საერთო ჯამში, რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაციის შედეგად მიღებული ეკონომიკური სარგებელი გამოიხატება მაკროეკონომიკური და სექტორული მაჩვენებლების გაუმჯობესებით, რაც ქვეყნის კონკურენტუნარიანობისა და გრძელვადიანი მდგრადი განვითარების საფუძველს ქმნის.

რეგიონული ინტეგრაციის მნიშვნელობა საქართველოსთვის წარმოადგენს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მექანიზმს, რომელიც საქართველოს სახელმწიფოებრივ განვითარების სხვადასხვა ასპექტზე პირდაპირ ზეგავლენას ახდენს. კერძოდ, ინტეგრაციული პროცესები უწყობენ ხელს ქვეყნის პოლიტიკური და ინსტიტუციური სისტემების გაძლიერებას, აგრეთვე ეროვნული უსაფრთხოების დონის ამაღლებას. ამგვარი თანამშრომლობა ხელს უწყობს საქართველოს გეოპოლიტიკური მოქმედების არეს გაფართოებას და მისი როლის გაძლიერებას საერთაშორისო არენაზე. გარდა ამისა, რეგიონული ინტეგრაცია ქმნის ხელსაყრელ პირობებს რეგიონში მშვიდობის, უსაფრთხოების და გრძელვადიანი სტაბილურობის მხარდასაჭერად. ინტეგრაცია ასევე წარმოადგენს იდენტობის კონსოლიდაციისა და კულტურული თვითმყოფადობის განვითარების მნიშვნელოვან რესურსს. ის უზრუნველყოფს კულტურული მრავალფეროვნების შენარჩუნებას და პოპულარიზაციას, რაც თავის მხრივ ხელს შეუწყობს როგორც კულტურის, ისე ტურიზმის სფეროების დინამიკურ განვითარებას. (Masclanis, 2025).

ამრიგად, რეგიონული ინტეგრაცია საქართველოსათვის არა მხოლოდ გეოპოლიტიკური და უსაფრთხოების საკითხების გადაწყვეტის ინსტრუმენტს წარმოადგენს, არამედ მის სტრატეგიულ ინტერესებში შედის ეროვნული იდენტობის გამტკიცება და კულტურული რესურსების მდგრადი განვითარება.

2. გლობალური და რეგიონული გამოწვევები XXI საუკუნეში - ეკონომიკური ინტეგრაციის ახალი კონტექსტი

გლობალური კრიზისები მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს რეგიონულ ინტეგრაციაზე. XXI საუკუნეში მსოფლიო ეკონომიკამ რამდენიმე მასშტაბური სისტემური შოკი გადაიტანა, რომლებმაც არა მხოლოდ ეროვნული ეკონომიკური

პოლიტიკის პრიორიტეტები შეცვალა, არამედ სერიოზულად დააზიანა რეგიონული ინტეგრაციის პროცესების ტემპი და ხარისხი. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შემდეგი: 2008-2009 წლების ფინანსური კრიზისი - გლობალური ფინანსური ინსტიტუტების (განსაკუთრებით ბანკების) გაუმართაობამ აჩვენა ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულების რისკები. ქვეყნების ნაწილმა დაიწყო პროტექციონისტური პოლიტიკისკენ მიბრუნება (მექვაბიშვილი, 2021), რაც ეწინააღმდეგებოდა ღია ინტეგრაციის პრინციპებს; COVID-19 პანდემია (2020-2022 წწ.) გლობალური ჯანდაცვის კრიზისი გადაიზარდა ლოჯისტიკურ, ენერგეტიკულ და წარმოების შოკად (Silagadze et al, 2022). ქვეყნებმა დროებით დაკეტეს საზღვრები, რაც განსაკუთრებით მძიმედ აისახა რეგიონულ კავშირზე, სადაც მიმოსვლა კრიტიკულ როლს ასრულებს. რეგიონულ დონეზე საჭირო გახდა სწრაფი ადაპტაცია და ახალი თანამშრომლობის ფორმების ჩამოყალიბება (მაგ. ევროკავშირის ფარგლებში საერთო ვაქცინაციის პოლიტიკა); რუსეთ-უკრაინის ომი (2022-დან დღემდე) - ეს გეოპოლიტიკური კონფლიქტი განსაკუთრებული გავლენით მოქმედებს ევრაზიულ რეგიონზე და, შესაბამისად, საქართველოზეც. შავი ზღვის უსაფრთხოების გაუარესება, ლოგისტიკური მარშრუტების ცვლილება და ახალი ენერგეტიკული პარტნიორობის საჭიროება ცვლის რეგიონული ინტეგრაციის პრიორიტეტებს. ეს კრიზისები მიუთითებს, რომ გლობალური ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულების პირობებში, რეგიონული ინტეგრაცია შეუძლებელია იყოს სტატიკური და ინერციული პროცესი. საჭიროა მორგება ახალ რეალობასა და რისკებთან.

რეგიონულ ინტეგრაციაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს გეოპოლიტიკური დაძაბულობები და ეკონომიკური ტრანსფორმაცია. გლობალური კონკურენციის ახალი ერა, განსაკუთრებით დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის ეკონომიკურ და ტექნოლოგიურ დაპირისპირებაში, ასახვას პოულობს რეგიონულ ინტეგრაციაშიც. გეოპოლიტიკური დაძაბულობები მრავალჯერ ინვესტს რეგიონული კავშირების რევიზიას ან ინტეგრაციული პროცესების შენელებას. მაგალითად: რუსეთის იზოლაციამ დასავლური სამყაროდან და EU-ს მიმართ პოლიტიკური უნდობლობის ზრდამ ამ სივრცეში ინტეგრაციის ხარისხი შეასუსტა; ჩინეთის "ერთი სარტყელი, ერთი გზის" ინიციატივამ გამოიწვია ახალი ეკონომიკური ბლოკების და ინფრასტრუქტურული ალიანსების ჩამოყალიბება

ევრაზიულ რეგიონში; ევროკავშირმა, BREXIT-ის შემდეგ, ინტეგრაციის უფრო ღრმა მოდელი აირჩია შიდა კონსოლიდაციისთვის. ეკონომიკური ტრანსფორმაცია მოიცავს ასევე: მწარმოებლობის გადანაწილებას აზიის ქვეყნებისკენ; ციფრული ეკონომიკის გაძლიერებას და რეგიონულ პლატფორმებზე დამყარებულ თანამშრომლობას; ენერგეტიკული პოლიტიკის გადახედვას — ენერგორესურსებზე წვდომა ხდება გეოპოლიტიკური თამაშის ინსტრუმენტი.

კლიმატური გამოწვევები და ენერგეტიკული ტრანზიცია მნიშვნელოვანი ფაქტორები ხდება რეგიონული ინტეგრაციის დღის წესრიგში. ახალი „მწვანე პოლიტიკები“, როგორიცაა: ევროკავშირის მწვანე შეთანხმება (Green Deal); დეკარბონიზაციის მიზნები მსოფლიო მასშტაბით; ენერგოეფექტურობაზე ორიენტირებული ინიციატივები. ეს „პოლიტიკები“ ქმნიან აუცილებლობას, რომ რეგიონული ინტეგრაციის ფარგლებში ქვეყნები უკეთ კოორდინირდნენ რესურსების მართვასა და ეკოლოგიური უსაფრთხოების საკითხებში. ენერგეტიკული თანამშრომლობა ხდება ერთ-ერთი მთავარი მიმართულება – მაგ., საქართველო მნიშვნელოვან პოზიციას იკავებს შავი ზღვის ენერგეტიკულ პროექტებში (მაგ. „შავი ზღვის წყალქვეშა კაბელი“). ამავე დროს, ენერგორესურსებზე დამოკიდებული რეგიონების (მაგ. EEU ან კასპიისპირა ქვეყნები) დამოკიდებულება რუსეთზე ან სპონტანურ ბაზარზე ზრდის არასტაბილურობის რისკებს. ამიტომ ენერგეტიკული დივერსიფიკაცია და განახლებადი ენერგიის განვითარება ხდება ერთ-ერთი სტრატეგიული მიმართულება.

რეგიონული ინტეგრაციის ამგვარი შენელების პირობებში გაჩნდა რეფორმირების საჭიროება. თანამედროვე გამოწვევების ფონზე ტრადიციულმა რეგიონულმა ინტეგრაციულმა პლატფორმებმა მნიშვნელოვანი სტრუქტურული და ინსტიტუციური პრობლემები აჩვენა: რეგიონული გაერთიანებების (მაგ., EEU, ECOWAS, MERCOSUR) არათანაბარი განვითარება; პოლიტიკურ საკითხებზე კონსენსუსის მიღწევის სირთულე; გარე საფრთხეების მიმართ არასაკმარისი რეაგირება. ამის შედეგად მიმდინარეობს პლატფორმების რეფორმირების და განახლების პროცესები. ახალი მიდგომები მოიცავს: მოდულური ინტეგრაციის მოდელს („საერთო ბაზარი–მაშინ, როცა ქვეყნები ირჩევენ ჩართულობის დონეს“); ინტეგრაციის ფუნქციური მიდგომა (კონკრეტულ სექტორებზე – ენერგეტიკა, ტრანსპორტი, ციფრული პოლიტიკა); მულტივექტორუ-

ლობა – ერთი ქვეყნის ჩართულობა ერთდროულად რამდენიმე რეგიონულ ინიციატივაში.

განხილული ტენდენციები ცხადყოფს, რომ რეგიონული ინტეგრაცია მომავალშიც შეინარჩუნებს მნიშვნელოვან როლს საერთაშორისო თანამშრომლობის პროცესში, თუმცა მისი ფორმა და შინაარსი იცვლება. მას სჭირდება მეტი მოქნილობა და ადაპტაციის უნარი, ინკლუზიურობა და მდგრადი განვითარებაზე ორიენტირებულობა, ასევე კონცენტრირება კონკრეტული მიმართულებების გაძლიერებაზე, როგორიცაა ტრანსპორტი, ენერგეტიკა, ვაჭრობა და უსაფრთხოება. ამ პროცესების ფონზე საქართველოსთვის მნიშვნელოვანია სწორი პლატფორმებისა და სტრატეგიული პარტნიორობების შერჩევა, რაც გაზრდის ეროვნული ინტერესების დაცვისა და განვითარების შესაძლებლობებს.

3. ინტეგრაციულ პროცესებში საქართველოს მონაწილეობის მაჩვენებლების ანალიზი

საქართველოს საგარეო ვაჭრობის სტრუქტურისა და დინამიკის მნიშვნელოვანი განმაპირობებელი ფაქტორია რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაცია. ორი უდიდესი ბაზარი, რომლებთანაც საქართველოს აქვს გაფორმებული თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმებები ევროკავშირი და ჩინეთია. ამ შეთანხმებების ამოქმედებამდელი, წინასწარი ანალიზისა და ამოქმედების შემდგომი, ფაქტობრივად მიღწეული შედეგების შედარებით შესაძლებელია როგორც მიღებული მოგებების დადგენა, ისე გამოწვევების იდენტიფიცირება. DCFTA-ს წინასწარი კვლევების მიხედვით, რამდენიმე მნიშვნელოვანი შედეგი იყო მოსალოდნელი, კერძოდ, ტარიფების ლიბერალიზაციისა და ბაზარზე გაზრდილი წვდომის შედეგად, ევროკავშირში საქართველოს ექსპორტის ზრდა; სტრუქტურული ცვლილებები, ბიზნესის მოდერნიზაცია და საქონლის ხარისხის ამაღლება; რეგულირების სფეროში ჰარმონიზაცია და მაკროეკონომიკური მოგებები გაზრდილი ექსპორტისა და მწარმოებლურობის გამო (Adarov et al., 2015) გრძელვადიან პერსპექტივაში, ნავარაუდევია იყო მთლიანი სამამულო პროდუქტის 4.3%-ით ზრდა. ასევე, ექსპორტის 12%-ით და იმპორტის 7.5%-ით ზრდა, რაც საქართველოს სავაჭრო ბალანსზე გაუმჯობესების მიმართულებით იმოქმედებდა. არსებობდა, ასევე, საშუალო ხელფასის 3.6-პროცენტიანი ზრდის და სამომხმარებლო ინდექსის 0.6% კლების პროგნოზი (European Commission, 2012).

DCFTA-ს ამოქმედებიდან 10 წლის შემდეგ, 2024 წლისთვის ევროკავშირში საქართველოს ექსპორტი დაახლოებით 46%-ით არის გაზრდილი, იმპორტი იმატებდა გაცილებით სწრაფად და ის გაზრდილია, დაახლოებით, 146%-ით, რაც, ფაქტობრივად, ევროკავშირთან სავაჭრო დეფიციტის გაღრმავების მიზეზია. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2024 წელს ევროკავშირთან ვაჭრობა საქართველოს მთლიანი ვაჭრობის 22%-ს შეადგენდა, ამ ხნის განმავლობაში საქონლის ექსპორტი აბსოლუტური გამოსახულებით გაიზარდა და 6.56 მლრდ დოლარს მიაღწია, ხოლო საგარეო ვაჭრობა გაიზარდა დაახლოებით 2.5-ჯერ. თუ 2013 წელს ექსპორტისა და იმპორტის ჯამური მაჩვენებელი ევროკავშირთან შეადგენდა დაახლოებით 1.8 მლრდ აშშ დოლარს, 2023 წლის ბოლოსთვის ეს იყო 4.5 მლრდ აშშ დოლარი. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების (FDI) სტრუქტურაში ევროკავშირის წილი მუდმივად მაღალია – 2023 წლის მონაცემებით, ევროკავშირის ქვეყნებიდან განხორციელებული ინვესტიციები შეადგენდა მთლიანი FDI-ს დაახლოებით 43%-ს. ძირითადი ინვესტიორები ევროკავშირში არიან ნიდერლანდები, გერმანია, საფრანგეთი და ჩეხეთი, რომლებიც უმეტესად ხორციელებენ ინვესტიციებს ენერგეტიკის, ფინანსური მომსახურებისა და მწარმოებელი ინდუსტრიის სექტორებში.

მიუხედავად ამისა, ევროკავშირთან ვაჭრობა სტრუქტურულად რჩება კონცენტრირებული რამდენიმე სასაქონლო კატეგორიაზე. ამდენად, სტრუქტურული ტრანსფორმაციის თვალსაზრისით DCFTA-ს გავლენა შეიძლება შეფასდეს როგორც სუსტად გამოხატული. მისი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულებაა მარეგულირებელი ნორმებისა და სტანდარტების ჰარმონიზაცია, რაც სრულად ვერ მოხერხდა. იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოში მოქმედი ფირმების უდიდესი ნაწილი არის მცირე და საშუალო ბიზნესი, მათი ტექნოლოგიური და სტრუქტურული მოდერნიზაცია უმნიშვნელოვანესია თავისუფალი ვაჭრობის უპირატესობებით სარგებლობისთვის, ასევე, ექსპორტის დივერსიფიკაციისთვის. რაც შეეხება ინვესტიციების ნახალისებას, DCFTA-ს ჩარჩოში თავისუფალი ვაჭრობის შესაძლებლობასთან ერთად, მისი მთავარი ფაქტორია მარეგულირებელი გარემოს პროგნოზირებადობა (Jamagidze, 2019), ზოგიერთ სექტორში გაიზარდა აქტივობა, როგორებიცაა სასურსათო, ლოგისტიკური და ტურიზმთან დაკავშირებული სექტორები, მაგრამ

აგრეგირებულ დონეზე შედეგები მოსალოდნელზე სუსტად გამოხატული აღმოჩნდა.

საქართველო-ჩინეთის თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმება ძალაშია 2018 წლიდან. წინასწარი შეფასებებით, მის ამოქმედებას უნდა მოჰყოლოდა საქართველოს ჩინეთში ექსპორტი ზრდა 9%-ით, ხოლო იმპორტის ზრდა 1.69%-ით (PMCG, 2015). გრძელვადიან პერიოდში კი ნავარაუდები იყო საქართველო-ჩინეთის ვაჭრობის გაორმაგება (Fuenfzig, 2016). იმპორტიდან საგადასახადო შემოსავლების შემცირება 0.5%-ით, ხოლო სატარიფო შემოსავლების შემცირება 11.7%-ით. ასევე, საქართველოს მსპ-ს უმნიშვნელოდ, 0.05%-ით უნდა გაზრდილიყო. თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებას განსაკუთრებით დიდი ეფექტი უნდა ჰქონოდა ისეთ დარგებზე, როგორებიცაა ღვინო, ალკოჰოლური სასმელები, საფეიქრო წარმოება და მანქანა-მონყობილობები.

შეთანხმების ამოქმედების შემდეგ, მიმდინარე მონაცემების ანალიზი ცხადყოფს, მთლიან ვაჭრობაზე მისი გავლენა დადებითი იყო. ჩინეთთან ექსპორტი და იმპორტი გაიზარდა, კერძოდ 2020 წელს საქართველოს ექსპორტმა ჩინეთში 477.2 მლნ აშშ დოლარს მიაღწია და ჩინეთი საქართველოს მონინავე საექსპორტო ბაზარი გახდა, თუმცა 2023-დან 2024 წლებში ექსპორტის კლება დაფიქსირდა და შეადგინა 303.1 მლნ დოლარი. რაც შეეხება იმპორტს, ის ყოველწლიურად იზრდება და 2018 წელთან შედარებით 93%-ით არის გაზრდილი. ამდენად, საქართველო-ჩინეთის ვაჭრობის გაზრდა იმპორტის ზრდის წილად მოდის და საქართველოს სავაჭრო დეფიციტის გაღრმავებით ხასიათდება განსახილველ პერიოდში. 2024 წელს სავაჭრო ბრუნვა 1.92 მლრდ დოლარს გაუტოლდა, რაც 17%-იან ზრდას ნიშნავს წინა წელთან შედარებით. ჩინეთი სიდიდით მეოთხე სავაჭრო პარტნიორი გახდა, დაახლოებით საქართველოს ვაჭრობის 8.2%-იანი წილით. (წყარო: საქსტატი).

ჩინეთთან თავისუფალი სავაჭრო ხელშეკრულების უპირატესობა დიდ აზიურ ბაზრებთან გაზრდილი წვდომაა. ჩინეთის შეთხვევაშიც მთავარ გამოწვევად რჩება სავაჭრო დეფიციტი და არახელსაყრელი სავაჭრო სტრუქტურა, რომელშიც საქართველო დაბალი დამატებული ღირებულების მქონე ექსპორტით და სამრეწველო საქონლის იმპორტით არის წარმოდგენილი. ნათელია, რომ საქართველოსთვის ეკონომიკური ინტეგრაციის უპირატესობებით სარგებლობა დამოკიდებულია ეკონომიკური პოლიტიკის სხვა ისეთ თანმდევ ნაბიჯებზე, როგორებიცაა სამრეწველო პოლიტიკა საექსპორტო დარგების ხელშეწყობისთვის და

დარგების ტექნოლოგიური მოდერნიზაცია.

მსპ-ში საქართველოს ექსპორტის წილისა და საგარეო ვაჭრობის წილის დინამიკა 2010-2024 წლებში გვიჩვენებს, რომ ქვეყნის საგარეო კავშირები და ინტეგრაცია გაღრმავდა. 2010 წლიდან საქართველოს საგარეო ვაჭრობის კვოტა საშუალო მსოფლიო მაჩვენებელზე მაღალი იყო და 80%-ს აღემატებოდა, ხოლო 2014 წლის შემდეგ მისი ზრდა უფრო დაჩქარდა და 2019 წლისთვის 117%-ს მიაღწია. ამავე პერიოდში საქსპორტო კვოტა 35%-დან 54%-მდე გაიზარდა. ამდენად, სტრუქტურულად საქართველოს ეკონომიკა საგარეო სავაჭრო კავშირებზე მაღალ დამოკიდებულებას ავლენს, რაც დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის მისი საკვანძო ფუნქციების შემდგომი გაძლიერების და ღირებულების გლობალურ ჯაჭვში ინტეგრირების გაღრმავების აუცილებლობას უსვამს ხაზს. გეოსტრატეგიული უპირატესობის სრულფასოვანი გამოყენება რეგიონული ინტეგრაციის ფარგლებში ქვეყნის როლის განმტკიცების მთავარი ფაქტორია.

4. საქართველოს სტრატეგიული პრიორიტეტები რეგიონული ინტეგრაციის პროცესში

საქართველო ღია სავაჭრო პოლიტიკით და რეგიონულ სავაჭრო შეთანხმებებში აქტიური ჩართულობით ეკონომიკური ინტეგრაციის სარგებლის მაქსიმიზაციას ცდილობს. მსოფლიოში ინტეგრაციული პროცესების განვითარების დაგროვილი გამოცდილება მოწმობს, რომ ინტეგრაციის სავაჭრო და კეთილდღეობის სარგებელი არაა ერთმნიშვნელოვნად გარანტირებული (Freund and Ornelas, 2010). ის დამოკიდებულია როგორც ქვეყნის მახასიათებლებზე, ისე რეგიონული შეთანხმების სიღრმეზე, შინაარსსა და დანერგვის თავისებურებებზე. სარგებლისა და დანაკარგების თვალსაზრისით უწინარესად, მნიშვნელობა აქვს ინტეგრაციის მონაწილე ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონეს. ინტეგრაციის სანჯის ეტაპზე შედარებით სუსტ ქვეყნებს დამატებითი ეკონომიკურ და ინსტიტუციური მხარდაჭერა სჭირდებათ პარტნიორი ქვეყნების მხრიდან. ამასთან, რაც უფრო სუსტი ეკონომიკის მქონეა მონაწილე ქვეყანა, მით უფრო დიდია საფრთხე იმისა, რომ ის დარჩეს კონცენტრირებული დაბალი დამატებული ღირებულების სექტორებზე და პროდუქტიულობისა და კონკურენტუნარიანობის ზრდით საკმარისად ვერ ისარგებლოს (Felipe et al, 2014). რეგიონული ინტეგრაციის პროცესში საქართველოს როლისა და სტრატეგიული პრიორიტეტების

შესასწავლად, აუცილებელია რამდენიმე ძირითადი მიმართულების განხილვა: საქართველოს გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური მნიშვნელობის შეფასება რეგიონულ დონეზე; ქვეყნის ჩართულობა რეგიონულ ორგანიზაციებსა და ინიციატივებში და იმ პრიორიტეტების გამოვლენას, რომლებიც საქართველოს რეგიონულ ინტეგრაციაში წარმოადგენს; ასევე იმ მთავარი დაბრკოლებების გაანალიზებას, რომლებიც ქვეყანას რეგიონული თანამშრომლობის გზაზე ექმნება.

განვითარების სტრატეგიული მიმართულებებს შორის ტრანსპორტისა და ლოგისტიკის განვითარება ერთ-ერთი საკვანძო სფეროა. საქართველოს გეოგრაფიული მდებარეობა წარმოადგენს მნიშვნელოვან უპირატესობას, რაც განაპირობებს ქვეყნის სტრატეგიულ როლს ტრანსკონტინენტურ სატრანზიტო ქსელებში (Papava, 2021). ქვეყანა ჩართულია ისეთ მსხვილ მარშრუტებში, როგორებიცაა: ა) Middle Corridor მარშრუტი ჩინეთიდან ცენტრალურ აზიასა და კავკასიაზე გავლით ევროპამდე, რომელიც 2022 წელს რუსეთ-უკრაინის ომის ფონზე მნიშვნელოვნად გააქტიურდა. მსოფლიო ბანკის მიხედვით, 2030 წლისთვის ამ მარშრუტის ტვირთბრუნვამ შესაძლოა 30-40 მილიონ ტონას გადააჭარბოს, რის 15-20% საქართველოს გავლით უნდა განხორციელდეს (World Bank, 2023). ბ) TRACECA და BRI – რეგიონული ინიციატივები, რომლებიც მოითხოვს სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის მოდერნიზაციას, მათ შორის სარკინიგზო ქსელებისა და პორტების გაძლიერებას. გ) ანაკლიის ღრმანელოვანი პორტის პროექტი – პოტენციურად გახდება შავი ზღვის რეგიონში ერთ-ერთი ყველაზე ღრმა და კონკურენტუნარიანი პორტი, რომელსაც ექნება 100 მილიონ ტონამდე ტვირთბრუნვის სიმძლავრე სრული განვითარების ფაზაში. დ) მულტიმოდალური ლოგისტიკური ცენტრების განვითარება (მაგალითად, რუსთავეში, ქუთაისში და ფოთში) – ხელს შეუწყობს ტრანზიტის მოქნილობასა და ტვირთების გადამუშავების სისწრაფეს.

საქართველოს ენერგეტიკული პოტენციალი ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვნად ითვლება რეგიონში, განსაკუთრებით ჰიდროენერგიისა და განახლებადი რესურსების კუთხით. ქვეყანაში მხოლოდ ჰიდროენერგიის პოტენციალის 25%-ია ათვისებული, ხოლო ტექნიკურად ხელმისაწვდომი რესურსი 15 მლრდ კვტ/სთ-ზე მეტს შეადგენს. განახლებადი ენერგიის მიმართულებით საქართველოს შეუძლია მნიშვნელოვანი როლი შეასრულოს ევროკავშირის მწვანე ენერგეტიკულ

ტრანზიციაში. ევროპის ენერგეტიკული გაერთიანების პრიორიტეტულ პროექტებში ჩართვისთვის შავი ზღვის წყალქვეშა ენერგოკაბელის პროექტი (Georgia-Romania Interconnector) უმნიშვნელოვანესია. ამასთან, აუცილებელია ენერგეტიკული უსაფრთხოების ინტეგრირებული სტრატეგიის შემუშავება ევროკავშირთან, და მეზობელ ქვეყნებთან, აზერბაიჯანთან და თურქეთთან ერთად, კავშირების დივერსიფიცირებისა და ბაზრებზე წვდომის გაფართოების მიზნით.

იმის გათვალისწინებით, რომ ციფრული ეკონომიკა განვითარებული ეკონომიკების საყრდენია, ციფრული ინტეგრაცია პრიორიტეტულ მიმართულებებს შორის აუცილებლად უნდა აისახოს. 2022 წლის მონაცემებით, საქართველოში IT სექტორი წლიურად 20%-ზე მეტით იზრდება, რაც მიუთითებს მოთხოვნის ზრდასა და ინოვაციური ბიზნესების ჩამოყალიბების ტენდენციაზე; ფინტექ სექტორის განვითარება, მონაცემთა ცენტრებზე წვდომა და უსაფრთხო ციფრული სერვისების მზარდი მიწოდება საქართველოს რეგიონულ ციფრულ ჰაბად ჩამოყალიბების პერსპექტივას აჩენს (Veshapidze et al, 2024). ევროკავშირის ციფრული ვაჭრობის სტანდარტებთან დაახლოება, მათ შორის ელექტრონული ხელმოწერის, პერსონალური მონაცემების დაცვისა და კიბერუსაფრთხოების მიმართულებით, ციფრულ ინტეგრაციას დააჩქარებს. ცხადია, ადამიანური კაპიტალის გაძლიერება ამ სფეროში კრიტიკულად მნიშვნელოვანია. სწავლისა და სწავლების ევროპული ჩარჩოს (EQF) დანერგვა და პროფესიული განათლების გაფართოება რეგიონული მოთხოვნებზე მორგების აუცილებლობას წარმოადგენს. 2023 წელს პროფესიული განათლების კურსდამთავრებულთა წილი შრომის ბაზარზე მხოლოდ 5.3% იყო, რაც მნიშვნელოვნად ჩამორჩება ევროპულ სტანდარტებს. ბოლო წლების ინიციატივები, როგორიცაა "ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტოს" პროგრამები, მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს ახალგაზრდების ციფრულ უნარებზე დაფუძნებული დასაქმების ზრდას.

ინოვაციების გლობალური ინდექსის მიხედვით, 2025 წელს საქართველო 56-ე პოზიციას იკავებს 132 ქვეყანას შორის 31.2 ქულით. პანდემიამდელ პერიოდში მას გაცილებით მაღალი შეფასება ჰქონდა (იკავებდა 48-ე ადგილს 36.9 ქულით). ის ჩამორჩება ევროკავშირის ქვეყნების საშუალო (46 ქულა) მაჩვენებელს, რაც აიხსნება ადამიანური კაპიტალის და სამეცნიერო კვლევებისა და განვითარების პროცესში არსებული ხარვეზებით (WIPO, 2025). ახალი

საქონლის შექმნის ტემპი და ტექნოლოგიატევადი და კვალიფიკაციატევადი დარგების განვითარების დონე სუსტია. გაღრმავებულ ეკონომიკურ, მარეგულირებელ და ინსტიტუციურ ინტეგრაციას შეუძლია წვლილის შეტანა ინოვაციურ განვითარებაში, უზინარესად სამეცნიერო-ტექნოლოგიური პროგრამებისა და დაფინანსების ინსტრუმენტებზე წვდომით და ცოდნის გადადინებების ეფექტებით.

აღნიშნული პრიორიტეტული მიმართულებების ძირითადი რისკებს შორის უნდა აღინიშნოს:

1. გეოპოლიტიკური არასტაბილურობა, რეგიონში მიმდინარე კონფლიქტები და დაძაბულობები (მაგალითად, რუსეთის აგრესია უკრაინაში, ევრაზიული ეკონომიკური კავშირის არასტაბილურობა) ქმნის სერიოზულ საფრთხეს რეგიონული სატრანსპორტო, ენერგეტიკული და ვაჭრობის ქსელების შეუფერხებელი მუშაობისთვის, რაც ზღუდავს ინტეგრაციის სარგებლის სრულად გამოყენების შესაძლებლობას.

2. ვაჭრობის მეტისმეტად მაღალი გეოგრაფიული კონცენტრაცია, დამოკიდებულება რამდენიმე მთავარ სავაჭრო და საინვესტიციო პარტნიორზე ზრდის გარე შოკებისადმი მოწყვლადობას და ნებისმიერი ეკონომიკური რყევა აღნიშნულ ქვეყნებში პირდაპირ აისახება ქვეყნის ეკონომიკურ მაჩვენებლებზე.

3. ინსტიტუციური სისუსტეები. ინტეგრაციის მექანიზმების ეფექტიანად ფუნქციონირებას აფერხებს ისეთი სისტემური პრობლემები, როგორიცაა გაჭიანურებული რეფორმები, გადაწყვეტილებათა დაბალი ეფექტიანობა და წესების არათანმიმდევრული შესრულება. ეს ქმნის ბარიერებს ინტეგრაციის სარგებლის ოპტიმალურ ათვისებაში.

ამგვარად, რეგიონული ინტეგრაციის პროცესების პარალელურად აუცილებელია რისკების მართვა, რაც მოიცავს ეკონომიკური დივერსიფიკაციის პოლიტიკის გაძლიერებას; სტრატეგიული პარტნიორული კავშირების დაბალანსებას და გეოპოლიტიკური მოვლენების ანალიზსა და ადაპტაციურ პოლიტიკას.

დასკვნა

კვლევამ ნათლად დაადასტურა, რომ რეგიონული ინტეგრაციის პროცესი წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე დინამიკურ პროცესს თანამედროვე გლობალურ ეკონომიკურ და საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში. საქართველოს გეოპოლიტიკური მდებარეობის გათვალისწინებით, რეგიონული ინტეგრაციაში აქტიური ჩართულობა აღარ მოიაზრება

მხოლოდ როგორც პოლიტიკური არჩევანი, არამედ ის წარმოადგენს მნიშვნელოვანი წინაპირობას ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების და ეროვნული სტაბილურობის უზრუნველყოფისთვის.

რეგიონული ინტეგრაცია გარდამავალი ეტაპის წინაშე დგას, რის გამოც გლობალური გამოწვევების (როგორიცაა პანდემია, ომები და კლიმატის ცვლილებები) პირობებში რეგიონში შიდა კავშირების მნიშვნელობა მნიშვნელოვნად გაზრდილია; საქართველოსთვის რეგიონული ინტეგრაცია არის ერთ-ერთი სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი განვითარების ბერკეტი, რომელიც უზრუნველყოფს ეკონომიკურ დივერსიფიკაციას, სატრანსპორტო და ენერგეტიკულ ჰაბად ტრანსფორმირებას, ასევე საერთაშორისო სავაჭრო კავშირების გაძლიერებას; ინტეგრაციის შედეგად მიღებული სარგებელი გამოიხატება საგარეო ვაჭრობის ზრდაში, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვაში, ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელებაში და სტანდარტიზაციის პროცესების ჰარმონიზაციაში; ამასთანავე, საქართველოს საგარეო და სამინაო ეკონომიკურ პოლიტიკაში აუცილებელია ინსტიტუციური და ეკონომიკური რეფორმების უწყვეტი გაგრძელება, რათა რეგიონული ინტეგრაციის სარგებელი მაქსიმალურად რეალიზდეს.

რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესის ეფექტური განხორციელებისთვის რეკომენდირებულია ეკონომიკური და ინსტიტუციური პოლიტიკის სისტემური და მიზნობრივი გაუმჯობესება, მათ შორის: ერთიანი რეგიონული ინტეგრაციის სტრატეგიის შემუშავება, რომელიც მოიცავს ინფრასტრუქტურული განვითარებას, საგადასახადო და სავაჭრო პოლიტიკის ჰარმონიზაციას რეგიონულ კონტექსტში; ინსტიტუციური შესაძლებლობების გაძლიერება; ციფრული ეკონომიკის ინტეგრაციის გაძლიერება ეროვნული ციფრული სტრატეგიის ფორმირების გზით, რომელიც დააკავშირებს ქვეყანას რეგიონულ და გლობალურ პლატფორმებთან, მათ შორის, ევროპულ ციფრულ ერთიან ბაზართან; განათლებისა და პროფესიული მომზადების სისტემის მოდერნიზება, შრომის ბაზრის რეგიონის სპეციფიკიდან გამომდინარე; აქტიური ჩართულობის გაგრძელება რეგიონულ და გლობალურ პლატფორმებში როგორცაა ევროკავშირი, შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაცია, GUAM, ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო კორიდორი და ჩინეთის „ერთი სარტყელი, ერთი გზა“ ინიციატივა. ამ მიმართულებებით გონივრული პოზიციონირება, სწრაფი

და მიზნობრივი განვითარება უზრუნველყოფს ეკონომიკურ ზრდას, უსაფრთხოების გაძლიერებასა და საერთაშორისო ასპარეზზე პოზიციების განმტკიცებას.

საქართველოს პოზიციონირება გლობალიზაციის წინააღმდეგობების პირობებში და რეგიონულ ინტეგრაციულ პროცესებში ოპტიმალური ჩართულობის უზრუნველყოფა, სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია.

გლობალიზაციის წინააღმდეგობების ეფექტიანი დაძლევის მიზნით, საქართველოსთვის პრიორიტეტულია საკუთარი გეოპოლიტიკური და ეკონომიკური პოზიციონირების გააზრება და ოპტიმალური ინტეგრაცია მიმდინარე რეგიონულ ინტეგრაციულ პროცესებში. აუცილებელია ქვეყნის აქტიური მონაწილეობა საერთაშორისო და რეგიონულ გაერთიანებებში, რაც ხელს შეუწყობს ეკონომიკური კავშირების გაძლიერებას და ინფრასტრუქტურული პოტენციალის სრულფასოვან რეალიზაციას.

მნიშვნელოვანია, რომ ევროკავშირთან პოლიტიკური და ეკონომიკური დაახლოების პარალელურად, საქართველო შეეცადოს მაქსიმალურად გამოიყენოს თავისი სატრანზიტო უპირატესობები, განსაკუთრებით სამხრეთ კავკასიის დერეფნის გამტარუნარიანობის ზრდის კონტექსტში. ამ პროცესში განსაკუთრებული როლი ენიჭება სტრატეგიული თანამშრომლობის განვითარებას ისეთ მეზობელ და პარტნიორ ქვეყნებთან, როგორებიცაა აზერბაიჯანი და თურქეთი.

გარდა ამისა, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს თანამშრომლობის გაღრმავებას იმ სახელმწიფოებთან, რომლებიც დაინტერესებული არიან აღნიშნული სავაჭრო-სატრანზიტო მარშრუტის გამოყენებით. ეს ქვეყნები მოიცავს, პირველ რიგში, რუსეთის ფედერაციასა და მის ავტონომიურ ერთეულებს, ასევე თურქმენეთს, ყაზახეთს, უზბეკეთს, ცენტრალური აზიის სხვა ქვეყნებსა და ახლო აღმოსავლეთის რეგიონს, სადაც წამყვან პარტნიორად განიხილება ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკა.

საერთაშორისო ეკონომიკურ სისტემაში საქართველოს წარმატებული ინტეგრაციისთვის აუცილებელია, პარალელურად განვითარდეს და დივერსიფიცირდეს ეკონომიკური ურთიერთობები მსოფლიოს სხვა რეგიონებთანაც — განსაკუთრებით აშშ-სთან და სხვა სტრატეგიულ პარტნიორებთან, რაც უნდა მოხდეს ქვეყნის გრძელვადიანი ეროვნული ინტერესებისა და უსაფრთხოების პრინციპების გათვალისწინებით.

CROWN JEWEL OBLIGATION AND ITS DEFENSE ON SUSTAINING COMPETITIVE EQUILIBRIUM

Copyright © 2024 the Author/s

Peer review method: Double-Blind

Accepted: August 27, 2025

Published: September 12, 2025

Original scientific article

DOI suffix: 10.36962/NEC20032025-34

Davit Basiashvili

Doctor of Economics (PhD), Professor

ORCID-ID - 0009-0005-8129-5764

E-mail: dbasiashvili@yahoo.com

Slava Fetelava

Doctor of Economics (PhD),

Associate Professor at Grigol Robakidze University

ORCID-ID-0009-0000-7120-1844

E-mail: slava.fetelava@gruni.edu.ge

ABSTRACT

The paper deals with the practical aspects of the use of crown jewel obligations and the crown jewel defense in ongoing mergers and acquisitions, with the aim of maintaining equilibrium and a healthy competitive environment, protecting consumers, and preventing monopolistic practices or other types of anti-competitive behavior.

It explains that a crown jewel encompasses the most strategically important and valuable assets of an economic entity—assets that play a crucial role in shaping market positioning and significantly impact the profitability of an incumbent firm's business.

While the study devotes significant attention to European Commission and the USA mergers and acquisitions regulations and the role of crown jewel obligation in this transactions, the practical steps of the targeted companies to curb and avoid hostile takeover is described. Article provides the European Commission decisions and U.S. Department of Justice rulings concerning major corporate mergers, particularly those involving crown jewel obligations and hostile takeover litigation.

Key words: Crown Jewel Obligation, Crown Jewel Defense, Merger, Acquisition, Divestiture, Hostile Takeover, Up-Front Buyer, Strategic Assets, Stakeholders, Stocks, Board of Directors.

REFERENCES:

1. <https://www.competitionpolicyinternational.com/wpcontent/uploads/2016/10/Europe-Column-October-Full.pdf>

2. Council regulation (EC) no 139/2004 of 20

January 2004 on the control of concentrations between undertakings - the EC Merger Regulation)

1. Hart-Scott-Rodino Antitrust Improvements Act of 1976. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STAT-UTE-90/pdf/STATUTE-90-Pg1383.pdf>

3. <https://www.americanbar.org/content/dam/aba/publications/antitrust/magazine/2024/vol-39-issue-1/new-era-hart-scott-rodino.pdf>
4. Council regulation (EC) no 139/2004 of 20 January 2004 on the control of concentrations between undertakings - the EC Merger Regulation)
5. Hart-Scott-Rodino Antitrust Improvements Act of 1976. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STAT-UTE-90/pdf/STATUTE-90-Pg1383.pdf>
6. <https://www.americanbar.org/content/dam/aba/publications/antitrust/magazine/2024/vol-39-issue-1/new-era-hart-scott-rodino.pdf>
7. https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases1/202322/M_10721_9208023_1695_3.pdf
8. Joseph Gregory Sidak, Antitrust Preliminary

Injunctions in Hostile Tender Offers, Reprinted from Kansas Law Review Vol. 30, No.4, Summer, 1982, p 492

9. <https://www.investopedia.com/terms/p/poisonpill.asp>
10. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/valuation/pac-man-defense-hostile-tekeover/>
11. Case M.10721 - Celanese / Dupont (mobility & materials business)
12. Hilton Hotels Corp. v. ITT Corp., 978 F. Supp. 1342 (D. Nev. 1997)
13. Order №39 of the Chairman of the Competition Agency 26 October, 2020 Tbilisi, Georgia, On the Approval of the Rule of Submitting and Reviewing Concentration

„Crown Jewel“-ის ვალდებულება და მისი დაცვა კონკურენტული წონასწორობის შენარჩუნებაში

დავით ბასიაშვილი

ეკონომიკის დოქტორი (PhD),

პროფესორი

ORCID-ID – 0009-0005-8129-5764

E-mail: dbasiashvili@yahoo.com

სლავა ფეტელავა

ეკონომიკის დოქტორი (PhD),

ასოცირებული პროფესორი

გრიგოლ რობაქიძის უნივერსიტეტი

ORCID-ID-0009-0000-7120-1844

E-mail: slava.fetelava@gruni.edu.ge

აბსტრაქტი

ნაშრომი ეხება მიმდინარე შერწყმა-შესყიდვების დროს „Crown Jewel“ („გვირგვინის ძვირფასი ქვის“) ვალდებულებებისა და დაცვის პრაქტიკულ ასპექტებს, წონასწორობისა და ჯანსაღი კონკურენტული გარემოს შენარჩუნების, მომხმარებლების დაცვისა და მონოპოლისტური პრაქტიკის ან სხვა სახის ანტი-კონკურენტული ქცევის თავიდან აცილების მიზნით.

განმარტებულია, რომ „გვირგვინის ძვირფასი ქვა“ მოიცავს ეკონომიკური ერთეულის ყველაზე სტრატეგიულად მნიშვნელოვან და ღირებულ აქტივებს, რომლებიც გადამწყვეტ როლს თამაშობენ ბაზარზე პოზიციონირების ჩამოყალიბებაში და მნიშვნელოვნად ახდენენ გავლენას მოქმედი ფირმის ბიზნესის მომგებიანობაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ კვლევა მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობს ევროკომისიისა და აშშ-ის შერწყმა-შესყიდვების რეგულაციებს და „გვირგვინის ძვირფასი ქვის“ ვალდებულების როლს ამ ტრანზაქციებში, აღწერილია სამიზნე კომპანიების პრაქტიკული ნაბიჯები მტრული შესყიდვის შეზღუდვისა და თავიდან აცილების მიზნით. სტატიაში მოცემულია ევროკომისიის გადანყვეტილებები და აშშ-ის იუსტიციის დეპარტამენტის გადანყვეტილებები მსხვილი კორპორატიული შერწყმების შესახებ, განსაკუთრებით ისეთები, რომლებიც ეხება „გვირგვინის ძვირფასი ქვის“ ვალდებულებებს და მტრული შესყიდვის სასამართლო დავებს.

საკვანძო სიტყვები: „გვირგვინის ძვირფასი ქვის“ ვალდებულება, „გვირგვინის ძვირფასი ქვის“ დაცვა, შერწყმა, შეძენა, განკარგვა, მტრული შესყიდვა, წინასწარი მყიდველი, სტრატეგიული აქტივები, დაინტერესებული მხარეები, აქციები, დირექტორთა საბჭო.

INTRODUCTION

A Crown Jewel is recognized as a firm's most valuable asset which defines the firm's position in certain productive markets and plays a crucial role in sustaining a competitive environment through strategic deterrence particular in mergers and acquisitions. The difference between a crown jewel obligation and the crown jewel defense is that, the crown jewel obligation is set by competition authorities to prevent the merger parties from obtaining a dominant position in certain markets while the defense is carried out by targeted company to avoid a hostile takeover.

A crown jewel is the firm's most strategically valuable asset, such as business units, intellectual property, highly profitable segments, and includes both physical and human capital. It affects the business position of an economic entity and its profitability.

I) Tangible assets - major manufacturing facilities or logistics and sales networks, technological and intellectual property, unique technologies that create competitive advantage research and development facilities; revenue generators - business units with the highest profit margins.

II) Intangible assets - patents and intellectual property, strategic contracts - exclusive agreements with governments or key customers; licenses or permits - particularly in industries such as the energy, telecommunications or pharmaceutical sectors; brand equity - globally recognized brands and their trademarks or trade names; geographic reach - dominant market share in rapidly developing regions.

THE MAIN TEXT CROWN JEWEL COMMITMENT

The term crown jewel commitment in the context of mergers and acquisitions refers to the divestiture/transfer of strategically valuable assets to an up-front buyer¹. The commitment of valuable assets is a critical tool for protecting competition and preventing anti-competitive practices. Such

commitments play an important role in solving the problems arising in the formation of competition during market mergers and acquisitions. These commitments ensure that the merging parties do not gain excessive market power and the merger parties do not obtain market power that damage the level of competition in a given productive market. Crown jewel commitment lowers the barriers to entry for new competitors, which enhances market dynamism.

Council regulation (EC) no 139/2004 of 20 January 2004 on the control of concentrations between undertakings - the EC Merger Regulation) is based on the principle of mandatory notification of concentrations. Articles 6, 8, and 10 of the EC Merger Regulation (Council Regulation (EC) No 139/2004), specifically in relation to modifications—often referred to as remedies or commitments - that parties may offer to address competition concerns: Article 6 – Phase I Decisions and Commitments Governs the initial assessment of a merger after notification. If the Commission finds serious doubts about compatibility with the internal market, it may: Open Phase II proceedings (Article 6(1) (c)). Accept commitments from the parties to resolve concerns (Article 6(2)). Commitments must be sufficient to eliminate competition concerns and are often structural remedies, like divestitures. If accepted, the Commission can clear the merger in Phase I with conditions attached. Article 8 – Final Decisions and Remedies in Phase II Applies after a full investigation (Phase II). The Commission may: Approve the merger unconditionally (Article 8(1)). Approve it with conditions and obligations (Article 8(2))—this is where modifications come in. Prohibit the merger if it significantly impedes competition (Article 8(3)). Remedies under Article 8(2) are typically more complex and may include: Divestiture of entire business units. Licensing of technology or access commitments. The Commission ensures remedies are proportionate and enforceable. Article 10 – Time Limits Sets deadlines for Commission

¹ In merger control, an Up-Front Buyer refers to a pre-approved purchaser who must be identified before the merging parties are allowed to complete their transaction. This concept is especially relevant in antitrust remedies where regulators require divestitures to preserve competition. It differs from Fix-It-First (FIF) remedy is a structural solution where the merging parties identify and secure a buyer for divested assets before the merger is approved. The competition authority then reviews and approves both the merger and the divestiture simultaneously.

<https://www.competitionpolicyinternational.com/wp-content/uploads/2016/10/Europe-Column-October-Full.pdf>

decisions: 25 working days for Phase I (can be extended to 35 if commitments are offered). 90 working days for Phase II (extendable to 125 days if commitments are submitted late). These timeframes ensure that modifications are reviewed efficiently and that parties know when to expect a decision. Together, these articles form the backbone of how the Commission handles modifications to proposed mergers—balancing efficiency, legal certainty, and competition protection¹.

(EC) No802/2004 (COMMISSION REGULATION (EC) No 802/2004 of 7 April 2004 implementing Council Regulation (EC) No 139/2004 on the control of concentrations between undertakings), implements the control of concentrations between undertakings. It ensures procedural clarity and the efficient, transparent and fair conduct of merger investigations. Control of concentrations between enterprises, ensuring procedural clarity and the efficient, transparent and fair conduct of merger investigations. Control of concentrations between enterprises, ensures procedural clarity and the efficient, transparent and fair conduct of merger investigations. Council Regulation (EC) No 802/2004 on mergers and acquisitions lays down the procedures and requirements for mergers by defining their content and format and ensures clarity and consistency for the parties involved in the concentration process. Regulation (EC) No 802/2004 ensures that the European Council has the necessary information to assess the impact of mergers on market competition in the European Economic Area, which is necessary to maintain fair competition and to prevent anti-competitive practices.

The Hart-Scott-Rodino Antitrust Improvements Act of 1976 (HSR Act)² is a cornerstone of U.S. merger control law. The new rules (“New Rules”) for filings under the Hart-Scott-Rodino Antitrust Improvements Act of 1976 (the “HSR Act”) were published in the Federal Register on November 12, 2024, making them effective on February 10, 2025³. HSR Act does not formally

define “phases” like the EU’s Phase I and Phase II merger reviews. But in practice, U.S. merger control under the HSR Act follows a two-step process that functions similarly: the Initial Review and the Second Request investigation. So while the HSR Act does not label its process in phases, the initial review and Second Request investigation mirrors the EU’s phased approach in substance. It was designed to give federal antitrust agencies—the Federal Trade Commission (FTC) and the Department of Justice (DOJ)—advance notice of large mergers and acquisitions that could potentially harm competition. The filing includes detailed information about the transaction, the parties involved, and their business operations.

Key Features of the HSR Act include Premerger Notification Requirement. Parties to certain mergers, acquisitions, or transfers of securities/assets must file a Notification and Report Form with both the FTC and DOJ. The filing includes detailed information about the transaction, the parties involved, and their business operations. After filing, parties must observe a waiting period (typically 30 days) before closing the deal. During this time, regulators assess whether the transaction may substantially lessen competition. The waiting period can be: Extended if a Second Request for more information is issued. Terminated early if regulators find no competitive concerns. The HSR Act sets the thresholds for filing. Filing is required only if the transaction exceeds certain size-of-transaction and size-of-person thresholds. These thresholds are adjusted annually. As of 2024, transactions over \$119.5 million may trigger filing requirements. Failure to file or engaging in “gun-jumping” (integrating businesses before clearance) can result in civil penalties—up to \$51,744 per day of violation.⁴

The implementation of obligations for strategically valuable assets typically involves several key procedures, namely: *Assets identification* - which assets are considered “crown jewels” based on their strategic importance and market value;

1 Council regulation (EC) no 139/2004 of 20 January 2004 on the control of concentrations between undertakings - the EC Merger Regulation)

2 Hart-Scott-Rodino Antitrust Improvements Act of 1976. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-90/pdf/STATUTE-90-Pg1383.pdf>

3 <https://www.americanbar.org/content/dam/aba/publications/antitrust/magazine/2024/vol-39-issue-1/new-era-hart-scott-rodino.pdf>

4 https://www.mofo.com/resources/insights/240814-don-t-jump-the-gun-the-us-department-of-justice#_ftn1

Drafting a plan for the divestiture of strategic assets - timelines, potential buyers, transfer conditions, and submitting the plan for approval to competition enforcement authorities (e.g., EC - European Commission or FTC - Federal Trade Commission); *Appointment of trustees* - in some cases, trustees are appointed to oversee divestiture/disposal of assets and ensure the fulfillment of obligations under the trust; *Monitoring and reporting* - regular monitoring and reporting are conducted to ensure that obligations are fulfilled in accordance with the agreement; *Completion of the divestiture* - after all conditions are met, the divestiture and activities.

These procedures are designed to address competition concerns and maintain a fair market environment. The procedures for submitting merger commitments are divided into the first and second phases. Commitments can only be accepted in Phase I when the competition problem is easily identifiable and remediable. Accordingly, the obligations of the parties must be simple and the means of protecting competition must be so clear that an in-depth investigation is not necessary to eliminate “serious doubts” within the meaning of Article 6(1)(c) of Council Regulation (EC) No 139/2004.

The merger of General Electric (GE) and Alstom¹ in 2015 was a significant and one of the largest transaction in the energy sector. GE acquired Alstom's power and grid business for €9.7 billion. GE aimed to strengthen its position in the global energy market by integrating complementary technologies and expertise of competitor Alstom. The acquisition allowed GE to have a more complete portfolio of energy market products, including gas turbines, steam turbines and grid technologies.

The European Commission expressed concerns about reduced competition in the heavy-duty gas turbine (HDGT) market, where GE was a leading player and a significant competitor to Alstom.

The Phase I and Phase II commitments of the General Electric and Alstom merger were crucial to resolving competition concerns raised by the

European Commission. GE's Phase I commitments included the divestment of certain assets related to Alstom's heavy gas turbine business. The Commission expressed serious doubts that the Phase I commitment was insufficient to maintain a competitive environment, so the Commission initiated a more detailed Phase II investigation.

The Commission ordered GE to commit to divest Alstom's strategically valuable assets, transferring its HDGT business to the Italian company Ansaldo Energia. The divestment commitment included the core technologies, personnel and facilities of the HDGT strategic assets, which were essential for Ansaldo Energia to compete effectively in the HDGT market. The Commission approved the merger subject to commitments, ensuring continued competition in the HDGT market.

Celanese Corporation's acquisition of DuPont's "Mobility & Material Business². On October 11, 2022, the European Commission (EC) conditionally approved Celanese Corporation's acquisition of DuPont's "Mobility & Material Business" in Phase I and ordered the divestment of the Thermoplastic Copolyester activity. To address the issues and mitigate risks, Celanese Corporation **formally submitted final commitments to the EC regarding the transfer of its Mobility & Materials business stake**.

Celanese Corporation, by letter dated October 24, 2022, submitted a “reasoned offer” to the European Commission for approval, in which the Up-Front Buyer was identified as Italian company Taro Plast S.P.A. (On August 3, 2022, Celanese entered into a business and asset purchase agreement with Taro Plast S.P.A. to acquire the investment business).

However, given the potential implementation risks with respect to the identified buyer, the Commission accepted the commitments only subject to adequate guarantees. First, the Commission assessed that the acquirer possessed the necessary capabilities to successfully integrate the acquired business - it would be competitive on the market and the seller would provide Taro Plast S.P.A. with support to enter the market. On the other hand,

1 Case M.7278 - GENERAL ELECTRIC / ALSTOM (THERMAL POWER -RENEWABLE POWER & GRID BUSINESS) https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases/decisions/m7278_6808_3.pdf

2 Case M.10721 - CELANESE / DUPONT (MOBILITY & MATERIALS BUSINESS) https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases1/202322/M_10721_9208023_1695_3.pdf

the final commitments provided further incentives for Celanese to support the smooth transfer of the production line and the retraining of personnel.

Ultimately, the transfer and retraining process were successfully completed, and the merger was approved.¹

The crown jewel obligation highlights the importance of transparent, enforceable measures in the merger process to effectively address competition concerns.

Crown Jewel Defense - The term "strategic asset protection" is a targeted countermeasure used by a target company against a hostile takeover to avoid the terms of their acquisition or the price offered and is a powerful defensive tool against a hostile takeover bid directed at the target company. A routine defensive tactic for targets of hostile tender offers is to seek a preliminary injunction under Section 16 of the Clayton Act! On the ground that the offeror's acquisition of the target's stock would effect a merger violating Section 7 of the Act².

A strategy for protecting strategically valuable assets ensures - on the one hand, prevention of aggressive corporate tactics that could harm consumer choice and, on the other hand, the preservation of market competition by the target company. Protecting strategically valuable assets is a coercive defense, where the target company divests assets in the hope of deterring a hostile bid or forcing more favorable terms.

During a hostile takeover, despite resistance from the target company's management or board of directors, a hostile bidder aggressively buys the target company's shares to gain control. In a hostile takeover, the acquiring company obtains shares directly from shareholders, which occurs. In publicly traded companies where shareholders, despite management's objections, can approve the acquisition through their voting power.

In a hostile takeover, target companies are typically not interested in selling strategically valuable assets to undesirable buyers - especially at the offered price or terms of purchase. Crown jewels

are the most strategically valuable and easily liquidated assets of the company that differentiate the target company from competitors. These may include key assets, business units, intellectual property, or any highly profitable segment.

The protection of strategic valuable assets in the event of a hostile takeover is a pre-agreed arrangement when the target company agrees to sell or transfer these assets to a third party (often a friendly company - White Knight) if a hostile bidder attempts to take over. The idea is to make the company less attractive to a hostile bidder by removing/disposing of the assets that the hostile buyer is most interested in acquiring. Such an agreement may be confidential or disclosed strategically to deter a potential acquirer. The goal of protecting strategically valuable assets is for the target company to gain strategic and positional advantages during negotiations and to devalue the targets of a hostile takeover.

It acts like a "poison pill tactic"³ and essentially says, "If you try to buy us against our will, you won't get what you came for." The Pac-Man Defense is a powerful defensive tool for the target company, namely⁴:

1. **Leverage in negotiations** - during negotiations, protecting strategically valuable assets gives the target company more negotiating power.
2. **Get unwanted buyers to agree to better terms** - The most attractive assets of a target company, such as successful units, strategic patents, or key contracts, are often what the acquirer seeks, either by threat or by agreeing to sell. The target company reduces the attractiveness of the target company by protecting the strategic core of the target company's business, thereby reducing the acquirer's incentive to complete the deal. It forces potential aggressive and unwanted buyers to reassess the value of the deal, agree with unwanted buyers or mitigate/give up their aggressive actions at all.
3. **Obstructing hostile takeover objectives** - the target company increases the cost and difficulty of the acquisition. If the buyer knows that

1 https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases1/202322/M_10721_9208023_1695_3.pdf

2 Joseph Gregory Sidak, Antitrust Preliminary Injunctions in Hostile Tender Offers, Reprinted from KANSAS LAW REVIEW Vol. 30, No.4, Summer, 1982, p 492

3 <https://www.investopedia.com/terms/p/poisonpill.asp>

4 <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/valuation/pac-man-defense-hostile-tekeover/>

the acquisition of the company will not give them the assets they most want, they may partially or completely withdraw or negotiate more equitably. This is one of the main goals of protecting strategically valuable assets: to prevent and actively deter a hostile acquirer from attempting to acquire the target company. When a hostile acquirer sees that the disappearance of the most attractive assets diminishes the strategic objectives of the deal and devalues the attractiveness of the acquisition, it increases the financial value, because without strategic assets, the financial boost that a hostile takeover company was expecting may disappear. This will force the bidder to reconsider its acquisition policy and whether the company's efforts to acquire the remaining assets are worth it. In some cases, just knowing that such terms and conditions exist can deter a bidder before they make a formal offer.

4. **Time delay** - Even the mere threat of selling strategically valuable assets to someone else can delay hostile takeover, giving management time to find a White Knight or alternative strategies. During a hostile takeover attempt, time is of the essence, even if the strategic assets are never actually sold. Delays can slow down a hostile bidder, which gives the board of directors and management more control and maneuverability over deadlines. Over time, the board of directors can gain the full support of shareholders against a hostile proposal: to improve the company's performance to increase the value of the company's strategic assets; Restructuring or breaking up target companies; Involving competition and regulatory authorities; Initiating legal defense; Creates a public image risk for the acquirer, especially after the failure to acquire declared strategically valuable assets, which could backfire in the eyes of the public or shareholders. All of this creates a complex legal and financial landscape over time, which can lead to litigation, higher acquisition costs, or the need to secure additional permits or conditions to proceed with the purchase.

5. **Protecting stakeholders** - Safeguards customers, employees, and long-term shareholders who may be harmed if the acquiring company disposes of strategically valuable assets. A hostile acquirer may attempt to divest assets, reduce spending and investments, or drastically change

the company's direction, which could harm the company's stakeholders. By protecting valuable assets, the target company maintains its strategic direction and reduces the potential for job cuts, restructuring, or loss of the company's operating culture. This tactic is consistent with the company's fiduciary duties to act in the best interests of its shareholders to ensure that commitments made do not harm the company's long-term stability.

6. **Supports fiduciary duties** - A fiduciary duty is a trust-based obligation on the part of an agent to act honestly and professionally in the best interests of the client. The company's board is obligated to act in the best interests of the shareholders. In some cases, protecting strategic assets by rejecting a hostile bid may be a legal and ethical way to preserve long-term value rather than short-term profit.

7. **Triggering bidding wars** - Because strategically valuable assets are being sold, a company may announce a bid, potentially attracting potential buyers that are more acceptable and favorable to shareholders. Protecting strategically valuable assets is not just a defense mechanism - it is also a powerful negotiating tool. When a target company has such a defense mechanism, it can use the tender to shift the power dynamics in merger negotiations, which allows the target company, instead of being in a purely reactive state, to exercise negotiation control - forcing the buyer to increase the offer to compensate for the loss or unavailability of strategically valuable assets. The threat of losing assets makes the initial offer low or inadequately attractive, which puts pressure on the bidder and leads the latter to a more favorable deal during the negotiation process, where the target company has more say, both in the transaction and subsequent integration, becoming a leader in the negotiation process. All of this is aimed to protect the interest as shareholders, as well as the company's employees.

8. **Developing strategic options** - Provides time to explore alternatives such as restructuring, regulatory aid, or counteroffers

CASE EXAMPLES:

Paramount Communications, Inc. v. QVC Network, Inc.¹. (1994) was a landmark decision

¹ Case M.10721 - CELANESE / DUPONT (MOBILITY & MATERIALS BUSINESS)

by the Delaware Supreme Court in corporate law, setting a precedent for corporate mergers and acquisitions that influenced future cases on fiduciary duties. The case established that the board of directors must give priority to the interests of the company's shareholders over pre-existing agreements. QVC attempted to acquire target company Paramount through an unsolicited bid. In response, Paramount began selling parts of its media empire (Paramount Pictures, CBS Entertainment Group, MTV, Nickelodeon, Comedy Central and Showtime) to Viacom, creating a bidding war. As a result, Viacom ultimately won the battle with a better offer for Paramount Communications, allowing the latter to secure more favorable terms for the merger—partly because it used its strategic assets as bargaining chips. Paramount Communications agreed to a merger with Viacom, including defensive measures and a \$100 million payment to Viacom if Paramount Communications breached the agreement. This strategic move played a significant role in Paramount's efforts to remain independent, although it ultimately agreed to merge with Viacom.

Hilton Hotels v. ITT Corporation¹. The litigation between Hilton Hotels and ITT Corporation (1997) was one of the high-profile cases of hostile takeovers. ITT rejected the offer and implemented a defensive strategy. Specifically, ITT restructured - dividing ITT Corporation into three units and placing 94 percent of the shares in the newly created "ITT Destinations". Also, the restructuring split ITT Corporation's board of directors into three parts, which made it difficult for Hilton Hotels to replace the board of directors and additionally required Hilton Hotels to pay \$1.4 billion

in outstanding debt. ITT has joined the Nevada, New Jersey and Mississippi gaming regulators in a lawsuit against Hilton Hotels, which filed a lawsuit alleging that ITT violated shareholder voting rights.

CONCLUSION

Down to the wire, we unequivocally can say, that Crown Jewel Obligation and Crown Jewel Defense are the effective tools for sustaining competition environments in mergers, acquisitions and divestitures. The positioning of any business entity in relevant markets is guaranteed by strategic assets.

In advanced economies, due to the scale of industries, competition authorities widely apply these tools in mergers, acquisitions, and divestitures

Georgian competition legislation, in particular, Order №39 of the Chairman of the Competition Agency (26 October, 2020 Tbilisi, Georgia) "On the Approval of the Rule of Submitting and Reviewing Concentrations" is in compliance with international practice, particularly European legislation.

The first clause of Article 14. "Structural and Behavioral Remedies" stipulates that *"If at any stage specified in Paragraphs 6 and 9 of Article 111 of the Law, the Agency has a reasonable suspicion that the planned concentration may not be compatible with the competitive environment and, as a result, may substantially restrict effective competition, it shall notify the concentration parties in writing"*².

Due to the stage of the country's economic development, Georgian competition practice has not yet encountered cases involving the Crown Jewel Obligation or Crown Jewel Defense.

¹ Hilton Hotels Corp. v. ITT Corp., 978 F. Supp. 1342 (D. Nev. 1997)

² Order №39 of the Chairman of the Competition Agency 26 October, 2020 Tbilisi, Georgia, On the Approval of the Rule of Submitting and Reviewing Concentration

THE POLITICAL AND SOCIO-ECONOMIC SITUATION OF ISRAEL IN 1948-1972

Copyright © 2024 the Author/s

Peer review method: Double-Blind

Accepted: August 24, 2025

Published: September 11, 2025

Original scientific article

DOI suffix: 10.36962/NEC20032025-42

Vasil Khizanishvili,

Doctor of Social Sciences in Economics, Professor.

E-mail: vasil.khizanishvili@tesau.edu.ge

ABSTRACT

The creation of the State of Israel and its subsequent development were preceded by significant events. In particular, the independence declared by the Yishuv leadership on May 14, 1948. One of the first actions of the new government was to open the country's borders to Jewish immigration. Their main task was to build community-based agricultural settlements, which would make it possible to painlessly absorb the growing influx of immigrants into the state and disperse them fragmentarily throughout the country.

Amidst internal political conflicts and turmoil, as well as defensive battles, the statehood of Israel was developing into a powerful state, mainly with financial support from Germany, USA and Jewish communities, which, despite its territorial smallness, it should have become a force to be reckoned with for all countries.

The creation of the foundations of a self-sufficient economy was based on the revival of agriculture, which was also to be followed by the development of heavy and light industry, and which was primarily associated with the investment of colossal sums in the military industry. The sharp increase in military production also contributed to the country's technological superiority both in the Middle East region and around the world.

Key words: State of Israel; Yishuv; Histadrut; Mass Immigration; New Economic Policy.

REFERENCES:

1. Shoshana Neuman, "Aliyah to Israel: Immigration Under Conditions of Adversity," Discussion Paper No. 89 (December 1999), Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn, p.1.
2. David Horowitz, *The Enigma of Economic Growth: A Case Study of Israel* (New York: Praeger Publishers, 1972), xiii.
3. Israel State Controller, 1969, *Report on Audits of State Corporations*, p. 211.
4. Sharon Sadeh, "Israel's Beleaguered Defense Industry," *Middle East Review of Foreign Affairs (MERIA) Journal*, Vol. 5, No.1 (March 2001), p.1
5. David Kochav, "The Influence of Defense Expenditure on the Israel Economy," in *Sanbar*, p.41.

The One Hundred Year Economic Confrontation Between Jews and Arabs [Israel: Kineret, 1997]). მართლაც, იშუვის ეკონომიკური აქტივობის დიდმა ნაწილმა შექმნა ისრაელის შემდგომი განვითარების ნიშნები. ძირითადად რუსეთიდან და აღმოსავლეთ ევროპიდან ახალგაზრდა, სოციალისტი ემიგრანტების ხელმძღვანელობით და იმ მუდმივი იმიგრაციით, რომლის შედეგადაც 1882-1947 წლებში პალესტინაში თითქმის 550 000 ებრაელი ჩავიდა,[1] (მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის, რომ პალესტინაში ებრაელთა იმიგრაცია 1929 წლის შემდეგ ბრიტანეთის მანდატური[უფლებამოსილი/რწმუნებული] ორგანოების მიერ შეიზღუდა იმ გეგმის მიხედვით, რომლის მიხედვითაც ებრაელობა არ უნდა ყოფილიყო პალესტინელი არაბული მოსახლეობის ერთ მესამედზე მეტი, თუმცა ებრაელები არალეგალურად კვლავ ჩადიოდნენ.) იშუვმა თავისი ენერგია მიმართა კომუნალური (თემთან დაკავშირებული) სასოფლო-სამეურნეო დასახლებების მშენებლობაზე, რაც მიწაზე დაბრუნებას გახდიდა როგორც პრაქტიკულს, ასევე სიმბოლურს. სოფლის მეურნეობაზე ადრეული აქცენტი – შეზღუდული წყალმომარაგების მქონე მიწაზე და 1950 წელს, რომლის ორი მესამედი უდაბნოსა და უნაყოფო ბორცვებისგან შედგებოდა [2] – ლუკრატიული (მომგებიანი/შემოსავლიანი) აღმოჩნდა შემდგომ წლებში, რადგან ისრაელის სოფლის მეურნეობის პროდუქტიულობამ და ინოვაციებმა ქვეყანას საშუალება მისცა, საკვების წარმოების თვალსაზრისით დიდწილად თვითკმარი და პროდუქციისა და სასოფლო-სამეურნეო ტექნოლოგიების წამყვანი ექსპორტიორი გამხდარიყო.

ძირითადი ნაწილი

1948-1954: სახელმწიფოებრიობის აღდგენა: მასობრივი იმიგრაციისა და ინსტიტუციათა ფორმირების პერიოდი.

ისრაელის სახელმწიფო 1948 წლის 14 მაისს გამოცხადდა, ბრძოლებისა და არაბული სამხედრო თავდასხმებისგან თავდაცვის მცდელობების ფონზე. ამის შემდეგ დაუყოვნებლივ, ახლადშექმნილ სახელმწიფოს თავს დაესხნენ მეზობელი ქვეყნები და მას დამპყრობლებისგან თავის დაცვა მოუწია. დამოუკიდებლობისთვის ომის პარალელურად, ისრაელმა ასევე წაახალისა დევნილების (მშობლიურ წიაღში) შემოკრება. 1948 წლის 14 მაისის მდგომარეობით ისრაელში ცხოვრობდა 650 000 ადამიანი. 1948 წლის მაისიდან 1949 წლის ბოლომდე ქვეყანამ დაახლოებით 200 000 ახალი

იმიგრანტი მიიღო. 1951 წლის ბოლომდე ისრაელის ებრაელი მოსახლეობა გაორმაგდა და ქვეყანაში 687 000 იმიგრანტი ჩავიდა. 1948-დან 1965 წლამდე ისრაელმა 1.2 მილიონ იმიგრანტს გაუღო კარი, რომელთაგან ბევრს კაპიტალი და საფუძვლიანი განათლება აკლდა. ამ ახალმოსულთა 55 პროცენტი აზიიდან და აფრიკიდან იყო, ხოლო მათი უმეტესობა – არაბული ქვეყნებიდან ლტოლვილი.

ახალი იმიგრანტები უნდა დაბინავებულიყვნენ, ეკვებათ, შეესწავლათ ენა, შეეძინათ ახალი უნარ-ჩვევები და დასაქმებულიყვნენ. მოგვიანებით, ამ ახალი იმიგრანტების შვილებს პოლიტიკური ეკონომიკის სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები უნდა გამოენვიათ. ძველი დროის იმიგრანტებისგან განსხვავებით, ისინი კოლექტიური იდეოლოგიის რწმენით არ აღიზარდნენ. დომინანტური პიონერული იდეალები უფრო ადაპტური ინდივიდუალიზმით შეიცვალა.

მასშტაბური ომისა და იმჟამინდელი ალყის მდგომარეობის შემდეგ, საჭირო გახდა საცხოვრებელითა და სამუშაო ადგილებით, ასევე სხვა სერვისებით უზრუნველყოფის ორგანიზება: ისრაელი ყველა მეზობელი სახელმწიფოს წინააღმდეგ ცივი (და ხშირად ფაქტობრივი) ომის მდგომარეობაში იმყოფებოდა. მოსახლეობის სწრაფი ზრდა ძირითადად იმიგრაციით იყო გამოწვეული.

მასობრივი იმიგრაციის ზრდის ფონზე ძირითადი მახასიათებელი იყო თავდაცვის მაღალი ხარჯები და ახალი ინსტიტუტების მშენებლობა. ერთი მხრივ, ომის წარმოებისა და მშვიდობიანი მოსახლეობის დაკარგვის ორმაგი ტვირთი, რადგან ბევრი ზრდასრული ადამიანი სამხედრო სამსახურში იმყოფებოდა და მეორე მხრივ, ახალი იმიგრანტების დიდი რაოდენობით მიღების ხარჯებს ეკონომიკა შესაძლებლობათა ზღვრამდე მიჰყავდა. გარდა ამისა, საომარი მდგომარეობის გამო, მეზობელ ქვეყნებთან შეწყდა ყველანაირი ვაჭრობა. ასევე, შეწყდა ნავთობის მიწოდება მოსულის (ერაყი) და ჰაიფას (ისრაელი) შორის მილსადენიდან. ამის ერთ-ერთი შედეგი იყო დიდი ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნების დახურვა. მთავრობას მოუწია მოქალაქეებისთვის ყველა უცხოური ვალუტის აქტივის ჩამორთმევა, სანაცვლოდ დოლართან დაკავშირებული ობლიგაციების გამოშვება და მკაცრი ეკონომიური პროგრამის განხორციელება. ეს პროგრამა მოიცავდა ყველა ძირითადი აუცილებლობის – საკვების, ნედლეულის, ტანსაცმლის და მოგვიანებით ავეჯის – და უცხოური ვალუტის რაციონირებას. გარდა ამისა, საჭიროდ ჩაითვალა

სახელმწიფო ინვესტიციების მასშტაბური პროგრამის განხორციელება ახალი იმიგრანტების – ხშირად ახალ სასოფლო-სამეურნეო დასახლებებში – მოსაზიდად და ახალი იმიგრანტებისთვის (და ბევრი ხანდაზმულისთვის) საცხოვრებელი უზრუნველყოფის მიზნით. გარდა ამისა, სახელმწიფოს მოუწია საკუთარი ინსტიტუტების – მათ შორის – საჯარო სამსახურის, ცენტრალური ბანკის, ეროვნული დაზღვევის ინსტიტუტისა და სხვა მრავალი ადმინისტრაციული ორგანოს შექმნა. ერთ-ერთი მათგანი იყო სახელმწიფო მაკონტროლებლის სამსახური, რომელიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა მთავრობის საზოგადოების წინაშე ანგარიშვალდებულების უზრუნველყოფის მხრივ.

გარდა ამისა, მცდელობები იყო მასშტაბური სამხედრო ინდუსტრიის აშენების, ადმინისტრაციული სისტემისა და ინფრასტრუქტურის – როგორც ფიზიკურის, ასევე ინსტიტუციური – შექმნის. ყოველივე ამან დიდი დაძაბულობა გამოიწვია. ძალიან მოკლე დროში ამდენი მიზნის მიღწევის მცდელობისას, გარდაუვალი იყო რამდენიმე მნიშვნელოვანი შეცდომის დაშვება და ეკონომიკურად გაუმართლებელი სანარმოების დაარსება. ზემოთ აღნიშნულის გათვალისწინებით შეიძლება დავუშვათ, რომ ისრაელის მაშინდელმა პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ სწორად ვერ შეაფასა მრავალი მიზნის ერთდროულად მიღწევის უზარმაზარი სირთულეები. მიუხედავად ამისა, ბევრი რამ მიღწეული იქნა, ძირითადად იმ ეიფორიის წყალობით, რომელიც თან ახლდა ისრაელის სახელმწიფოს შექმნას.

ლეიბორისტული პარტიის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა თვლიდა, რომ რეალიზდებოდა ის, რასაც ‘ჩვენს დროში სოციალიზმი’ ეწოდებოდა. ის ნამდვილად არ მიაღწებოდა ეკონომიკის რეგულირებას გაურკვეველ საბაზრო ძალებს – და არც შეეძლო ამის დაშვება იმ უზარმაზარი/მასშტაბური ამოცანების გათვალისწინებით, რომელთა ერთდროულად შესრულებასაც ცდილობდა. თუმცა, ორი ათასი წლის შემდეგ ებრაული სახელმწიფოს შექმნით აღფრთოვანებულმა ბევრმა ებრაელმა ინვესტორმა იგრძნო, რომ მათი დახმარების ძალისხმევა ყოველთვის კარგად არ იყო მიღებული.

ისინი ვარაუდობდნენ, რომ მთავრობა მათგან მოელოდა **ჰისტადრუტთან** (ახალი სრულიად მშრომელთა ფედერაცია [ებრ.: **הסתדרות העובדים הכללית**] და 1994 წლამდე შრომის საყოველთაო ფედერაცია ისრაელის მიწაზე [ებრ.: **התאחדות העובדים בארץ ישראל**, HaHistadrut HaKlalit shel

HaOvdim B'Eretz Yisrael) (და მის ორგანიზაციებთან) თანამშრომლობას ერთობლივი საწარმოს (a joint venture) ფორმატში. ეს განცდა არსებობდა 1950 წელს კაპიტალდაბანდების წახალისების შესახებ კანონის მიღების მიუხედავად (და კიდევ უფრო ხელსაყრელი პირობების მინიჭების შესახებ 1955 და 1959 წლების გადასინჯულ კანონებში). ქვეყანაში უცხოური ინვესტიციები ის-ის იყო იწყებდა შემოდინებას. უცხოელმა ინვესტორებმა, სამართლიანად თუ უსამართლოდ, იგრძნეს, რომ მთავრობას სურდა ისინი მასზე დამოკიდებულები ყოფილიყვნენ და რომ ის უპირატესობას ანიჭებდა საზოგადოებასა და ჰისტადრუტის სექტორს.

1949 წლის მარტში მთავრობამ ქნესეთს წარუდგინა თავისი პროგრამა. მასში ნათქვამი იყო, რომ ის მოახდენდა ყველა ბუნებრივი რესურსის, წყლისა და ყველა იმ სერვისის ნაციონალიზაციას, რომელზეც ქვეყნის თავდაცვა იყო დამოკიდებული. ასევე ნათქვამი იყო, რომ შეეცდებოდა მოსახლეობის გაფანტვას. ამ პროგრამის საფუძველზე, მთავრობამ შექმნა რამდენიმე სახელმწიფო საწარმო ნეგევეში ბუნებრივი რესურსების გამოსაყენებლად. მან ასევე შეიძინა მათი კერძო მფლობელებისგან როგორც „პოტაშის“ კომპანია (the Potash company), ასევე ელექტროენერგიის კორპორაცია (the electricity corporation). მთავრობამ ასევე დააარსა მრავალი სხვა სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ფირმა. თუმცა, ოფიციალური განცხადებების მიუხედავად, მთავრობამ არ შეიძინა „ჰისტადრუტის“ (the Histadrut) კუთვნილი წყლის კომპანია (the water company), თუმცა სახელმწიფომ დააფინანსა ახალი წყლის პროექტების ლომის წილი. სახელმწიფომ ასევე შექმნა რამდენიმე ფირმა ებრაულ სააგენტოსთან (the Jewish Agency) და „ჰისტადრუტთან“ თანამშრომლობით (მაგალითად, ისრაელის ავიახაზები [the Israeli airline]).

განვითარების მიზნებისთვის განკუთვნილი ბიუჯეტი ძირითადი ნაწილი სოფლის მეურნეობისა და წყლის განვითარების პროექტებზე დაიხარჯა. მაგალითად, 1952-53 წლებში სოფლის მეურნეობა და წყალმომარაგების განვითარება ბიუჯეტის 56 პროცენტს შეადგენდა, წარმოებაზე გამოყოფილ 11 პროცენტს მიმართებით. ეს ბიუჯეტი ძირითადად აშშ-ის ExIm ბანკის სესხიდან და 1951 წლიდან აშშ-ის საფონდო ბირჟაზე მიმოქცევაში არსებული ისრაელის მთავრობის ობლიგაციებიდან მიღებული თანხებიდან დაფინანსდა. ათიათასობით ახალი იმიგრანტი მიიღეს მრავალ ახალ სასოფლო-სამეურნეო დასახლებაში. ეს დასახლებები მოშავიმი

სახელით იყო ორგანიზებული, იმავე პრინციპების საფუძველზე, რომლებიც 1921 წელს შეიმუშავეს იდეოლოგებმა. ახალი იმიგრანტები ახალ მოშავიში (მხ. მოშავი ებრ.: *מיש*, ზ, მრ. მოშავიმი ებრ.: *מיש*. ზ. 'ם – კოოპერატიული სასოფლო-სამეურნეო სოფლები/დასახლებები ისრაელში) განთავსდნენ და მიიღეს ფართო დახმარება და გაიარეს გადამზადება. როგორც მათ პოლიტიკურ კუთვნილებას, ასევე სამართლებრივ ორგანიზაციულ ფორმას ცენტრალური დამგეგმავები კარნახობდნენ. მაგალითად, ახალი მოსახლეების 10 პროცენტი რელიგიურ-პოლიტიკური მოძრაობის წევრებად ითვლებოდა. დანარჩენი ნაწილი ჰისტადრუტის მოშავიმს ეკუთვნოდა.

საჯარო სექტორის აქტივობის ძალიან მაღალმა დონემ გამოიწვია ამავე სექტორში მოთხოვნის ჭარბი რაოდენობა და ეკონომიკის აყვავება. საჯარო სექტორში მოთხოვნის ჭარბი რაოდენობა ინფლაციურ ზენოლასა და ასევე, თავდაცვისა და იმიგრაციის მიზნით ძირითადი საჭიროებების მიღმა იმპორტის ზრდას იწვევდა, მაშინ როცა ექსპორტი არ გაზრდილა.

1951 წლის ბოლოსთვის ახალგაზრდა სახელმწიფო მწვავე უმუშევრობას განიცდიდა. გარდა ამისა, მრავალი იმიგრანტი ჯერ კიდევ დროებით თავშესაფრებში ცხოვრობდა. უფრო მეტიც, აშშ-ს მცირე გრანტების, ებრაული დახმარებისა და სხვადასხვა სესხების მიუხედავად, უცხოური ვალუტის დეფიციტი მწვავე იყო. სახელმწიფო სექტორის მაღალმა აქტივობამ ძლიერი ინფლაციური ზენოლა შექმნა და ფასების კონტროლმა ეს ინფლაცია ვერ შეამცირა – მან მხოლოდ შავი ბაზრის ბუმი გამოიწვია. 1952 წლის თებერვალში, არჩევნების შემდეგ, რომელშიც მემარჯვენე (ფრთის) მთავარმა სიონისტებმა გააფართოვეს თავიანთი ძალაუფლება, ლეიბორისტულმა მთავრობამ გამოაცხადა „ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა“ (მას შემდეგ რამდენიმე „ახალი“ ეკონომიკური პოლიტიკა გამოცხადდა). ამ ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის ფარგლებში, მთავრობამ ინფლაციის დაფინანსებაზე უარის თქმის დაპირება გასცა: მან ვალუტა (ეტაპობრივად) 0.36 ისრაელის ფუნტიდან 1.8 ისრაელის ფუნტამდე გააუფასურა აშშ დოლართან მიმართებაში. დევალვაციების ეს სერია იყო ისრაელის ვალუტის დევალვაციის ხანგრძლივი ისტორიის ერთ-ერთი მცირერიცხოვანი წარმატებული მცდელობებიდან. ეს დიდწილად იმიტომ მოხდა, რომ მთავრობამ წარმატებით შეამცირა საზოგადოების ჭარბი მსყიდველობითი უნარი. მან შეზღუდა კერძო კრედიტები და

გააუქმა ფასების კონტროლის ზოგიერთი პუნქტი. ამ ნაბიჯების შედეგად, დაბალი ინფლაცია აშკარა გახდა: სამომხმარებლო ფასების ინდექსი საშუალოდ 56 პროცენტით გაიზარდა 1952 წელს (და 28 პროცენტით 1953 წელს). გარდა ამისა, უმუშევრობა გაიზარდა და 1953 წელს 11.5 პროცენტს მიაღწია, ხოლო საზოგადოებრივი მოხმარება შემცირდა. მთავრობამ ფაქტობრივად მიატოვა მასობრივი იმიგრაციის პოლიტიკა. მიუხედავად იმისა, რომ იმიგრაცია თავისუფალი დარჩა, ის აქტიურად წახალისდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც არსებული იმიგრანტების აბსორბცია გახდა შესაძლებელი.

მთავრობამ ასევე პირობა დადო, რომ შეამცირებდა საჯარო სამსახურის მოცულობას, გაზრდიდა საშემოსავლო გადასახადის აკრეფის ეფექტურობას და შეებრძოლებოდა კაპიტალის კონტრაბანდას და შავ ბაზარს. ეს პუნქტები მას შემდეგ სტანდარტულ დებულებებად იქცა ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის ყველა გამოცხადებაში. დროთა განმავლობაში პოლიტიკოსებმა ისწავლეს ამგვარი განცხადებების გაკეთება, მაგრამ არაფერი გააკეთეს ამ პრინციპების განსახორციელებლად. ფართო საზოგადოება შეეჩვია ასეთი დაპირებების მოსმენას, ამიტომ დიდ ცვლილებებს არ მოელოდა.

1954-1965: პოლიტიკური ტურბოლენტობისა და ეკონომიკის სწრაფი ზრდის პერიოდი

ნაწილობრივ ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგად და ძირითადად, გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკისგან მიღებული 850 მილიონი დოლარის ეკვივალენტი რეპარაციებით/კომპენსაციით განხორციელებული მასშტაბური ინვესტიციების წყალობით, ისრაელის ეკონომიკამ განიცადა სწრაფი ზრდის პერიოდი. მოსახლეობა – ძირითადად განახლებული იმიგრაციის შედეგად – წელიწადში 4 პროცენტით, ხოლო ეროვნული პროდუქტი წელიწადში 10 პროცენტით გაიზარდა, რაც შეეხება უმუშევრობას, ის 3.5 პროცენტამდე შემცირდა. ზრდის ამ დონეს თან ახლდა კერძო მოხმარების 9 პროცენტით მატება წელიწადში.

1950-იანი წლების შუა პერიოდისთვის ცხადი გახდა, რომ მიწისა და წყლის ნაკლებობა ზღუდავდა სოფლის მეურნეობის მომავალ ზრდას. ამ დროისთვის ფერმერებს უკვე შეეძლოთ თითქმის ყველა საკვები პროდუქტით ადგილობრივი მოთხოვნის დაკმაყოფილება. სოფლის მეურნეობის ზრდის ტემპი წელიწადში 5-6 პროცენტამდე შემცირდა. 1955 წლიდან, როდესაც ბატონი პინჰაუს საპირი გახდა

ვაჭრობისა და მრეწველობის მინისტრი, წარმოების სექტორმა განსაკუთრებული სტიმული მიიღო. მთავრობამ ინვესტიციების წახალისება დაიწყო და კერძო ინვესტორებზე სუბსიდირებული სესხები და გრანტები გასცა. გარდა ამისა, ის ასევე გადავიდა დამატებითი სასოფლო-სამეურნეო მოშავიშების მშენებლობიდან ნეგევსა (Negev) და გალილეაში (Galilee) განვითარებადი ქალაქების ('development towns') მშენებლობაზე. ამ ქალაქებს დასაქმების წყაროდ საწარმოო ბაზა სჭირდებოდათ. ბატონმა საპირმა პირადად განსაკუთრებული ძალისხმევა გასწია ამ ქალაქებში კერძო ინვესტორების მოსაზიდად, მათთვის ყველანაირი პირდაპირი და შენიღბული სუბსიდიების მიწოდებით.

ექსპორტი, განსაკუთრებით სამრეწველო ექსპორტი, ასევე დაჩქარდა, ისევე როგორც ადგილობრივი წარმოება, რომელმაც ჩაანაცვლა იმპორტი. იმპორტის ჩანაცვლების ეს ნაწილი ეკონომიკისთვის (ქვეყანას) ძვირი დაუჯდა, რადგან ის ძირითადად კონკურენტუნარიანი იმპორტის აკრძალვას (და მოგვიანებით ძალიან მაღალ ტარიფებს) ეფუძნებოდა. ოფიციალურად, მთავრობამ ნედლეულისა და სამრეწველო იმპორტის ყოვლისმომცველი ლიბერალიზაცია დაიწყო. თუმცა, იმპორტის ლიცენზიები კვლავ საჭირო რჩებოდა. ინფლაცია კვლავ უფრო მაღალი იყო, ვიდრე საზღვარგარეთ და საგადასახდლო ბალანსის მიზეზების გამო, გაცვლითი კურსის კორექტირება გახდა საჭირო. მთავრობას არ სურდა დეფლაცია, ძირითადად იმიტომ, რომ ერიდებოდა გერმანიისგან კერძო რეპარაციების მიმღებთათვის დიდი მოულოდნელი მოგების მიღებას. მან ეფექტური გაცვლითი კურსის გაზრდა იმპორტის გადასახადების გაზრდით და ექსპორტის სუბსიდიების გაცემით აირჩია. როგორც მოსალოდნელი იყო, არსებობდა ასობით განსხვავებული ეფექტური გაცვლითი კურსი, რამაც ფასების სისტემასა და რესურსების განაწილებაში მრავალი დამახინჯება გამოიწვია.

1956 წლის ივლისში ეგვიპტის მთავრობამ გამოაცხადა სუეცის არხის (the Suez Canal) ოპერირებაზე პასუხისმგებელი კომპანიის ნაციონალიზაცია. 1956 წლის ოქტომბერში დიდმა ბრიტანეთმა და საფრანგეთმა წომოიწყეს შეტევითი ოპერაცია ეგვიპტის წინააღმდეგ. ისრაელმა, ფრანგული სამხედრო რეზერვების დახმარებით დაიკავა **სინის ნახევარკუნძული/სინაი** (The Sinai Peninsula, or simply Sinai (/ˈsaɪnaɪ/ SY-ny; Arabic: سيناء, romanized: Sīnā')) და დაიქვემდებარა პალესტინის ის ნაწილი ლაზას სექტორის გარშემო, რომელიც

ეგვიპტეს 1948-49 წლების ომის შემდეგ ჰქონდა ოკუპირებული. სსრკ-სა და აშშ-ს ზეწოლის ქვეშ, ისრაელმა 1957 წელს ტერიტორიები დატოვა და სინის ნახევარკუნძულზე გაეროს საგანგებო ძალები შეიქმნა.

1960-1964 წლებში გაძლიერდა ადგილობრივი ეკონომიკური აქტივობა. მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ) 1966 წლის ფასებში წელიწადში 11 პროცენტით იზრდებოდა. სწრაფად იზრდებოდა მოხმარება და ინვესტიციებიც. გადახდის საშუალების/მეთოდების სწრაფმა მატებამ და მოთხოვნის მზარდმა ზენოლამ ფასებისა და წარმოების ხარჯების ზრდა გამოიწვია, რამაც შეამცირა ისრაელის საქონლის კონკურენტუნარიანობა საზღვარგარეთ. 1955 და 1959 წლებში ექსპორტი ყოველწლიურად 19 პროცენტით, ხოლო 1960 და 1964 წლებში 14 პროცენტით გაიზარდა. შემოსავლების ზრდამ იმპორტის სწრაფი ზრდა გამოიწვია – 12 პროცენტით, 1955-59 წლებში 8 პროცენტთან შედარებით. 1964 წელს მიმდინარე საგადასახდლო ბალანსის დეფიციტმა პიკს მიაღწია – 564 მილიონი აშშ დოლარი, ანუ მშპ-ს 17.5 პროცენტი.

1962 წელს, მას შემდეგ, რაც ფარდობითი ფასების სისტემა თითქმის მთლიანად დამახინჯდა ამდენი ეფექტური გაცვლითი კურსის არსებობის გამო, ისრაელის ფუნტი ორი მესამედით გაუფასურდა, ოფიციალურად ლიბერალიზებული იქნა იმპორტის ზრდა და გაუქმდა ექსპორტის სუბსიდიები. ექსპორტის ეფექტური გაცვლითი კურსის ცვლილება მხოლოდ 15 პროცენტი იყო. უფრო მეტიც, მთავრობამ არ შეამცირა ადგილობრივი მოთხოვნა. გერმანიიდან პირადი რეპარაციების მიმღებებმა თავიანთი სიმდიდრის ამ ნაწილის ღირებულება 67 პროცენტით გაზარდეს.

მათ ვისაც ნასესხები ჰქონდათ სახსრები, დაკავშირებული დოლართან (ძირითადად იპოთეკური სესხებისთვის), აწყობდნენ დემონსტრაციებს, აპროტესტებდნენ და ახდენდნენ ზენოლას. მთავრობამ დათმო და რეტროაქტიულად შეცვალა კონტრაქტები – გააუქმა დოლართან ბმა. ეს იყო ახალი ეპოქის დასაწყისი, როდესაც მთავრობამ ობლიგაციების გამოშვებით ისესხა (ფული) ყოფით/საარსებო ხარჯებთან დაკავშირებით (COL, cost of living), თუმცა, ეს ფული ყოველგვარი ვალდებულების გარეშე გაიწა სესხად, რამაც სესხების მიმღებებს შემდგომში (*ex-post facto*) ინფლაციისგან უზარმაზარი, მოულოდნელი მოგება მისცა.

ეს ასევე იყო წარმოების დაჩქარებული ზრდის პერიოდი, რაც ვაჭრობისა და მრეწველობის მი-

ნისტრის, ბატონი საპირის, ძლიერი ზენოლისა და წახალისების შედეგს წარმოადგენდა. ბატონმა საპირმა დააარსა სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული საწარმოები, რომლებიც კერძო პირებთან ერთად ქმნიდნენ ერთობლივ საწარმოებს (joint venture) ახალი საწარმოო ფორმების დასაარსებლად. ის ასევე აფინანსებდა მათ საწარმოებს. 1957 წლის ოქტომბერში დაარსდა ინდუსტრიული განვითარების სპეციალიზებული ბანკი. მთავრობამ ასევე დააარსა სოფლის მეურნეობის ექსპორტის კომპანიები (Agrexco), რამდენიმე სავაჭრო კომპანია [სპეციალიზებული] სხვადასხვა რეგიონისთვის (მაგ., დასავლეთ აფრიკა) და აღმოსავლური დარგებისთვის (მაგ., საკვები ზეთი, ტექსტილი). ამ კომპანიების უმეტესობამ ფული დაკარგა და დიდ წარმატებას ვერ მიაღწია.

1963 წელს დასრულდა ჩრდილოეთიდან ნეგევისკენ მიმავალი წყლის ეროვნული მილსადენის (the National Water pipeline) ძირითადი სამუშაოები. ამ პროცესში ჩართულ სამშენებლო და წყლის კომპანიებს არ გააჩნდათ სხვა ახალი საქმიანობის შესაძლებლობა, ამიტომ მათ მოუწიათ ქვეყნის დატოვება, – ლათინურ ამერიკასა და აფრიკაში სამუშაოების გასაგრძელებლად, რამაც უზარმაზარი ზარალი გამოიწვია, და რომელიც საბოლოოდ ისრაელის გადასახადის გადამხდელებმა დაფარეს. სახელმწიფო კონტროლიორის სიტყვებით, კერძო მენარმეებსა და მთავრობას შორის მრავალ ერთობლივ საწარმოში აღმოჩნდა, რომ „მთავრობა, განვითარების გეგმებთან დაკავშირებული რისკების სხვა ინვესტორებზე გადატანის მცდელობისას... ხშირად რისკებსა და ფინანსურ ტვირთს მართო იღებს“.[3]

როდესაც მოშე დაიბნა სოფლის მეურნეობის მინისტრი (1959–1964) გახდა, მან შექმნა წარმოებისა და მარკეტინგის კომიტეტები, როგორც მთავრობისა და მწარმოებლების ერთობლივი ორგანო. იგი მოიცავდა სოფლის მეურნეობის წარმოების ყველა დარგს. ეს კომიტეტები ცდილობდნენ სოფლის მეურნეობის წარმოების დაგეგმვას და საწარმოო კვოტებისა და სუბსიდიების განაწილებას. 1959 წლიდან, როდესაც წყლის კანონი ამოქმედდა, სახელმწიფო წყლის კომისარს მიენიჭა ფართო უფლებამოსილებები, მათ შორის წყლის კვოტების განაწილება. კერძო ფერმერებმა დაკარგეს ავტონომიის დიდი ნაწილი. მათაც კი, ვისაც მიწისა და წარმოების საშუალებები ეკუთვნოდა, მაგალითად, ზოგიერთ ციტრუსის მწარმოებელს, კანონით ეკრძალებოდათ თავიანთი პროდუქციის გაყიდვა,

გარდა სპეციალურად განსაზღვრული შესაფუთი სახლებისა.

მოსახლეობის ჯანმრთელობის, კეთილდღეობისა და განათლების გასაუმჯობესებლად, მთავრობას მოუწია მომსახურების ორგანიზება და ფინანსური რესურსების მობილიზება. რადგან ბუნებრივი რესურსები მწირი იყო, აღიარებული იყო, რომ ეკონომიკური ზრდა ნაწილობრივ განისაზღვრებოდა განათლების განვითარებით. ეს მოიცავდა მრავალი იმიგრანტისთვის წერა-კითხვის გაკვეთილების ჩატარებას ებრაული ენის შესასწავლად, ასევე პროფესიულ მომზადებას.

ერთ-ერთი სოციალური სცენა ის არის, რომ პირველი ათწლეულის მონოლითური კულტურული დომინირება ზოგადად შესუსტდა და იდეოლოგიური კონსოლიდაციის ძალა მნიშვნელოვნად შემცირდა. თანასწორობა სოციალურ მითად იქცა, მაგრამ სინამდვილეში უთანასწორობა გაიზარდა და დეპრივაციის (სურვილებისა და საჭიროებების დაკმაყოფილების შეუძლებლობის / შეზღუდვის) განცდა გაძლიერდა.

1950-იანი წლების ბოლოსთვის მთავრობამ საემარისი საცხოვრებელი ობიექტები ააშენა, რათა აღმოფხვრილიყო მასობრივი იმიგრაციის პერიოდის ყველა დროებითი თავშესაფრის საჭიროება. განსაკუთრებული ძალისხმევა გაწეული იქნა ლარიბი საცხოვრებელი ანკლავების აღმოსაფხვრელად. თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ ცხოვრების დონე ყველასთვის გაიზარდა, ლარიბები თავს შედარებით ლარიბად გრძნობდნენ, რადგან უთანასწორობა გაიზარდა. მთავრობამ დააარსა **ეროვნული დაზღვევის ინსტიტუტი** (ებრ.: **המוסד לביטוח לאומי**) და თანხები ჩადო უკეთესი საცხოვრებლების, სკოლების, ჯანდაცვისა და სოციალური მომსახურების შექმნაში. თუმცა, აზიელ და აფრიკელ ებრაელებში გაჭირვების განცდა გაძლიერდა. 1959 წლის 9 ივლისს, ჩრდილოეთ აფრიკელი ებრაელებით დასახლებულ ჰაიფას ლარიბულ უბანში (ვადი სალიბი / Vadi Salib) არეულობა დაიწყო, რამაც საგონებელში ჩააგდო მთავრობა და პოლიტიკური ისტებლიშმენტი.

1962 წლის მაისში ბატონმა საპირმა მიმართა ლათინური ამერიკის მდიდარ ებრაელებსა და ისრაელის წამყვან ბიზნესმენებს. მათ ერთად დააარსეს ახალი ჰოლდინგური კომპანია, Clal, რომელიც ისრაელში ლათინური ამერიკის ებრაელების ინვესტიციების განსახორციელებლად იყო განკუთვნილი. მეოცე საუკუნის სამოცდაათიანი წლების მიწურულსა და ოთხმოციანი წლების დასაწყისში Clal მსხვილ საინვესტიციო კომპანიად გარდაიქმნა,

რომლის დიდ ნაწილსაც ისრაელის ფინანსური ინსტიტუტები (ძირითადად, Histadrut-ის საკუთრებაში არსებული Bank Hapoalim-ი) ფლობდნენ.

დომინანტური პარტია ასევე შეეჩეხა მრავალ შიდა ძალაუფლებისთვის ბრძოლას. „ჰისტადრუტის“ გენერალურმა მდივანმა პინჰას ლავონმა, შემოთავაზებულმა იმით, რომ „ჰისტადრუტის“ უდიდესი კომპანიის, „სოლელ ბონეჰის“ (Solel Boneh) მენეჯერები ზედმეტად გავლენიანები გახდნენ, 1958 წელს კომპანია დაყო სამ ცალკეულ კორპორაციად.

1959 წელს მეოთხე ქნესეთის არჩევნებში, მთავარმა სიონისტებმა თავიანთი ძალაუფლება ქნესეთის მხოლოდ რვა წევრამდე შეამცირეს. მაჰაიმ (ებრაულად: מ.ח.א", აბრევიატურა מ.ח.א.י.י. פועל ערץ ישראל, სიტყვასიტყვით „ისრაელის მიწის მუშათა პარტია“) მნიშვნელოვანი გამარჯვება იხეიმა. ბევრმა იგრძნო, რომ მაჰაი დაუმარცხებელი იყო, ზოგი კი ყველა არასოციალისტური პარტიის გაერთიანებას ცდილობდა. ჰერუთის საბჭომ (ჰერუთი, – ებრაულად: ה.ר.ת, სიტყვასიტყვით „თავისუფლება“ – იყო ისრაელის მთავარი კონსერვატიული ნაციონალისტური პოლიტიკური პარტია 1948 წლიდან 1988 წელს „ლიკუდთან“ ოფიციალურ გაერთიანებამდე.) გადანყვიტა ჰისტადრუტს შეერთებოდა. სინამდვილეში, მაჰაის განადგურება უკვე 1959 წელს დაიწყო.

მაჰაის ახალგაზრდა ლიდერები მთავრობაში უფრო მეტ წარმომადგენლობას მოითხოვდნენ. ეს ლიდერები პარტიის ფარგლებში 1957 წლიდან იყვნენ ორგანიზებულნი და შეიმუშავეს რეფორმების სია, რომელთა განხორციელებაც სურდათ. ახალგაზრდა ლიდერებმა წამყვან თანამდებობებს, ძირითადად, სამხედრო სამსახურში ან საჯარო სამსახურში სანიმუშო საქმიანობის წყალობით მიაღწიეს. მათ პოლიტიკური გადანყვიტებების მიღების პროცესში სურდათ მეტი ჩართულობა, თუმცა ძველ პოლიტიკურ ბოსებთან დაპირისპირებას თავს არიდებდნენ. ნაცვლად ამისა, ისინი (მათ) 'დემოკრატიული რეფორმებისკენ' მოუწოდებდნენ. პრემიერ-მინისტრის რანგში ბენ-გურიონი ცდილობდა ეროვნული ლიდერების შერჩევას, რის გამოც პარტიის ბევრი ლიდერი მეორეხარისხოვან თანამდებობებზე რჩებოდა. ბენ-გურიონი ასევე მიდრეკილი იყო პირად ძალაუფლებაზე დაყრდნობისკენ და მისი ინიციატივები საგარეო და თავდაცვის პოლიტიკაში ყოველთვის არ იყო სრულად მისაღები სხვა ლიდერებისთვის. მაშინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრი გოლდა მეირი თვლიდა, რომ

თავდაცვის სამინისტროს მაშინდელი გენერალური დირექტორი შიმონ პერესი საფრანგეთთან ძალიან ბევრ პოლიტიკურ კონტაქტს ამყარებდა, რითაც ის საკუთარ უფლებამოსილებას აჭარბებდა. ამან კიდევ ერთი განზომილება შესძინა მას, როგორც მესამე ალიას ჯგუფის მთავარ ლიდერს, და ბენ-გურიონს შორის დაძაბულობას.

1959 წელს ბენ-გურიონმა დამატებით დანიშნა სამი ახალგაზრდა მინისტრი და ძველი გვარდიის ოთხი წევრი გაუშვა სამსახურიდან. 1959 წლის ნოემბერში ბენ-გურიონის ხელმძღვანელობით მთავრობაში მაჰაის ცხრა მინისტრიდან მხოლოდ სამი იყო ვეტერანი. ამასობაში, ლავონმა, ჰისტადრუტის გენერალური მდივნის რანგში შექმნა ალტერნატიული ძალაუფლების ბაზა. 1960 წელს მან მოუწოდა ბენ-გურიონს, არ დაეკისრებინა მისი, ლავონისთვის პასუხისმგებლობა 1954 წლის დანაშაულზე (პინჰას ლავონი შეერთებულ შტატებში ეგვიპტის რეპუტაციის შელახვის წარუმატებელ შეთქმულებაში მონაწილეობის ბრალდებით დააკავეს – გეგმა, სავარაუდოდ გულისხმობდა ისრაელის აგენტების მიერ ეგვიპტეში აშშ-ის ობიექტებზე ბომბების აფეთქებების სერიას, რაც არაბ ექსტრემისტებს დაბრალდებოდათ. Britannica <https://www.britannica.com> > ... Pinhas Lavon | Labor leader, Minister of Defense). ბენ-გურიონმა (ამ მოწოდებაზე) უარი თქვა, მაგრამ ლავონმა შეძლო ნაწილობრივი გამართლების უზრუნველყოფა მთავრობის მინისტრთა კომიტეტის მეშვეობით. ლავონმა ასევე დაარღვია დიდი ხნის ტრადიცია და თავისი არგუმენტები პარტიის/პარტიის კომიტეტის დახურული სივრცის მიღმა წარმოადგინა. გარდა ამისა, რამდენიმე პოლიტიკოსი სულ უფრო მეტად უკმაყოფილო იყო ბენ-გურიონის დიქტატორულ ლიდერობის სტილთან დაკავშირებით.

ბენ-გურიონი ცნობილი იყო კონფრონტაციების შექმნისა და კრიზისების გამოყენების უნარით, რათა თავი დაეღწია ალტერნატიული ლიდერებისგან. ის ასევე ცდილობდა შეემცირებინა პოლიტიკური პარტიის ძალაუფლება მთავრობასთან მიმართებაში. ამ ყველაფერმა გამოიწვია უკმაყოფილების, თუ არა სიძულვილის დაგროვება. მას ზედმეტად ძლიერად და უკომპრომისოდ მიიჩნევდნენ.

1961 წელს ლავონი იძულებული გახდა გადამდგარიყო „ჰისტადრუტის“ გენერალური მდივნის თანამდებობიდან. ბენ-გურიონმა დატოვა მთავრობა. მეხუთე მოწვევის ქნესეთის არჩევნები ვადაზე ადრე – 1961 წლის 15 აგვისტოს ჩატარდა.

მაპაიმ ქნესეთში ექვსი ადგილი დაკარგა. „მთავარი სიონისტები“ პროგრესულ პარტიას შეუერთდნენ და ლიბერალური პარტია ჩამოაყალიბეს. პრემიერ-მინისტრი გახდა ლევი ეშკოლი.

1964 წლისთვის გაიზარდა იმპორტის ჭარბი რაოდენობა და შეწყდა გერმანიის მიერ მთავრობისთვის რეპარაციების გადახდა (კერძო/ფიზიკური პირები კვლავ იღებდნენ რესტიტუციის გადასახადებს.). მთავრობა ასევე განიცდიდა ძლიერ ზენოლას საჯარო სექტორში ხელფასების უზარმაზარი ზრდის გამო. 1964 წელს მაპაი დათანხმდა მემარცხენე პარტიებთან ალიანსის შექმნას. ეს ნიშნავდა, რომ საარჩევნო მეთოდის ნებისმიერი ცვლილება შეუძლებელი იყო. 1965 წლის ივნისში ბენ-გურიონი გავიდა თავისი ძველი პარტიიდან და დააარსა რაფი (ებრ.: ר.פ.י, აბრევიატურა Reshimat Poalei Yisrael -დან. ებრ.: ר.ש. יְהוּדָה פּוֹלֵי יִשְׂרָאֵל, სიტყვასიტყვით: „ისრაელის მუშაკთა სია“, - პოლიტიკური პარტია ისრაელში, რომელიც დაარსდა ყოფილი პრემიერ-მინისტრის, დევიდ ბენ-გურიონის მიერ 1965 წელს. 1968 წელს ეს იყო ერთ-ერთი სამი პარტიიდან, რომლებიც გაერთიანდნენ ისრაელის ლეიბორისტული პარტიის შესაქმნელად.). მანამდე ჰერუთმა გადაწყვიტა „ჰისტადრუტში“ გაწევრიანება. ჰისტადრუტმა უარი თქვა და ჰერუთმა ლიბერალებთან ალიანსი შეკრა. რადგან ლიბერალები ჰისტადრუტის ნაწილი იყვნენ, ჰისტადრუტის ხელმძღვანელობას იმ დროს ახალი ერთეულის აღიარება არ მოეთხოვებოდა. გარდა ამისა, „ჰისტადრუტის“ ხელმძღვანელობას არ სურდა არჩევნების გადადება, რაც რაფის ორგანიზების დროს მისცემდა, ამიტომ ჰერუთი „ჰისტადრუტში“ იქნა მიღებული. მაპაის პარტიის აპარატი რაფის შესაჩერებლად და 1965 წლის სექტემბერში „ჰისტადრუტის“ არჩევნებში მოსაგებად იქნა დაკომპლექტებული. ამ „ღერძმა/ერთმანეთთან კავშირმა“ „ჰისტადრუტს“ ხმების 58.0 პროცენტი მოუტანა, მაშინ როდესაც რაფიმ მხოლოდ 12 პროცენტი მიიღო. მაპაიმ შეინარჩუნა ძალაუფლება (14.5 პროცენტი), ხოლო გაჰალმა (Gahal) 15.2 პროცენტი მიიღო, მაშინ როცა 1959 წელს მთავარმა სიონისტმა (the General Zionist) – მხოლოდ 3.5 პროცენტი. ამ შოკის გათვალისწინებით, მაპაის მექანიზმა უფრო მეტი ძალისხმევა გასწია ქნესეთის არჩევნებში გამარჯვებისთვის. 1964 წლის ბოლოს ხარჯების შემცირების შესახებ გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ, მთავრობა დათანხმდა არჩევნებამდე საჯარო სექტორში ხელფასების 30-40 პროცენტით გაზრდას. არჩევნებში

გამარჯვებისკენ კონცენტრირებულ ძალისხმევას მხარი დაუჭირა მინისტრმა საპირმა.

ეს ასევე იყო სხვა პარტიებში დაპირისპირების პერიოდი. ბატონი ბეგინის (მენახემ ბეგინი [ებრ.: מנחם בגין]; ქვეყნის მეშვიდე პრემიერ-მინისტრი 1977-1983 წლებში. ნობელის პრემიის ლაურეატი მშვიდობის დარგში [1978]) ერთპიროვნულ ლიდერობას ჰერუთში (1943 წლის დეკემბერში ბეგინი გახდა იატაკქვეშა ორგანიზაციის ირგუნის ხელმძღვანელი. 1948 წელს ისრაელის შექმნის შემდეგ იატაკქვეშა ორგანიზაცია ირგუნი დაიშალა და შეუერთდა ისრაელის თავდაცვით ძალებს. ირგუნის ბაზაზე ბეგინმა შექმნა პარტია ჰერუთი [„თავისუფლება“] და გახდა ოპოზიციის ლიდერი ქნესეთში. ქნესეთის პირველი მოწვევის არჩევნებში მიიღო ხმების 11,5 %.) დაუპირისპირდა ბატონი ტამირი, რომელიც იძულებული გახდა გადამდგარიყო. ლიბერალებსაც ჰქონდათ კონფლიქტები სხვადასხვა ლიდერებს შორის. მსგავსი მეტოქეობა არ იყო დაფუძნებული იდეოლოგიურ დაპირისპირებაზე, როგორც ეს ხდება ნარსულში, არამედ ძალაუფლებისკენ პირდაპირ სწრაფვაზე. ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო დაუსრულებელი ბრძოლა დომინანტურ პარტიაში, რამაც მნიშვნელოვნად დაასუსტა იგი. პოლიტიკური წესრიგის შეცვლის, ან სულ მცირე, მთავარი მოთამაშეების შეცვლის აუცილებლობის მზარდი აღქმა ახალგაზრდებს უფრო მეტად აიძულებდა პოლიტიკური კარიერისგან დისტანცირებას.

1966-1972: საჯარო ინვესტიციები თავდაცვის ინდუსტრიაში და ომებს შორის ზრდის პერიოდი

მოხმარების, ინვესტიციებისა და იმპორტის ჭარბი რაოდენობის სწრაფი ზრდის წინაშე მდგომმა მთავრობამ გადაწყვიტა შეეცავალა ეკონომიკური სტრუქტურა ექსპორტის გასაძლიერებლად, მაგრამ შეემცირებინა სამთავრობო ინვესტიციები, გაეზარდა არაპირდაპირი გადასახადები მოთხოვნის შესამცირებლად და განეხორციელებინა შემზღუდავი მონეტარული პოლიტიკა. რეცესიული პოლიტიკა გამოცხადდა მაშინ, როდესაც მოთხოვნა უკვე იწყებდა შემცირებას მსხვილი განვითარების პროექტების დასრულების გამო. რეალური მოთხოვნა შემცირდა, უმუშევრობამ 12.5 პროცენტს მიაღწია, ხოლო უმუშევართა უმეტესობა აზიიდან და აფრიკიდან იყო. 1966 წელს მშპ მხოლოდ 1.0 პროცენტით გაიზარდა. კერძო ინვესტიციები 1967 წელს გაიზარდა 2 პროცენტით. მთლიანი ინვესტიციები შემცირდა ერთი მესამედით. თუმცა, ექსპორტი არ გაზრდილა, ნაწილობრივ იმიტომ, რომ რეალური

მოთხოვნის შემცირება პარალელური დევალვაციის გარეშე მოხდა.

რეცესიამ მრავალი გაკოტრება გამოიწვია, მათ შორის ფინანსური ინსტიტუტების. 1967 წლის ბოლო კვარტიდან დაიწყო ზრდა. ეს პროცესი დააჩქარა ექვსდღიანმა ომმა. ომის შემდეგ მთავრობამ სწრაფად გაზარდა თავდაცვის ხარჯები. გარდა ამისა, სწრაფმა გამარჯვებამ გააჩინა ოპტიმიზმი და გამოიწვია დიდი იმიგრაცია [1967 წლის ომის შემდეგ ისრაელის ეკონომიკაში ყველაზე მნიშვნელოვანი ცვლილებები სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებულ თავდაცვის ინდუსტრიაში მოხდა]. (შენიშვნა: ისრაელის სამხედრო კვლევისა და განვითარების, ასევე წარმოების დიდი ნაწილი ისტორიულად თავდაცვის სამინისტროსთან დაკავშირებულ სახელმწიფო საკუთრებაში არსებულ ფირმებში ხდებოდა. ეს ფირმებია „Israel Aircraft Industries“, „Israel Military Industries“ და „Rafael“.) სახელმწიფოებრიობამდელი იშუვის შექმნამდელი პერიოდის განმავლობაში ჩამოყალიბებული და 1950-იან წლებში გაფართოებული მცდელობები საზღვარგარეთ შესყიდვების შესახებ ხშირად წარუმატებელი იყო, [4] ისრაელის სამხედრო სექტორი 1967 წლამდე მსუბუქი იარაღისა და საკომუნიკაციო აღჭურვილობის წარმოებაზე იყო ორიენტირებული. [5] ომის შემდეგ, ფანტასტიკური გამარჯვებით ნასაზრდოები ამბიციებით, ისრაელმა დაიწყო თანამედროვე (დახვეწილი/ზუსტი) იარაღის, მათ შორის გამანადგურებლებისა და ტანკების წარმოება, როგორც შიდა ბაზრისთვის, ასევე მოგვიანებით ექსპორტისთვის. სამხედრო წარმოების დაჩქარება განპირობებული იყო რიგი ფაქტორებით, ძირითადად ეს იყო: საჭიროება 1960-იანი წლების ბოლოს ეგვიპტესთან განხორციელებული გამოფიტვის ომის, ასევე მიმდინარე სასაზღვრო ტერორისტული თავდასხმების გათვალისწინებით; 1967 წელს საომარი მოქმედებების დაწყების შემდეგ საფრანგეთის მიერ დაწესებული იარაღის ემბარგო, რომელმაც ისრაელისთვის იარაღის ძირითადი მიწოდება შეწყვიტა; აშშ-ს უარი ისრაელისადმი 1970-იან წლებამდე რაიმე მნიშვნელოვანი შეიარაღების სისტემების მიყიდვაზე; და მთავრობის სურვილი, სამხედრო საჭიროებებზე ისე ეპასუხა, რომ ადგილობრივი ინდუსტრია განვითარებულიყო. (ibidem)

სამხედრო წარმოების მკვეთრი ზრდა იყო ასევე ტექნოლოგიური უპირატესობისკენ სწრაფვა, ისრაელსა და მის მეზობელ არაბულ სახელმწიფოებს შორის მოსახლეობის თანაფარდობის

გათვალისწინებით. თავდაცვის ხარჯები მთლიანი ეროვნული პროდუქტის (მეპ) წილში გაორმაგდა 1967 წელს 10.4%-დან 1969 წელს 20.2%-მდე და 1970 წელს 25.7%-ს მიაღწია, (იხ. [5] Kochav, p.30.) რადგან მთავრობამ უზარმაზარი რესურსები მიმართა კვლევასა და განვითარებაში (Research and Development, R&D), რამაც თავდაცვის სფეროში დასაქმების რაოდენობა 1966 წლის 14 000-დან 1972 წელს 34 000-მდე გაზარდა (იხ. [4] Sadeh, p.6.) და შექმნა ეკონომიკური ზრდის საფუძველი.

1967-1972 წლებს შორის პერიოდი ხასიათდებოდა სწრაფი ზრდით, რაც განპირობებული იყო თავდაცვის ინდუსტრიების სწრაფ გაფართოებაში ჩადებული დიდი ინვესტიციებით. ოკუპირებული ტერიტორიები იაფასიანი მუშახელის წყაროს წარმოადგენდა, ხოლო მზარდი იმიგრაცია მოთხოვნის ზრდის მიზეზი იყო. იმპორტის ჭარბი ნაწილი იფარებოდა აშშ-ის მთავრობის სესხებით და მსოფლიო ებრაელობის შენატანების ცალმხრივი გადარიცხვებით. 1967 წელს დევალვაცია 17 პროცენტით, ხოლო 1971 წელს კიდევ 20 პროცენტით შემცირდა. 1967-დან 1969 წლამდე ინფლაცია იმდენად მკვეთრად დაეცა, რომ ცხოვრების ღირებულების ინდექსი (Cost of Living Index / COL Index) წელიწადში საშუალოდ მხოლოდ 2 პროცენტით გაიზარდა. ინვესტიციები მშპ-ს 30 პროცენტს შეადგენდა, ხოლო წმინდა გადასახადები – მშპ-ს 16-დან 17 პროცენტამდე.

სერიოზული უსაფრთხოების პრობლემების ფონზე არსებული ეკონომიკური გამოწვევების უზარმაზარმა მასშტაბმა მრავალი საკითხის უგულებელყოფა და უთანასწორობის გაგრძელება განაპირობა. ამან ისრაელში დაბადებული, ძირითადად ჩრდილოეთ აფრიკიდან ჩამოსული, სოციალურად დაუცველი იმიგრანტების მეორე თაობის უკმაყოფილება გამოიწვია. ამას მოჰყვა სოციალური და პოლიტიკური შედეგები 1970-იან და 1980-იან წლებში. რაც უფრო იზრდებოდა ცხოვრების დონე, მით უფრო ნაკლებად გრძნობდნენ თავს მოქალაქეები მთავრობაზე დამოკიდებულად. პარადოქსულია, მაგრამ რაც უფრო ნაკლებად რჩებოდნენ მოქალაქეები დამოკიდებულნი, მით უფრო მეტად ხდებოდნენ ისინი იმედგაცრუებულნი. რეჟიმს სულ უფრო და უფრო ცუდი იმიჯი ჰქონდა და ლარიებში გაჭირვების განცდა იზრდებოდა. 1971 წელს ახალმა ჯგუფმა – „შავმა პანტერებმა“ – საპროტესტო აქცია გამართეს იმის წინააღმდეგ, რასაც ისინი სავალალო უთანასწორობას უწოდებდნენ. შეიქმნა პრემიერ-მინისტრის სპეციალური

კომიტეტი გაჭირვებულ ბავშვთა და ახალგაზრდებთან დაკავშირებით. მისი დისკუსიების ერთ-ერთი შედეგი იყო სოციალური მომსახურების ბიუჯეტის მკვეთრი ზრდა, რაც ძირითადად იმ დროს მიღებულ ახალ კანონებს ეფუძნებოდა. ზრდას ხელს უწყობდა სოციალური არეულობა და აზიური და აფრიკული წარმოშობის ისრაელელებს შორის თანაბარი შესაძლებლობების მოთხოვნები. შედეგად, ტრანსფერებისა და სუბსიდიების მთლიანი მოცულობა სწრაფად გაიზარდა.

იდეოლოგიის მოტივაციური ღირებულება შემცირდა და ცინიზმის განცდა გაიზარდა. „დნობის ქვების“ პოლიტიკა, რომელიც სხვადასხვა წარმოშობის ებრაელებს შორის ყველა განსხვავების აღმოფხვრას ისახავდა მიზნად, ოფიციალურად არასწორად და ძალადაკარგულად გამოცხადდა. პოლიტიკოსები იძულებულნი იყვნენ, აფრიკული და აზიური წარმოშობის ამომრჩეველებს მომსახურებოდნენ. 1970-იან წლებში, ეს სოციალური ხარჯების ზრდის კიდევ ერთი მიზეზი იყო. ახალმა სოციალურმა პროგრამებმა და უმუშევრობის ზრდისადმი გულგრილობამ 1970-იან წლებში საჯარო სერვისების გაფართოება გამოიწვია. გარე შოკებთან ადაპტაციის მიზნით, მთავრობამ გაზარდა გადასახადები და შეამცირა ინვესტიციები. გადასახდელების ბალანსის შემდგომი გაუარესების თავიდან ასაცილებლად, ვალუტა განუწყვეტილ დეფლაციას განიცდიდა, რამაც მხოლოდ ინფლაციას შეუწყო ხელი. მაღალი სამთავრობო ხარჯების ერთ-ერთი შედეგი იყო (ეკონომიკური) ზრდის (ტემპის) შემცირება როგორც დაუყოვნებლივ, ასევე შემდგომ წლებში ბიზნეს-/კორპორატიული სექტორისთვის ხელმისაწვდომი რესურსების შეზღუდვით.

1970 წელს ფასების ზრდა შეჩერდა მთავრობას, მუშებსა და პროფკავშირებს შორის საყოველთაო შეთანხმების ხელმოწერით. 1971 წლიდან ფასები კვლავ იზრდებოდა, ისევე როგორც ხელფასები – ჭარბი მოთხოვნის გამო. მთავრობას კიდევ ერთი რეცესიის ეპინოდა და 1971/75 წლებში ფასები საშუალოდ 15 პროცენტით გაიზარდა.

1968-დან 1972 წლამდე მთავრობამ დაიწყო პრივატიზაციის პროგრამა: მან 46 სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული საწარმო გაყიდა, – ძირითადად მცირე. ჩიკაგოს ეკონომიკის სკოლაში აღზრდილი ეკონომისტების მზარდი რაოდენობა მიუთითებდა ისრაელის ეკონომიკაში არსებულ მრავალ დამახინჯებაზე და ფასების სიგნალებზე საპასუხოდ მოუწოდებდა საბაზრო ძალების გამოყენებისა და რესურსე-

ბის შეუზღუდავი ნაკადებისკენ და არა მთავრობის ღირექტივებისკენ. არსებული პატერნალისტური ეკონომიკური სტრუქტურა ბევრის მხრიდან მტრულად იქნა აღქმული და აღშფოთებას იწვევდა, თუმცა თავდაცვის საჭიროებები და ახალი იმიგრანტების ეკონომიკაში ფართოდ ინტეგრირების აუცილებლობა ბიუროკრატიაში ეკონომიკის რეგულირებისა და წარმართვის მნიშვნელოვან მიზეზებად მიიჩნია, იმის ნაცვლად, რომ ის ბაზრის დეპერსონალიზებული (უპიროვნო) კაპრიზებისთვის მიენდო.

დასკვნა

ათასწლოვანი ლტოლვილობის მიუხედავად, ებრაული ენისა (ებრ. *עברית* [Ivrit] – „ივრით“) და ტრადიციების დაცვამ, საკუთარი წარსულის მეხსიერებამ, მთელ მსოფლიოში მიმოფანტულ ებრაელობას შეაძლებინა ისრაელის სახელმწიფოს შექმნა და მისი თავიდან დაბადება, რაც წარმოადგენდა არა მხოლოდ ისტორიული სამართლიანობის აღდგენას.

მიუხედავად იმისა, რომ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ორ ათწლეულზე მეტი ხნის განმავლობაში ისრაელის ეკონომიკაში დომინირებდა საჯარო ინტევენციები, ნელ-ნელა ისრაელის ეკონომიკა სტაბილურად გადავიდა სახელმწიფო კონტროლიდან თავისუფალი ბაზრის რეჟიმზე. ისრაელის განვითარების ტენდენციამ, მისი არსებობის რამოდენიმე დეკადის განმავლობაში ნათაოდ აღჩვენა, თუ როგორ დაუთმო თანდათანობით ლეიბორისტულმა სიონიზმმა ადგილი გაცილებით კაპიტალისტურ ეკონომიკას, ნაწილობრივ 1960-იანი წლებიდან 1990-იან წლებამდე საგარეო სავაჭრო პოლიტიკაში რეფორმებისა და ასევე 1985 წელს შემოღებული სტაბილიზაციის პოლიტიკის შედეგად.

ისრაელის მდგომარეობა მრავალი თვალსაზრისით უნიკალურია. არცერთ სხვა ქვეყანას არ მიუღია ამდენი იმიგრანტი მის ზომასთან შედარებით. ცოტა სხვა ქვეყანას თუ შეეძლო ასე სწრაფად ზრდა, ასე ფართოდ მოდერნიზაცია და თავისუფალი საზოგადოებისა და რესპუბლიკური დემოკრატიის შენარჩუნება. მან ეს შეძლო მრავალი მეზობლის აქტიური მტრობის მიუხედავად და უზარმაზარი ეკონომიკური, სამხედრო, პოლიტიკური და სოციალური ვალდებულებების აღების პირობებში, რითაც ის მსგავს გარემოებში (ასევე, ბედისწერის ქვეშ) მყოფი ქვეყნებისთვის (აქ უცილობლად იგულისხმება საქართველო) იქცა ერის სიმტკიცის, რწმენისა და გამარჯვების მაგალითად!

DEVELOPING SPORT SATELLITE ACCOUNTS IN GEORGIA: METHODOLOGICAL APPROACH, CHALLENGES, AND PERSPECTIVES

Copyright © 2024 the Author/s

Peer review method: Double-Blind

Accepted: August 29, 2025

Published: September 14, 2025

Original scientific article

DOI suffix: 10.36962/NEC20032025-53

David Oboladze

(PhD), Doctor of Business Administration, Associate Professor at the Georgian State University of Sport
Chief Specialist at the Staff of the Sports Committee of the Parliament of Georgia

<https://orcid.org/0000-0002-6143-9194>

E-mail: david.oboladze2013@gmail.com

ABSTRACT

The article is focused on examining the limitations and opportunities that affect the comprehensive assessment of the economic and social significance of sport in a country. Satellite accounts in sport represent a method that enables the evaluation of both the direct and indirect effects of the sports sector on the national economy as well as on social life, employment, and healthcare. The article describes the functional composition of sport, identifies sources of information, and sets standards for data collection. It also presents the principles for calculating value added, revenues and expenditures, employment, and other indicators, along with their induced effects (multipliers), as well as a description of the factors that hinder or facilitate the related processes. The importance of creating sports satellite accounts is emphasized for highlighting the economic and social role and significance of a country's sports sector. Proposed next steps are outlined to enhance the transparency and efficiency of sport reporting and planning systems.

The development of Sport Satellite Accounts (SSA) in Georgia represents a critical step towards a comprehensive understanding of the economic impact of sport within the national economy. SSA offers a specialized statistical framework aligned with the System of National Accounts (SNA), enabling the distinct measurement of sport's contribution to GDP, employment, and macroeconomic indicators. Globally, the sports industry accounts for approximately 2% of GDP and contributes substantially to employment, yet this sector remains underexplored in Georgia due to the absence of an SSA model. Recent increases in state investment in sport infrastructure and development accentuate the need for robust economic measurement tools such as SSA.

This paper outlines the methodological approach for SSA development, emphasizing multi-sector integration, compliance with international standards (including the Vilnius definition of sport), and the use of diverse data sources ranging from national statistics to administrative and survey data. The creation of SSA involves careful classification of sport-related activities, products, and services, alongside estimating their shares within overlapping economic sectors.

Key challenges identified for Georgia include limited detailed data, the complexity of defining sport intensity within broader economic activities, and resource constraints. Recommendations include international collabo-

ration with experienced SSA-implementing countries, pilot projects on specific sport economic segments, and enhanced data collection methods.

The establishment of SSA in Georgia will enable evidence-based policymaking, effective resource allocation, and strategic promotion of the sports economy, reinforcing sport as a growing mainstream economic sector and valuable contributor to national development. SSA is a vital instrument for quantifying the full contribution of sport across all economic areas to inform policy and investment decisions effectively.

KEYWORDS: Sports Economics; Economic Impact of Sport; Sport Satellite Accounts (SSA); System of National Accounts (SNA)

REFERENCES:

1. European Commission. (2012). Study on the Economic Impact of Sport through Sport Satellite Accounts. DG Education and Culture. (While not the absolute latest, this remains a foundational document for SSA methodology in the EU context).

2. European Commission. (2020). The economic impact of COVID-19 on the sport sector in the EU. Publications Office of the European Union.

3. ECORYS for DG EAC. (2023). Study on the European Sport Model. Publications Office of the European Union.

4. Leontief, W. W. (1986). Input-Output Economics. Oxford University Press.

5. Miller, R. E., & Blair, P. D. (2009). Input-Output Analysis: Foundations and Extensions (2nd ed.). Cambridge University Press.

6. United Nations. (2008). System of National Accounts 2008 (2008 SNA). European Commission, International Monetary Fund, Organization for Economic Co-operation and Development, United Nations, World Bank.

7. Hwang, J., & Kim, H. (2019). An analysis of the Input-Output Table in the Sports Industry of Thailand. KUOJS, 27(1). (Specific example of I-O analysis for a country's sports industry).

8. Pigeassou, A. (2004). The economic impact of sport: Review and critical issues. Journal of Sports Economics, 5(2), 163-177. (Broader review of sport economic impact studies).

9. Weed, M., & Taylor, S. (2010). Sport and Leisure Management: A Global Perspective. Routledge. (May contain discussions on economic impact methodologies).

10. Wicker, P., & Breuer, C. (2012). The economic relevance of sports for municipalities. European Sport

Management Quarterly, 12(4), 387-402. (Examples of sub-national level analysis that could involve I-O principles).

11. Deloitte Sports Business Group. (Ongoing). Annual Review of Football Finance. (Regularly updated reports with deep financial insights into football, often touching upon wider economic impacts).

12. Deloitte. (Ongoing). Global Sports Industry Outlook. (Annual reports providing an overview of global trends and financial projections in the sports sector).

13. PwC. (Ongoing). Sports Industry Outlook (various regional editions, e.g., North America, Middle East). (Annual reports focusing on industry trends, investment, and market growth).

14. KPMG Football Benchmark. (Ongoing). Football Clubs' Valuation: The European Elite. (Focuses on club valuations, but often includes broader market analysis).

15. Kereselidze, B. (2020). The Impact of the Sport Industry on the Economy. <https://shorturl.at/7UHnN> [In Georgian]

16. National Statistics Office of Georgia (Geostat) (2021). "Strengthening the Capabilities of the Statistical System of Georgia" (Expert Mission Report to Support Geostat: "Assessment of Geostat's Capabilities and Existing Difficulties in the Direction of Compiling Sports Satellite Accounts") [In Georgian]

17. National Statistics Office of Georgia (Geostat) (2024). Statistics Development Strategy. Strategy for the Development of the National System of Official Statistics for 2024-2027. <https://shorturl.at/FAdLs> [In Georgian]

18. Government of Georgia (2024). Government Program "Only with Peace, Dignity, and Welfare Towards Europe - 2025-2028" <https://shorturl.at/pozH7> [In Georgian]

საქართველოს სპორტის საბელადო ანგარიშების შემუშავება: მეთოდოლოგიური მიდგომა, გამონკვევები და პერსპექტივები

დავით ობოლადე

(PhD), ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი

საქართველოს სპორტის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ასოცირებული პროფესორი საქართველოს პარლამენტის სპორტის

კომიტეტის აპარატის მთავარი სპეციალისტი

<https://orcid.org/0000-0002-6143-9194>

ელ.ფოსტა: david.oboladze2013@gmail.com

აბსტრაქტი

სტატია მიმართულია იმ შეზღუდვებისა და შესაძლებლობების შესწავლაზე, რაც ქვეყნად სპორტის ეკონომიკური და სოციალური მნიშვნელობის სრულყოფილად შეფასებაზე ახდენს გავლენას. სატელევიზიო ანგარიშები სპორტში - ეს არის მეთოდი, რომელიც საშუალებას იძლევა შეფასდეს სპორტის სექტორის პირდაპირი და არაპირდაპირი ეფექტები როგორც ეროვნული ეკონომიკაში, ისე სოციალურ ცხოვრებაში, დასაქმებასა და ჯანდაცვაში. სტატიაში აღწერილია სპორტის ფუნქციური შემადგენლობა, ინფორმაციის წყაროების იდენტიფიკაცია და მონაცემთა შეგროვების სტანდარტები, განხორციელებულია დამატებული ღირებულების, შემოსავლების და ხარჯების, დასაქმების და სხვა მაჩვენებლების გამოთვლის პრინციპების, მათი გამომწვევი ეფექტების (multipliers), აგრეთვე შესაბამისი პროცესის ხელშეშლელი და ხელშემწყობი ფაქტორების აღწერილობა. ხაზგასმულია სპორტის სატელევიზიო ანგარიშების შექმნის მნიშვნელობა ქვეყნის სპორტული სექტორის ეკონომიკური და სოციალური როლისა და მნიშვნელობის წარმოჩენისათვის. შემოთავაზებულია შემდგომი ნაბიჯები სპორტის ანგარიშებისა და დაგეგმვის სისტემის ტრანსპარენტულობისა და ეფექტიანობის ასამაღლებლად.

სპორტის სატელევიზიო ანგარიშების (SSA) განვითარება საქართველოში გადამწყვეტი ნაბიჯია ეროვნულ ეკონომიკაში სპორტის ეკონომიკური გავლენის ყოვლისმომცველი გაგებისკენ. SSA გვთავაზობს სპეციალიზებულ სტატისტიკურ ჩარჩოს, რომელიც შეესაბამება ეროვნული ანგარიშების სისტემას (SNA), რაც შესაძლებელს ხდის სპორტის წვლილის ცალკე გაზომვას მშპ-ში (GDP), დასაქმებასა და მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებში. გლობალურად, სპორტის ინდუსტრია მშპ-ს დაახლოებით 2%-ს შეადგენს და მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს დასაქმებაში, თუმცა ეს სექტორი საქართველოში კვლავ ნაკლებად არის შესწავლილი SSA მოდელის არარსებობის გამო. ბოლო დროს სახელმწიფოს მხრიდან სპორტული ინფრასტრუქტურის განვითარებაში ინვესტიციების ზრდა ხაზს უსვამს ისეთი მძლავრი ეკონომიკური გაზომვის ინსტრუმენტების საჭიროებას, როგორიცაა SSA.

ეს ნაშრომი ასახავს SSA-ს განვითარების მეთოდოლოგიურ მიდგომას, რომელიც ხაზს უსვამს მრავალსექტორულ ინტეგრაციას, საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობას (მათ შორის სპორტის ვილნიუსის განმარტება), და მრავალფეროვანი მონაცემთა წყაროების გამოყენებას, დაწყებული ეროვნული სტატისტიკიდან ადმინისტრაციულ და გამოკითხვის მონაცემებამდე. SSA-ს შექმნა მოიცავს სპორტთან დაკავშირებული საქმიანობის, პროდუქტებისა და სერვისების ფრთხილ კლასიფიკაციას, მათ წილთა შეფასებასთან ერთად გადაფარვით ეკონომიკურ სექტორებში.

საქართველოსთვის იდენტიფიცირებულ ძირითად გამოწვევებს შორისაა დეტალური მონაცემების შეზღუდული რაოდენობა, სპორტის ინტენსივობის განსაზღვრის სირთულე უფრო ფართო ეკონომიკურ საქმიანობაში, და რესურსების შეზღუდულობა. რეკომენდაციები მოიცავს საერთაშორისო თანამშრომლობას SSA-ს დანერგვის გამოცდილების მქონე ქვეყნებთან, საპილოტე პროექტებს სპორტის კონკრეტულ ეკონომიკურ სეგმენტებზე და მონაცემთა შეგროვების გაძლიერებულ მეთოდებს.

SSA-ს დანერგვა საქართველოში ხელს შეუწყობს მტკიცებულებებზე დაფუძნებულ პოლიტიკის შემუშავებას, რესურსების ეფექტურ განაწილებას და სპორტის ეკონომიკის სტრატეგიულ პოპულარიზაციას. სპორტის სატელევიზიო ანგარიში არის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი როგორც ეკონომისტებისთვის,

ისე სახელმწიფოსა და კერძო სექტორისთვის, რათა განისაზღვროს სპორტის ინდუსტრიის სრული ეკონომიკური წვლილი, დაიგეგმოს ეფექტური პოლიტიკა და განხორციელდეს მომგებიანი ინვესტიციები სპორტის სფეროში.

საკვანძო სიტყვები: სპორტის ეკონომიკა; სპორტის ეკონომიკური გავლენა; სპორტის სატელიტური ანგარიშები (SSA); ეროვნული ანგარიშების სისტემა (SNA)

შესავალი

სპორტის ეკონომიკური მნიშვნელობა გლობალურად სულ უფრო მეტად არის აღიარებული. სოციალური და ჯანმრთელობის სარგებლის გარდა, სპორტი არის დინამიკური და მზარდი სექტორი, რომელსაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს ეროვნულ ეკონომიკაში. თუმცა, ეროვნული აღრიცხვის ტრადიციული სისტემები ხშირად აერთიანებენ სპორტთან დაკავშირებულ ეკონომიკურ საქმიანობებს უფრო ფართო კატეგორიებში, რაც მის ნამდვილ გავლენას აბუნდოვნებს. **სპორტის სატელიტური ანგარიშები (SSA)** ამ პრობლემას წყვეტს, რადგან ის უზრუნველყოფს სპეციალურ სტატისტიკურ ჩარჩოს სპორტის სრული ეკონომიკური კვალის აღსაბეჭდად.

საქართველოსთვის SSA-ს შემუშავება გადამწყვეტია მტკიცებულებებზე დაფუძნებული პოლიტიკის ფორმირებისთვის, რესურსების უკეთესი განაწილებისთვის და სპორტის ეკონომიკის მდგრადი განვითარების ხელშეწყობისთვის.

სპორტის სატელიტური ანგარიშების (Sport Satellite Accounts - **SSA**) მოდელი/სისტემა წარმოადგენს ეროვნული ანგარიშების სისტემის (System of National Accounts - **SNA**) გაფართოებას, რომელიც მიზნად ისახავს სპორტის ეკონომიკური წვლილის სრულყოფილად შეფასებას ქვეყნის მშპ-ში, დასაქმებასა და სხვა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებში.

აღსანიშნავია რომ, სპორტის ინდუსტრიის გავლენა გლობალურ ეკონომიკაზე მზარდია. ზოგიერთი კვლევის მიხედვით, სპორტის ეკონომიკა გლობალური მშპ-ს დაახლოებით 2%-ს (დაახლოებით 4.0 ტრილიონ აშშ დოლარს, PPP-ით) შეადგენს. მაგალითად, ევროკავშირის მასშტაბით, სპორტის წილი მშპ-ში დაახლოებით 1.7-2.0%-ია ანუ ევროკავშირის მასშტაბით, ეს მაჩვენებელი იმავე დონეზეა, რაზეც სოფლის მეურნეობა, მეტყევეობა და თევზჭერა ერთად აღებული. ხოლო, იგივე დიდ ბრიტანეთში ეს მაჩვენებელი 2.5%-ს აღწევს. ეს ციფრები ხაზს უსვამს სპორტის სექტორის, როგორც ძლიერი ეკონომიკური მამოძრავებლის, როლს. აგრეთვე, სპორტის ინდუსტრიას მნიშვნელოვანი

წვლილი შეაქვს დასაქმებაში. კვლევები აჩვენებს, რომ ევროკავშირში მთლიანი დასაქმების დაახლოებით 2.7%-ზე მეტი (დაახლოებით 5.6 მილიონი ადამიანი) სწორედ სპორტთან დაკავშირებულ სფეროებზე მოდის.

საქართველოში სპორტის ეკონომიკური პოტენციალი ჯერ კიდევ ნაკლებადაა შესწავლილი და ათვისებული. თუმცა, ბოლო წლებში შესაბამისი სტრატეგიები და ზრდადი ბიუჯეტური ხარჯები ხელს უწყობს ამ მიმართულების განვითარებას. სპორტის სფეროზე, მათ შორის, სპორტის ინფრასტრუქტურასა და სპორტის განვითარებაზე მნიშვნელოვნად იზრდება სახელმწიფოსგან ბიუჯეტური დაფინანსება. მაგალითად, საქართველოში, ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში, ჯამურად საბიუჯეტო დაფინანსება, სპორტის განვითარებასა და სპორტის ინფრასტრუქტურის დაფინანსების გათვალისწინებით, დაახლოებით 1.5 მილიარდ ლარს აჭარბებს. აღსანიშნავია რომ, მხოლოდ 2025 წელს, სპორტის სამინისტროს დაფინანსება დაახლოებით 300 მილიონ ლარამდეა გაზრდილი.

სახელმწიფოს მხრიდან სპორტის სფეროზე განეული მზარდი დაფინანსება, ერთი მხრივ, აქტუალურს ხდის სპორტის, როგორც დარგის/სფეროს განვითარების პერსპექტივის წარმოჩინებას და მეორე მხრივ, საქართველოში სპორტის სექტორის ეკონომიკური განზომილების შეფასების მნიშვნელობას. სპორტის ეკონომიკური ზეგავლენის სრულყოფილი შეფასების მექანიზმების შექმნის შედეგად, გაუმჯობესდება ქვეყანაში სპორტის სფეროში ინვესტიციების მოზიდვა, ხელი შეეწყობა სპორტული ინდუსტრიის/ეკონომიკის, ტურიზმის განვითარებასა და ზოგადად ქვეყნის პოპულარიზაციას.

საქართველოს სპორტის ინდუსტრიის/ეკონომიკის მოცულობის, მშპ-ში წილისა და დასაქმების შესახებ სტატისტიკური მონაცემები არ არის ხელმისაწვდომი ანუ საქართველოში ჯერჯერობით არ არის შემუშავებული და დანერგული SSA მოდელი/სისტემის მეთოდოლოგია. შესაბამისად, არ არის დათვლილი და ხელმისაწვდომი ინფორმაცია სპორტის ინდუსტრიის/ეკონომიკას რა წვლილი შეაქვს

ქვეყნის მშპ-ში და დასაქმებაში. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (საქსტატი) მშპ-სა და დასაქმების შესახებ ინფორმაციას აქვეყნებს შესაბამისი მეთოდოლოგიის მიხედვით, თუმცა, „სპორტის სექტორი; სპორტის ინდუსტრია/ეკონომიკა“ როგორც ცალკე კატეგორია, ამ მონაცემებში არ ფიგურირებს ანუ სპორტის სატელიტური ანგარიშების სისტემის არქონის გამო, არ/ვერ არის გამოყოფილი (დათვლილი) სპორტის სფეროს რა წვლილი მიუძღვის ქვეყნის მშპ-ში და დასაქმებაში. აქვე, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულ სამსახურს დაწყებული აქვს სპორტის სატელიტური ანგარიშების წარმოებისთვის მოსამზადებელი სამუშაოების განხორციელება. თუმცა, მიმდინარე ეტაპზე დამტკიცებული სპორტის ეკონომიკის სტატისტიკის წარმოებისთვის შემუშავებული მეთოდოლოგიური მიდგომა/მეთოდოლოგია არ არის მიღებული და ხელმისაწვდომი.

საქართველოში -SSA-ს სისტემის აგება, მეთოდოლოგიური მიდგომისა და წარმოების მეთოდოლოგიის შემუშავება და მიღება მნიშვნელოვანი ნაბიჯი იქნება სპორტის სექტორის დაფინანსებისა და სპორტის განვითარების პოლიტიკის გასაუმჯობესებლად. მათ შორის, SSA-ს წარმოების სისტემა ხელს შეუწყობს სპორტის სექტორის ეკონომიკური გავლენის გაგებას და ცნობიერების ამაღლებას.

რას წარმოადგენს და რისთვის გამოიყენება სპორტის სატელიტური ანგარიში (SSA)

სპორტის სფერო, სპორტის ინდუსტრია, ეკონომიკური სექტორის მნიშვნელოვანი სეგმენტია და მოიცავს სპორტულ ტურიზმს, სპორტული პროდუქტებით კომერციულ საქმიანობას/ვაჭრობას, სპორტული ინფრასტრუქტურის მშენებლობასა და მართვას, სამედიცინო მომსახურებასა და რეაბილიტაციას, კვლევასა და განვითარებას, სპორტულ ღონისძიებებს, რეკლამასა და მარკეტინგს და სხვას. ის არის სწრაფად მზარდი დასვენებისა და გართობის ინდუსტრიის ნაწილი და გააჩნია ისეთი უპირატესობები, როგორიცაა მზარდი მწარმოებლურობა და ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი განვითარება. ეს ინდუსტრია გლობალურ ეკონომიკაზე ახდენს ფართო და პერსპექტიულ ზეგავლენას, რადგან გააჩნია „მულტისექტორალური“, „ტრანსცენდენტური“ ანუ გადამკვეთი ურთიერთზემოქმედება სხვა ისეთ სექტორებთან, როგორებიცაა მაგალითად: განათლება, ჯანდაცვა, ტურიზმი, უძრავი ქონება, ვაჭრობა, ტრან-

სპორტი, გართობა, დასვენება და სხვა. სპორტის ინდუსტრია მიიჩნევა ეკონომიკის ერთ-ერთ მზარდ მენისტრიმულ სექტორად. სპორტის ინდუსტრია და მასთან კავშირში მყოფი სექტორები ქმნიან სამუშაო ადგილებს და ბიზნეს შესაძლებლობებს. შესაბამისად, თანდათან იზრდება სპორტთან დაკავშირებული საქმიანობათა გავლენა ეროვნულ ეკონომიკაზე.

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის, მათ შორის, საქართველოს, ხელისუფლებისთვის მეტად საინტერესო გახდა სპორტთან დაკავშირებული საქმიანობები, რომლის შესახებაც უფრო ზუსტი და დეტალური სურათის შექმნა საჭირო ეკონომიკაში სპორტთან დაკავშირებული საქმიანობების მნიშვნელობისა და ეკონომიკაში მისი წვლილის უფრო სრულყოფილად შესაფასებლად და გასაზომად. აღნიშნული კი, სპორტთან დაკავშირებული საქმიანობების სატელიტური ანგარიშების ანუ სპორტის სატელიტური ანგარიშების (SSA) სისტემის შექმნას მოითხოვს. ეს არის რესურსებისა და გამოყენების ცხრილების მსგავსი სტრუქტურის მქონე ანგარიშები, რომელშიც სპორტთან დაკავშირებული ყველა საქონელი და მომსახურებაა ასახული და კონსოლიდირებული. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია SSA-ის წარმოებისთვის არსებული სიტუაციისა და მისი მომზადებისა და წარმოებისთვის საჭირო პირობების ანალიზი და შეფასება. მათ შორის, მეთოდოლოგიური მიდგომის, გადასადგმელი ნაბიჯების, ეტაპების განსაზღვრა და შემუშავება.

სპორტის სატელიტური ანგარიშები (SSA) არის სტატისტიკური ჩარჩო-სისტემა, რომელიც სპორტთან დაკავშირებულ ყველა ეკონომიკურ აქტივობას ეროვნული ანგარიშების სისტემიდან გამოყოფს და ცალკე (სატელიტურ) ანგარიშში აერთიანებს. ეს საშუალებას იძლევა დავინახოთ სპორტის რეალური წვლილი ეკონომიკაში, რაც სხვა შემთხვევაში ფარული რჩება ფართო კატეგორიებში. მაგალითად, სპორტული ტანსაცმლის წარმოება ხვდება ტანსაცმლის ინდუსტრიაში, სპორტული კომპლექსის ელექტროენერგიის ხარჯი აისახება - ენერგეტიკის სექტორში და ა.შ. შესაბამისად, ამის საპირისპიროდ სპორტის სატელიტური ანგარიშები (SSA) სპორტთან დაკავშირებულ ყველა ეკონომიკურ აქტივობას ფართო კატეგორიებიდან გამოყოფს და კონსოლიდირებულად სპორტის კონტექსტში გაერთიანებულად (აჯამებს) და აფასებს მონაცემებს. მაგალითად, საფეხბურთო კლუბ მადრიდის „რეალის“ შემოსავლებში კომერციული შემოსავალი - შემოსავალი „რეალის“ ბრენდის, სავაჭრო

მარკის გამოყენების უფლების რეალიზაციიდან თითქმის 2-ჯერ აღემატება კლუბის შემოსავალს საფეხურთო მატჩებზე დასასწრები ბილეთების რეალიზაციიდან (შესაბამისად, 482 მლნ ევრო vs 248 მლნ. ევრო, 2023/2024 სეზონის მიხედვით)...

მაშასადამე, SSA წარმოადგენს სპეციალურ სტატისტიკურ ინსტრუმენტს, რომელიც საქვეყნო ეროვნული ანგარიშების სისტემის ფარგლებში გამოიყენება სპორტის სექტორის რეალური ეკონომიკური მნიშვნელობის გამოსავლენად. იგი მიზნად ისახავს სპორტთან დაკავშირებული ყველა ეკონომიკური აქტივობის გარჩევას, გაფილტვრას და გაზომვას, რომლებიც სხვაგვარად დამალულია ეროვნული ანგარიშების სხვა, უფრო ფართო კატეგორიებში.

სპორტის სატელიტური ანგარიშების (SSA) მეთოდოლოგიური მიდგომის ძირითადი პრინციპები, ჩარჩო და შინაარსი

სპორტის სატელიტური ანგარიშების (SSA) შემუშავებისთვის, მეთოდოლოგიური მიდგომის ძირითადი პრინციპები ეფუძნება შემდეგ პოსტულატებს:

- **დამოუკიდებელი და სისტემური მიმოხილვა:**
 - SSA წარმოადგენს სტანდარტულ, დამოუკიდებელ, სისტემატურ და ყოვლისმომცველ სტატისტიკას სპორტის ეკონომიკაში, რაც უზრუნველყოფს სპორტის სექტორის ეკონომიკური აქტივობების ზუსტ გამოყოფასა და შეფასებას.
 - **მრავალსექტორული ინტეგრაცია:**

SSA მოიცავს როგორც სპორტული საქმიანობის პირდაპირ ეკონომიკურ აქტივობებს, ასევე სპორტის გავლენას სხვა დარგებზე (თუმცა აქ გადამწყვეტი ფოკუსია სპორტულ ინდუსტრიასა და მომსახურებებზე).
 - **ინტერნაციონალური სტანდარტების შესაბამისობა:**
 - SSA მეთოდოლოგია შეესაბამება საერთაშორისო სტატისტიკურ სტანდარტებს, კერძოდ ნაციონალურ სატელიტურ ანგარიშების მოდელს, რაც საშუალებას იძლევა შედარებადობა მოხდეს სხვადასხვა ქვეყნების სპორტის ეკონომიკურ მაჩვენებლებთან.
 - **მონაცემთა მრავალწყაროიანობა:**
 - SSA-ს შემუშავებისას გამოიყენება არაერთი მონაცემთა წყარო: საბაზო ეკონომიკური სტატისტიკა, სპორტული ორგანიზაციებისა და ფედერაციების მონაცემები, გამოკითხვები, ფინან-

სური ანგარიშგებები, ოფიციალური სტატისტიკა და სხვა.

• **დეტალირება და დიფერენცირება:**

SSA უზრუნველყოფს სპორტის სფეროს დეტალურ კლასიფიკაციას რესურსების, შემოსავლების, დასაქმების და საქმიანობის მიხედვით.

• **სახელმწიფო და არა-სახელმწიფო სექტორის ჩართულობა:**

• მოდელი აღრიცხავს სპორტის აქტივობებს როგორც საჯარო სექტორში, ისე კორპორაციულ და არასამთავრობო ორგანიზაციებში.

SSA-ს ჩარჩო (სტრუქტურა) და მისი შინაარსი მოიცავს შემდეგ შემადგენელს:

• **სპორტის ეკონომიკური აქტივობების განსაზღვრა**

- სპორტული თამაშები და შეჯიბრებები
- სპორტული განათლება, სალექციო პროგრამები და ტრენინგი
- სპორტული ინფრასტრუქტურის მშენებლობა და მომსახურება
- სპორტული ტურიზმი
- სპორტული პროდუქციის წარმოება და გაყიდვა

• **ძირითადი მაჩვენებლების, დასაქმების, შემოსავლის წყაროების აღრიცხვა და გამოთვლა**

- სპორტის სექტორის წილი ქვეყნის ეკონომიკაში (GDP-ში, სამუშაო ადგილების რაოდენობაში)
- ინვესტიციები სპორტულ ინფრასტრუქტურაში და მომსახურებაში
- სპორტული მოხმარების / მოხმარების ზრდის მაჩვენებლები
- სპორტული ღონისძიებების ეკონომიკური ზეგავლენა
- სპორტის მიერ გამოწვეული სოციალური და ჯანდაცვის ეფექტები
- სპორტით მიღებული შემოსავლები, ექსპორტი/იმპორტი და საერთაშორისო თანამშრომლობა
- პირდაპირი დასაქმება სპორტის სფეროში
- არაპირდაპირი დასაქმება და ეფექტები სხვა სექტორებში (ჯანდაცვა, განათლება, ტურიზმი და სხვა)

• **ინფორმაციის კვლევის და დამუშავების ეტაპები**

- მონაცემთა შეგროვება და ინტეგრაცია
- ეკონომიკური ანალიზი და შეფასება
- შედეგთა შეჯამება და ანგარიშების მომზადება

SSA არის ეფექტური ინსტრუმენტი სპორტის განვითარების პოლიტიკისთვის, ეკონომიკის დაგეგმვისთვის და ინვესტიციების ოპტიმიზაციისთვის. შესაბამისად, SSA-ს გამოყენების შემთხვევაში ხდება სპორტის ეკონომიკური და სოციალური ეფექტების სისტემური გადმოცემა საჯარო და კერძო სექტორის გადაწყვეტილების მიმღებლებისთვის.

SSA-ების მომზადება რესურსებისა და გამოყენების არსებული ცხრილების (მიწოდება-გამოყენების ცხრილების (Supply-Use Tables - SUT)) საფუძველზე იწყება, რომლისთვისაც ახალი ჩარჩო უნდა შემუშავდეს საქსტატიში. SSA-ების მომზადებისას, პირველ რიგში, უნდა გადამოწმდეს SSA-ის საქონლისა და მომსახურებისა და დარგების რა ნაწილი მოითხოვს საქმიანობად დაყოფას იმის მიხედვით, უკავშირდება თუ არა სპორტს. აღნიშნული გადაწყვეტილება უნდა ეყრდნობოდეს **სპორტის ეგრეთწოდებულ ვილნიუსის განსაზღვრებას**¹, რომელიც, ევროკავშირში გამოყენებული ოფიციალური NACE და CPA კლასიფიკაციების მიხედვით, სპორტის სექტორთან დაკავშირებული პროდუქტებისა და ეკონომიკური საქმიანობების კატეგორიების განსაზღვრის სტანდარტს წარმოადგენს.

• **სპორტის დეფინიცია:** უმნიშვნელოვანესია სპორტის ერთიანი დეფინიციის მიღება. ევროკავშირში გამოიყენება **ვილნიუსის დეფინიცია**, რომელიც სპორტს ყოფს:

• **ვინრო (სტატისტიკური) დეფინიცია:** მოიცავს სპორტულ საქმიანობებს NACE კლასიფიკაციის 93.1 ("სპორტული აქტივობები") შესაბამისად (მაგ. სპორტული კლუბები, დარბაზები, სტადიონები).

• **ფართო დეფინიცია:** მოიცავს ვინრო დეფინიციას და ყველა იმ საქმიანობას, რომელიც აუცილებელია სპორტისთვის (მაგ., სპორტული აღჭურვილობის, ტანსაცმლის წარმოება/რეალიზაცია, სპორტული განათლება, სპორტული მედია, სპორტული ტურიზმი).

• **არსებულ სტატისტიკურ ჩარჩოებთან ინტეგრაცია:** SSA ეფუძნება ქვეყნის არსებულ

მიწოდება-გამოყენების ცხრილებს (Supply-Use Tables - SUTs) და Input-Output ცხრილებს (IOTs)².

საქართველოს სპორტის სტატისტიკური ანგარიშების მოდელის აგების მეთოდოლოგიური მიდგომა და ლოგიკური ნაბიჯები:

საქართველოში SSA მოდელის ასაგებად საჭიროა მრავალუწყებრივი თანამშრომლობა და შემდეგი ნაბიჯების (ეტაპების) გავლა:

1. პროექტის დაგეგმვა და კოორდინაცია:

• **ლიდერი უწყება:** საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (საქსტატი) იქნება მთავარი კოორდინატორი, რადგან მათ ინსტიტუციურად ეკისრებათ ეროვნული ანგარიშების სისტემის ექსპერტიზა.

• **მონაწილე უწყებები:** საქართველოს სპორტის სამინისტრო, ფინანსთა სამინისტრო, განათლების, მეცნიერებისა და ახალგაზრდობის სამინისტრო, საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო, საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო, საქართველოს რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტრო, ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია, ეროვნული ოლიმპიური კომიტეტი, სპორტული ფედერაციები და კერძო სექტორის წარმომადგენლები.

• **საექსპერტო ჯგუფის შექმნა:** მოიცავს ეკონომისტებს, სტატისტიკოსებს, სპორტის სექტორის სპეციალისტებს.

2. სპორტის დეფინიციის ადაპტაცია საქართველოსთვის:

• **საერთაშორისო (ვილნიუსის) დეფინიციის** საფუძველზე უნდა შემუშავდეს საქართველოს სპეციფიკას მორგებული "სპორტის" კონცეპტუალური ჩარჩო.

• **განისაზღვრება** სპორტთან დაკავშირებული საქმიანობები, პროდუქტები და მომსახურება ეროვნული სტატისტიკური კლასიფიკაციების (მაგ., საქართველოს ეკონომიკური საქმიანობის ეროვნული

1 სპორტის ე.წ. "ვილნიუსის განმარტება" არის ევროკავშირის მიერ შეთანხმებული სტანდარტული კონცეპტუალური ჩარჩო, რომელიც გამოიყენება სპორტის ეკონომიკური წვლილის გასაზომად და სტატისტიკური აღრიცხვისთვის. ეს განმარტება შემუშავდა 2007 წელს, ევროკავშირის სპორტისა და ეკონომიკის სამუშაო ჯგუფის მიერ ვილნიუსში, ლიეტუვაში, გამართულ სამიტზე-შეხვედრაზე.

2 მიწოდება-გამოყენების ცხრილები (Supply-Use Tables - SUTs) არის ეკონომიკური სტატისტიკის ძირითადი ინსტრუმენტი, რომელიც დეტალურად აღწერს ქვეყნის ეკონომიკის სტრუქტურას კონკრეტულ პერიოდში (ჩვეულებრივ, წელიწადში). სპორტის Input-Output ცხრილები (IOTs) არის ეკონომიკური ცხრილები, რომლებიც წარმოადგენს ქვეყნის ეკონომიკაში სპორტთან დაკავშირებული სექტორების ურთიერთკავშირების დეტალურ რუკას. ისინი მიწოდება-გამოყენების ცხრილების (SUTs) გაფართოებაა, თუმცა განსხვავებით SUTs-ისგან, IOTs უფრო მეტად ფოკუსირებულია სექტორებს შორის ტრანზაქციებზე.

ნული კლასიფიკატორი - NACE Rev. 2) შესაბამისად.

3. მონაცემთა წყაროების იდენტიფიკაცია და შეგროვება:

- **საქსტატი:** ძირითადი წყარო იქნება საქსტატის მონაცემები ეროვნული ანგარიშებიდან (მშპ, დასაქმება, დამატებული ღირებულება და ა.შ.); ბიზნეს სტატისტიკა და სხვა.

- **ადმინისტრაციული მონაცემები:** სამინისტროების, მუნიციპალიტეტების, სპორტული ფედერაციების, კლუბების ფინანსური ანგარიშგებები, ბიუჯეტები, დასაქმების მონაცემები.

- **სპეციალური კვლევები/გამოკითხვები:** შესაძლოა საჭირო გახდეს მიზნობრივი გამოკითხვების ჩატარება შინამეურნეოებში (სპორტზე განეული ხარჯები), ბიზნესებში (სპორტთან დაკავშირებული შემოსავლები/დანახარჯები), რათა მოხდეს მონაცემთა ხარვეზების შევსება.

4. სპორტთან დაკავშირებული საქმიანობების წილის შეფასება:

- ეს არის SSA-ს აგების ერთ-ერთი ყველაზე რთული ეტაპი. ბევრი ეკონომიკური აქტივობა (მაგალითად, ტანსაცმლის წარმოება, ტრანსპორტი, სასტუმრო მომსახურება) მხოლოდ ნაწილობრივ უკავშირდება სპორტს. საჭიროა ამ წილების შეფასება (ე.წ. "სპორტული ინტენსივობის კოეფიციენტები").

- გამოყენებული მეთოდები: ექსპერტული შეფასებები, მიზნობრივი გამოკითხვები, მონაცემთა ფილტრაცია.

5. SSA ცხრილების აგება:

- **მიწოდება-გამოყენების ცხრილები (SUTs):** შეიქმნება სპორტთან დაკავშირებული პროდუქტებისა და სერვისების მიწოდებისა და გამოყენების ცხრილები, რომლებიც იქნება არსებული SUTs-ის "გაფართოება".

- **სპორტის Input-Output ცხრილები:** ამ ცხრილების საფუძველზე აიგება I-O ცხრილები მხოლოდ სპორტთან დაკავშირებული სექტორებისთვის.

6. ძირითადი მაჩვენებლების გამოთვლა:

- **სპორტთან დაკავშირებული მშპ:** სპორტის სექტორში შექმნილი დამატებული ღირებულების ჯამი.

- **სპორტთან დაკავშირებული დასაქმება:** პირდაპირ თუ ირიბად სპორტში დასაქმებულთა რაოდენობა.

- **სპორტთან დაკავშირებული მოხმარება:** შინამეურნეოების, მთავრობის, ინვესტორების მიერ სპორტზე განეული ხარჯები.

- **მულტიპლიკატორები:** I-O ცხრილების საფუძველზე გამოითვლება გამოშვების, დასაქმების, შემოსავლისა და დამატებული ღირებულების მულტიპლიკატორები.

7. შედეგების ანალიზი და გავრცელება:

- მონაცემების რეგულარული განახლება და გამოქვეყნება.

- ანგარიშების მომზადება პოლიტიკის შემქმნელებისთვის, ინვესტორებისთვის და საზოგადოებისთვის.

- საერთაშორისო შედარებადობის უზრუნველყოფა.

სირთულეები და გამოწვევები საქართველოსთვის:

- **მონაცემთა ხელმისაწვდომობა და დეტალიზაცია:** საქართველოში სპორტის სექტორის დეტალური სტატისტიკა შედარებით შეზღუდულია. ბევრი ორგანიზაცია (განსაკუთრებით არასამეწარმეო იურიდიული პირები, როგორცაა ფედერაციები და კლუბები) არ არის ვალდებული დეტალური ფინანსური ანგარიშგებები და მონაცემები გამოქვეყნოს.

- **"სპორტული ინტენსივობის" შეფასება:** ზუსტი კოეფიციენტების დადგენა, თუ რა წილი აქვს სპორტს კონკრეტულ ეკონომიკურ აქტივობაში (მაგალითად, რამდენია სპორტთან დაკავშირებული ტრანსპორტის მომსახურების შემოსავალი), საკმაოდ რთულია და მოითხოვს მიზანმიმართულ კვლევებს.

- **ადამიანური რესურსი:** საჭიროა კვალიფიციური ექსპერტები ეკონომეტრიკაში, სტატისტიკაში და სპორტის ეკონომიკაში.

- **ფინანსური რესურსები:** SSA-ს აგება მოითხოვს მნიშვნელოვან ფინანსურ ინვესტიციებს.

რეკომენდაციები:

- **საერთაშორისო გამოცდილების გაზიარება:** აქტიური თანამშრომლობა ევროსტატთან, ევროკომისიასთან და სხვა ქვეყნებთან, რომლებსაც უკვე აქვთ SSA-ს გამოცდილება (მაგ., გერმანია, დიდი ბრიტანეთი, ავსტრია, პოლონეთი და სხვა).

- **პილოტ-პროექტები:** დაიწყოს პილოტ-პროექტები სპორტის ეკონომიკის ცალკეულ სექტორებზე (მაგ., სპორტული ტურიზმი, სპორტული ინფრასტრუქტურა, პროფესიული ფეხბურთი და სხვა), რათა მოხდეს მეთოდოლოგიის ტესტირება და გამოცდილების დაგროვება.

- **მონაცემთა შეგროვების გაუმჯობესება:** სტატისტიკური აღრიცხვის მეთოდების დახვეწა

სპორტის სექტორში, რათა უფრო დეტალური და სანდო მონაცემები გახდეს ხელმისაწვდომი.

- **ცნობიერების ამაღლება:** სპორტის ეკონომიკური მნიშვნელობის შესახებ ცნობიერების ამაღლება როგორც პოლიტიკის შემქმნელებს შორის, ისე საზოგადოებაში.

დასკვნა

საქართველოსთვის სპორტის სატელიტური ანგარიშგების სისტემის ჩამოყალიბება და შესაბამისი მეთოდოლოგიური მიდგომის შემუშავება მნიშვნელოვნად გააუმჯობესებს სპორტის სექტორის ეკონომიკური გავლენის გაგებას და ცნობიერების ამაღლებას. ის უზრუნველყოფს

მყარ, მტკიცებულებებზე დაფუძნებულ საფუძველს ეფექტური პოლიტიკის შესამუშავებლად, დაფინანსების ოპტიმიზაციისა და სპორტის ინდუსტრიის/ეკონომიკის ზრდის სტრატეგიული ხელშეწყობის მდგრადობას. სპორტის სატელიტური ანგარიში არის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი როგორც ეკონომისტებისთვის, ისე სახელმწიფოსა და კერძო სექტორისთვის, რათა განისაზღვროს სპორტის ინდუსტრიის სრული ეკონომიკური ნვლილი, დაიგეგმოს ეფექტური პოლიტიკა და განხორციელდეს მომგებიანი ინვესტიციები სპორტის სფეროში. მისი საშუალებით სპორტის ყველა ეკონომიკური მხარე ჩანს ცალკე და სისტემატურად.

LABOR MARKET TRENDS IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Copyright © 2024 the Author/s
Peer review method: Double-Blind
Accepted: August 24, 2025
Published: September 11, 2025
Original scientific article
DOI suffix: 10.36962/NEC20032025-62

Lela Kintsurashvili

PhD student in Economics

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Email: lela.kintsurashvili944@eab.tsu.edu.ge

ABSTRACT

The labor market is one of the key components of an economic system, determining the distribution and efficiency of human resources. Over the past few decades, its structure and functioning have undergone significant changes due to technological advancements. At the center of these transformations lie Artificial Intelligence (AI) and automation, which are profoundly reshaping labor market demands and creating new opportunities both for Georgia and globally.

The structure of employment and labor demand is changing not only in favor of individuals with technological expertise but also by enabling the workforce to shift professions and adapt to the evolving needs of the labor market.

This paper discusses the current state of the labor market and its main challenges, including the impact of Artificial Intelligence (AI) and automation on the structure of employment. The main section includes an analysis of labor market dynamics and global technological changes, as well as issues related to unemployment levels in Georgia and the demand for a qualified workforce.

The research employs analytical and synthetic approaches, as well as quantitative and qualitative methods. The empirical basis of the paper is grounded in data and annual reports from the National Statistics Office of Georgia.

The paper argues that AI and technological progress will significantly transform the labor market, requiring a revision of professional qualifications and the acquisition of new skills. While AI and technological shifts create new opportunities, they also pose a threat to jobs based on low and medium qualifications.

The concluding section of the paper presents recommendations aimed at the effective integration of AI into Georgia's labor market, which will help increase the country's competitiveness and promote effective employment.

Keywords: labor market, artificial intelligence, automation, qualified workforce, employment structure, technological changes.

REFERENCES:

1. Bedianshvili, G., Tsartsidze, M., Mikeladze, N., & Gabroshvili, Z. (2023). Modern Globalization, Human Capital, and Economic Growth in Georgia: A Macro Perspective. *The Economist*, No. 3, Tbilisi. (in Georgian)
2. Ioamets, K., & Chochia, A. (2020). Artificial Intelligence and Its Impact on Labor Relations. *The Economist*, No. 1, Tbilisi. (in Georgian)
3. National Statistics Office of Georgia. Retrieved from www.geostat.ge (in Georgian)
4. Ministry of Finance of Georgia. (2023). Budget Optimization Program. (in Georgian)
5. Jolia G. (2016). Creative Development: Education, Knowledge, Action (Monograph). Tbilisi, p. 392. (in Georgian)
6. Abdrakhmanova G. and others. (2016). Digital

Dividends: Review of the World Development Report. World Bank, p. 86. (in Russian)

7. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. W.W. Norton & Company.

8. Delponte, L. (2023). The Impact of Artificial Intelligence on Job Markets: A Global Perspective.

9. Levy, F., & Murnane, R. J. (2013). The New Division of Labor: How Computers Are Creating the Next Job Market. Princeton University Press.

10. Papava, V. (2019). On the Prospects for the Use of High Technologies in the European Union's Post-Communist Countries.

11. Pajarinen, M., & Rouvinen, P. (2016). The Future of Work: Automation and Its Effects on Job Markets.

12. Pereira, F. (2023). Artificial Intelligence and Its Impact on Developing Economies. Journal of Emerging Technologies, 8(3), 45–60.

13. Shook, E., & Knickrehm, M. (2021). The Future of Jobs: Understanding the Demand for Skills in a Changing World. World Economic Forum.

14. World Bank. (2021). The Impact of Artificial Intelligence on Global Labor Markets and Economic Growth. World Bank Group.

15. World Bank. (2022). Georgia Digital Economy Report. World Bank Group.

16. Georgian Innovation and Technology Agency (GITA). (2023). Tech Trends and Startups: The Role of AI in Georgia's Economy. (in Georgian)

17. BDO Georgia. Retrieved from <https://www.bdo.ge/ka-ge/home-ge> (in Georgian)

18. Parliament of Georgia. (2025). The Use of Artificial Intelligence in the Public Sector. Retrieved from <https://www.parliament.ge/media/news/khelovnuri-intelektis-gamoqe-neba-sajaro-samsakhurshi> (in Georgian)

შრომის ბაზრის ტენდენციები ხელოვნური ინტელექტის ეპოქაში

ლელა კინწურაშვილი

ეკონომიკის დოქტორანტი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ელ ფოსტა: lela.kintsurashvili944@eab.tsu.edu.ge

აბსტრაქტი

შრომის ბაზარი არის ეკონომიკური სისტემის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტი, რომელიც განაზღვრავს ადამიანური რესურსების განაწილებას და ეფექტიანობას. ბოლო რამდენიმე ათწლეულის განმავლობაში, მისი სტრუქტურა და ფუნქციონირება მნიშვნელოვნად შეიცვალა ტექნოლოგიური განვითარების ფონზე. ამ ცვლილებების ძირითად ფოკუსში დგას ხელოვნური ინტელექტი (AI) და ავტომატიზაცია, რომლებიც სერიოზულად ცვლის შრომის ბაზრის მოთხოვნებს და ქმნის ახალ შესაძლებლობებს როგორც საქართველოსთვის, ასევე საერთაშორისო მასშტაბით.

შრომის ბაზარზე დასაქმების სტრუქტურა და მოთხოვნა იცვლება არა მხოლოდ ტექნოლოგიური ცოდნის მქონე ადამიანების მიმართ, არამედ იგი შესაძლებლობას აძლევს სამუშაო ძალას შეიცვალოს პროფესია და ადაპტირდეს შრომის ბაზრის მიმდინარე მოთხოვნებთან.

ნაშრომში განხილულია შრომის ბაზრის მდგომარეობა და მისი ძირითადი გამოწვევები, მათ შორის, ხელოვნური ინტელექტის (AI) და ავტომატიზაციის გავლენა დასაქმების სტრუქტურაზე. ძირითადი ნაწილი მოიცავს შრომის ბაზრის დინამიკის და გლობალური ტექნოლოგიური ცვლილებების შესწავლის ანალიზს, საქართველოს უმუშევრობის დონის და კვალიფიციურ სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის პრობლემებს.

კვლევის პროცესში გამოყენებულია ანალიზისა და სინთეზის, რაოდენობრივი და თვისებრივი მეთოდები. ნაშრომის ემპირიულ ბაზად გამოყენებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები და წლიური ანგარიშები.

ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ ხელოვნური ინტელექტი და ტექნოლოგიური პროგრესი მნიშვნელოვნად გარდაქმნის შრომის ბაზარს, რაც მოითხოვს პროფესიონალების კვალიფიკაციის გადახედვას და

ახალი უნარების შეძენას. AI და ტექნოლოგიური ცვლილებები ქმნის ახალ შესაძლებლობებს, მაგრამ ის ასევე ბარიერს უქმნის დაბალ და საშუალო კვალიფიკაციაზე დაფუძნებულ სამუშაო ადგილებს.

ნაშრომის დასკვნით ნაწილში წარმოდგენილია რეკომენდაციები, რომლებიც საქართველოს შრომის ბაზარზე AI-ის ეფექტიანი ინტეგრაციისკენ არის მიმართული, რაც ხელს შეუწყობს ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის გაზრდას და ეფექტიანი დასაქმების ხელშეწყობას.

საკვანძო სიტყვები: შრომის ბაზარი, ხელოვნური ინტელექტი, ავტომატიზაცია, კვალიფიციური სამუშაო ძალა, დასაქმების სტრუქტურა, ტექნოლოგიური ცვლილებები.

შესავალი

თანამედროვე შრომის ბაზარზე არსებობს მრავალი გამოწვევა და შესაძლებლობა, რაც პირდაპირ უკავშირდება ტექნოლოგიების განვითარებას და გლობალურ ეკონომიკურ ტენდენციებს. ბოლო წლებში აღნიშნული ბაზარი მნიშვნელოვნად შეიცვალა და მოსალოდნელია, რომ ამ ცვლილებების გავლენა კიდევ უფრო გაიზარდოს. ბიზნეს ორგანიზაციები ეძებენ კვალიფიციურ ადამიანურ რესურსებს, რომლებიც სწრაფად ადაპტირდებიან ცვალებად გარემოში, სადაც თანამედროვე ტექნოლოგიები, განსაკუთრებით ხელოვნური ინტელექტი, ითამაშებს წამყვან როლს.

ხელოვნური ინტელექტი (AI) თანამედროვე სამყაროში ერთ-ერთი ყველაზე მასშტაბური და ეფექტური ტექნოლოგიაა, რომელიც ადამიანის ინტელექტის სიმულაციას კომპიუტერულ პროგრამებთან და ალგორითმებთან ერთად ახორციელებს.

ტექნოლოგიების სწრაფი განვითარება, კერძოდ ხელოვნური ინტელექტი, ქმნის როგორც ახალ შესაძლებლობებს, ასევე გამოწვევებს შრომის ბაზარზე. ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების ტენდენციები, როგორიცაა მონაცემთა ანალიზი, კიბერუსაფრთხოება და ხელოვნური ინტელექტის ალგორითმების გამოყენება, მნიშვნელოვნად ცვლის სამუშაო პროცესებს და წყვეტს, რა პოზიციებზე იყოს შენარჩუნებული ადამიანური რესურსები, და სამუშაოს რა ნაწილი იყოს ავტომატიზირებული.

ნაშრომის მიზანია შეისწავლოს თანამედროვე შრომის ბაზრის მოთხოვნები, რომლებიც ეყრდნობა ტექნოლოგიური პროგრესისა და ხელოვნური ინტელექტის დანერგვას.

საქართველო, როგორც ერთ-ერთი აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყანა, არა მხოლოდ მომავალი გამოწვევების წინაშე დგას, არამედ განსაკუთრებით დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს შრომის ბაზრის დინამიკას. 2024 წლისთვის საქართველოში უმუშევრობის დონე საშუალოდ 14.4% იყო, რაც მნიშვნელოვანი გამოწვევაა ქვეყნის ეკონომიკური სტაბილურობისთვის.

მსგავსი მაჩვენებლები საფრთხეს უქმნის როგორც საზოგადოებას, ასევე ქვეყნის შიდა ბაზრის განვითარებას. ამას ემატება სამუშაო ძალის მოთხოვნის დაბალი სტანდარტები, განსაკუთრებით ისეთი სფეროებისთვის, რომლებიც ინტელექტუალური და ტექნიკური უნარების საჭიროებას მოითხოვს.

სტატიაში განხილულია ტექნოლოგიური პროგრესის - ხელოვნური ინტელექტის გავლენა შრომის ბაზარზე. კერძოდ, თუ რა უნარები და პროფესია აღმოჩნდება მომავალში ყველაზე მოთხოვნადი და როგორ უნდა მოემზადონ ადამიანები ახალი რეალობისთვის. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა თუ როგორ ეხმაურება საქართველო ამ ცვლილებებს და რა ნაბიჯები უნდა გადაიდგას იმისთვის, რომ შრომის ბაზარი მდგრადი და კონკურენტუნარიანი იყოს გლობალურ დონეზე.

**ციფრული ეპოქის შრომის გაზარი:
მოთხოვნების ტრანსფორმაცია და მომავლის
პროფესიები**

ტექნოლოგიების განვითარება ქმნის საფუძველს პოსტინდუსტრიული განვითარების დაჩქარებისთვის. ამ ტიპის განვითარებისთვის ხელშემწყობი ფაქტორებია საინვესტიციო პოტენციალის ზრდა, მაღალი დასაქმების დონე კვლევასა და განვითარებაში და დაფინანსების ზრდა (Papava V. 2019).

ეკონომიკური და გეოპოლიტიკური გამოწვევების გარდა მომავალ მოთხოვნად უნარებზე გავლენას ახდენს მწვანე ეკონომიკის ზრდა, დემოგრაფიული ცვლილებები, სამუშაო ადგილების ტრანსფორმაცია და უნარების დეფიციტი.

კვლევის პროგნოზით, 2030 წლისთვის სამუშაო ადგილების 22% მნიშვნელოვნად შეიცვლება. შეიქმნება 170 მილიონი ახალი სამუშაო ადგილი, მაგრამ ამავდროულად, 92 მილიონი პროფესია გაქრება ან რადიკალურად ტრანსფორმირდება. გამოკითხულ დამსაქმებელთა 85% აღნიშნავს, რომ მათთვის ყველაზე დიდი გამოწვევაა კვალიფიციური კადრების მოძიება და არსებული თანამშრომლების გადამზადება (Levy & Murnane, 2013).

პროფესიული მოთხოვნების პროგნოზირების საფუძველზე ჩანს, რომ მომავალი შრომის ბაზარი განსაკუთრებულად დააფასებს იმ სპეციალისტებს, რომელთაც ექნებათ შემდეგი უნარები: კრეატიული, ანალიტიკური და კრიტიკული აზროვნება; მათემატიკური მეთოდების პრაქტიკული გამოყენების შესაძლებლობა; „დიდ მონაცემთა“ დამუშავების უნარი; არასტანდარტული ამოცანების ეფექტური გადაწყვეტა და სხვ (ჯოლია, 2021).

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ამკარაა, რომ მზარდი მნიშვნელობა ექნება იმ კოგნიტურ უნარებს, რომლებიც მჭიდროდ უკავშირდება ხელოვნური ინტელექტის სისტემებთან მუშაობას. მათ შორის, განსაკუთრებით აღსანიშნავია: მათემატიკური და ლოგიკური აზროვნება, კრეატიული მიდგომა, პრობლემის ოპერატიული ანალიზისა და გადაჭრის უნარი, წინასწარი პროგნოზირების შესაძლებლობა და სწრაფი რეაგირება.

ამასთანავე, შრომის ბაზარზე მოთხოვნადი გახდება სოციალურ-ცქვეითი კომპეტენციებიც, მათ შორის: გუნდური მუშაობის უნარი, თვითრეგულაცია, ცვლილებებთან ადაპტაციის შესაძლებლობა და ახალი გამოცდილების სწრაფად ათვისების მზაობა. პარალელურად, მნიშვნელობას შეიძენს ტექნიკური უნარ-ჩვევებიც, რაც მოიცავს კონკრეტულ პროფესიულ საქმიანობაში ჩართულობას, აგრეთვე მანქანა-მექანიზმებთან და მასალებთან მუშაობის პრაქტიკულ შესაძლებლობას (Абдрахманова Г., Демьянова А., 2016).

მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის (WEF) კვლევის მიხედვით, 2025-2030 წლებში გარკვეულ უნარებზე მოთხოვნა მნიშვნელოვნად გაიზრდება. სწრაფი ტექნოლოგიური პროგრესი, ბიზნესის ტრანსფორმაცია და გლობალური ეკონომიკური ტენდენციები ამ კომპეტენციების მნიშვნელობას კიდევ უფრო ზრდის (World Economic Forum, 2021).

კვლევის საფუძველზე გამოვლენილია თანამედროვე და მომავლის მოთხოვნადი საფეხურები, რომელთაგან უნდა გამოვყოთ: ხელოვნური ინტელექტი, AI და მანქანური სწავლება, SQL და მონაცემთა ბაზები, მონაცემთა ანალიზი და ვიზუალიზაცია, Power BI და Tableau, პროგრამირების ენები (Python), ქსელური და ინფორმაციის უსაფრთხოება, ფინანსური მოდელირება, Agile/scrum მეთოდოლოგია და ინვესტიციების ანალიზი.

ხელოვნური ინტელექტი (AI) და კიბერუსაფრთხოება: AI სულ უფრო მეტად ინტეგრირდება ბიზნესის ყველა სფეროში – მარკეტინგიდან და გაყიდვებიდან დაწყებული, წარმოებითა და ლოჯისტიკით

დამთავრებული. AI-ს შეუძლია დაამუშაოს ავტომატურად რუტინული ამოცანები, გააუმჯობესოს გადაწყვეტილების მიღების პროცესი, შექმნას ახალი პროდუქტები და სერვისები. ამავდროულად, კიბერშეტევების რისკი მუდმივად იზრდება, რაც კომპანიებს აიძულებს, ინვესტიციები ჩადონ კიბერუსაფრთხოებაში (Delponte, 2023).

AI და მანქანური სწავლება (ML): გულისხმობს ალგორითმების შექმნას, რომლებიც კომპიუტერულ სისტემებს აძლევს საშუალებას, ისწავლონ მონაცემებზე დაყრდნობით, შეძლონ პროგნოზირება ან გადაწყვეტილების მიღება დამოუკიდებლად (Brynjolfsson & McAfee, 2014).

SQL და მონაცემთა ბაზები: SQL (Structured Query Language) არის სტანდარტული ენა მონაცემთა ბაზებთან ურთიერთობისთვის. მისი ცოდნა აუცილებელია მონაცემების მოძიების, დამუშავებისა და ანალიზისთვის (Shook & Knickrehm, 2021).

მონაცემთა ანალიზი და ვიზუალიზაცია: მონაცემები თანამედროვე ბიზნესის „სწავლა“. კომპანიები აგროვებენ უზარმაზარ მონაცემებს მომხმარებლების, ბაზრის ტენდენციებისა და ოპერაციების ეფექტიანობის შესახებ. ამ მონაცემების სწრაფი ანალიზითა და ინტერპრეტაციით მიიღება ინფორმირებული გადაწყვეტილებები, უმჯობესდება პროდუქტები და სერვისები, იზრდება კონკურენტუნარიანობა.

Power BI და Tableau: ეს არის წამყვანი პროგრამული უზრუნველყოფა მონაცემთა ვიზუალიზაციისთვის. ისინი საშუალებას იძლევა შევქმნათ ინტერაქტიული დაფები (dashboards) და ანგარიშები, რომლებიც ნათლად წარმოაჩენენ მონაცემებში არსებულ ტენდენციებსა და კანონზომიერებებს (Levy & Murnane, 2013).

პროგრამირების ენები (Python, R): ეს ენები ფართოდ გამოიყენება AI და ML პროექტებში (World Bank, 2021).

ქსელური უსაფრთხოება: ითვალისწინებს ქსელების, კომპიუტერული სისტემებისა და მონაცემების დაცვას არავტორიზებული წვდომის, კიბერშეტევებისა და დაზიანებისგან (Levy & Murnane, 2013).

ინფორმაციის უსაფრთხოების მართვა: ეს მოიცავს უსაფრთხოების პოლიტიკის შემუშავებას და განხორციელებას, რისკების შეფასებას და უსაფრთხოების ინციდენტებზე რეაგირებას (Pajarinen & Rouvinen, 2016).

ფინანსური მოდელირება: ეს მოიცავს ფინანსური მოდელის შექმნას, რომლებიც ასახავს კომპანიის ფინანსურ მდგომარეობას და საშუა-

ლებას იძლევა, გაკეთდეს პროგნოზები მომავლის შესახებ (Delponte, 2023).

ინვესტიციების ანალიზი: მოიცავს საინვესტიციო პროექტების შეფასებას, რისკების ანალიზს და საინვესტიციო გადაწყვეტილებების მიღებას. (Shook & Knickrehm, 2021).

თანამედროვე ბიზნეს გარემო სწრაფად ცვალებადია. კომპანიებს სჭირდებათ პროექტების ეფექტურად მართვა, რათა სწრაფად ასიმილირდნენ ცვლილებებზე, შეამცირონ რისკები და მიაღწიონ დასახულ მიზნებს. Agile და Scrum მეთოდოლოგიები ფართოდ გამოიყენება პროექტების მართვაში, რადგან ისინი უზრუნველყოფენ მოქნილობას, ადაპტირებას და გუნდურ მუშაობას.

Agile/Scrum მეთოდოლოგია: ეს არის პროექტების მართვის მოქნილი მიდგომები, რომლებიც აქცენტს აკეთებენ თანამშრომლობაზე, სწრაფ ადაპტაციაზე და მომხმარებლისთვის ღირებულების მუდმივ მიწოდებაზე (Brynjolfsson & McAfee, 2014).

ადამიანისეული კაპიტალი კომპანიის ყველაზე ღირებული აქტივია. HR (Human Resources) დეპარტამენტები ტრადიციული ადმინისტრაციული ფუნქციებიდან სტრატეგიულ პარტნიორებად გარდაიქმნებიან. მონაცემებზე დაფუძნებული HR გადაწყვეტილებები (მაგ., ტალანტების მოზიდვა, შერჩევა, შეფასება, განვითარება, კომპენსაციები) მნიშვნელოვნად ზრდის ორგანიზაციის ეფექტურობას.

მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის "Future of Jobs Report 2025" კვლევა ნათლად აჩვენებს, რომ მომავლის შრომის ბაზრისთვის მზადება უწყვეტ სწავლას, ადაპტაციასა და ახალი უნარების მუდმივ ათვისებას მოითხოვს. ტექნოლოგიური პროგრესი, ეკონომიკური რყევები და სოციალური ცვლილებები ძირითადად ცვლის სამუშაო გარემოს, სადაც წარმატებისთვის აუცილებელია მონაცემთა ანალიზის, ხელოვნური ინტელექტის საფუძვლების, კიბერუსაფრთხოების, პროექტების მართვისა და HR ანალიტიკის ცოდნა.

ხელოვნური ინტელექტი და მისი გავლენა შრომის ბაზარზე

ხელოვნური ინტელექტი წარმოადგენს ერთგვარ რევოლუციას კაცობრიობის ისტორიაში, რომლის დროსაც ხდება ე.წ „ჭკვიანი“ ტექნოლოგიისა და ადამიანების ინოვაციური უნარების ერთმანეთთან თანხვედრა, სამომავლოდ სამუშაო ძალის შექმნის მიზნით (Shook E., Knickrehm M., 2021).

ანალიზი ცხადყოფს, რომ როგორც თანამე-

დროვე მსოფლიო, ასევე გლობალური ეკონომიკა და ეროვნული ეკონომიკები ხასიათდებიან პრინციპულად ახალი განსხვავებული კონფორტაციული ბუნების თავისებურებებით (ბედიანაშვილი გ; ცარციძე მ; მიქელაძე ნ; გაბროშვილი ზ. 2023).

ხელოვნურმა ინტელექტმა მნიშვნელოვნად შეცვალა სამუშაო გარემო, როგორც წარმოების, ისე მომსახურების სექტორში. AI-ს გამოყენებით შესაძლებელი გახდა ისეთი ამოცანების შესრულება, რომლებიც ადრე მხოლოდ ადამიანის ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს მოითხოვდნენ. აღნიშნული ტექნოლოგია უკავშირდება გამომწვევებს, რომელთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხია: რა გავლენას მოახდენს AI შრომის ბაზარზე და როგორ შეიცვლება დასაქმების სტატისტიკა მომავალი ათწლეულების განმავლობაში?

AI-ის როლი სულ უფრო იზრდება ისეთ სფეროებში, როგორიცაა მონაცემთა ანალიზი, ტრანსპორტი, ფინანსები და საბანკო სექტორი. ამ სფეროებში ხელოვნური ინტელექტი იძლევა შესაძლებლობას უფრო სწრაფად და ეფექტურად შეისწავლოს დიდი რაოდენობით მონაცემები, რაც ადამიანებს ამ პროცესში ჩართვის გარეშე უადვილებს გადაწყვეტილების მიღებას.

ხელოვნური ინტელექტის პრაქტიკაში წარმატებით იყენებს ისეთი მასშტაბური ორგანიზაციები, როგორიცაა, მაგალითად: Netflix და Amazon.

Netflix – თანამედროვე ტექნოლოგიების დამხმარებით, ზუსტად იმას სთვლის მომხმარებლების არჩევანს ფილმების მიმართ. ეს სისტემა ანალიზს უწევს მილიონობით მონაცემს, რათა მომხმარებელს შესთავაზოს ფილმები, რომლებიც მათ შეიძლება მოეწონოთ, გამომდინარე მომხმარებლების ისტორიული ქცევების ანალიზიდან. მისი მთავარი ნაკლი ის არის, რომ ნაკლებად ცნობადი საინტერესო ფილმები ხშირად შეუმჩნეველია.

Amazon – მისი ტრანზაქციული სისტემა უკვე დიდი ხანია მოქმედებს, და მათ მიერ განხორციელებულ ონლაინ ოპერაციებს უზარმაზარი მოგება მოაქვს. კომპანიის ალგორითმი, რომელიც მუდმივად ვითარდება, სულ უფრო ზუსტად წინასწარმეტყველებს, რა პროდუქტმა შეიძლება დააინტერესოს მომხმარებელი. ხშირად, Amazon პროდუქციას გვთავაზობს ადრე, ვიდრე ჩვენ თვითონ გავიაზრებთ, რომ ის გვჭირდება.

მიუხედავად იმისა, რომ AI ზრდის მუშაობის ეფექტიანობას, ის ასევე ზეგავლენას ახდენს კონკრეტულ დასაქმებულთა კატეგორიებზე, განსაკუთრებით იმის გათვალისწინებით, რომ ზოგიერთი

სამუშაო შესაძლოა ავტომატიზაციის შედეგად დაიკარგოს.

2024 წლის მონაცემების მიხედვით, ტექნოლოგიური ცვლილებები, განსაკუთრებით AI-ის დანერგვა, გავლენას ახდენს ისეთ მომენტებზე, რომლებიც დაკავშირებულია ადამიანის უფლებების კაპიტალის სხვადასხვა კატეგორიასთან. მაგალითად, მაღალკვალიფიციური სპეციალისტები, რომლებიც მუშაობენ მონაცემთა ანალიზის, პროგრამირების დიზაინის და სხვა ტექნიკური მიმართულებით გამოიმუშავენ ახალ შესაძლებლობებს, რაც ზრდის მათ შემოსავლებს. თუმცა, ამასთან ერთად გასათვალისწინებელია ისეთი ფაქტორი, როგორიცაა: ზოგიერთი მექანიკური პროცესის შესრულება შესაძლოა ჩაანაცვლოს AI-მ, რის შედეგადაც სამუშაო ძალის ნაწილი დაკარგავს სამუშაო ადგილს თუ არ ადაპტირდება თანამედროვე შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან.

როგორც ლაურა დელპონტე აღნიშნავს „საზოგადოების ერთ-ერთი დიდი შიში ხელოვნური ინტელექტის მეშვეობით ადამიანთა სამუშაო ადგილების გარკვეული ნაწილის ჩაანაცვლებაა, რომლებიც ძირითადად დაკავშირებულია მექანიკური მუშაობის სპეციფიკასთან, რაც გამოიწვევს მასიური უმუშევრობისა და უთანასწორობის ზრდას“ (Delponte L, 2023).

მიმდინარე ტექნოლოგიური პროგრესი ქმნის ახალ სამუშაო ადგილებს, თუმცა ზოგიერთი არსებული ადგილი ქრება, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ ხელოვნურმა ინტელექტმა შეიძლება ჩაანაცვლოს ადამიანები გარკვეული პოზიციებზე. ამ პროცესს შეიძლება დავარქვათ შრომითი ბაზრის პოლარიზაცია: დაბალი და საშუალო კვალიფიკაციის სამუშაო ძალას ჩაანაცვლებს რობოტები (Pajarinen M, Rouvinen P, 2016).

თუმცა, გრძელვადიან პერსპექტივაში, რობოტები სრულად ვერ ჩაანაცვლებს სამუშაო ძალას, რადგან ადამიანებმა კვლავ უნდა აკონტროლონ და მართონ ხელოვნური ინტელექტი. შესაბამისად, სამუშაოები იცვლება, იზრდება ადამიანების როლი კონტროლის, მართვისა და რეგულირების მიმართულებით (იოამეტს კ. ჩოჩია, 2020).

ფაქტია, რომ ხელოვნური ინტელექტის მართვა და კონტროლი მოითხოვს დასაქმებულისგან ახალი ციფრული უნარების შეძენას, რობოტებთან დაკავშირებით ასევე აუცილებელია ციფრული ტექნოლოგიების ცოდნა, ანალიზისა და კრიტიკული აზროვნების უნარები (Levy F, Murmane R.J., 2013).

მსოფლიოს მასშტაბით, AI-ის დანერგვა უკვე ფართოდ გამოიყენება ისეთ ქვეყნებში, როგორებიცაა

აშშ, ჩინეთი, გერმანია და სხვა მრავალი ქვეყანა. მაგალითად, აშშ-ში, AI-ის განვითარების პროცესმა გამოიწვია მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების ზრდა, მაგრამ, ამავდროულად, დააჩქარა ავტომატიზაციის პროცესი, რაც ხშირად ზრდის სამუშაო ადგილების დაკარგვის რისკს. სამეცნიერო ნაშრომებში, როგორებიცაა Brynjolfsson და McAfee-ის "The Second Machine Age, ასევე, ისმინება მოსაზრება, რომ AI-ის განვითარებამ შესაძლოა ჩაანაცვლოს დაბალანაზღაურებადი და ნაკლებად კვალიფიცირებული სამუშაო ძალა.

AI ტექნოლოგიების მიღება და მათი წარმატებული დანერგვა გლობალურ ბაზარზე სხვადასხვა ქვეყანას სხვადასხვა შედეგებს უქმნის. მაგალითად, მსოფლიო ბანკის 2021 წლის მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ სამომხმარებლო სფეროში (სწრაფი მომსახურება, საცალო სექტორი) AI-ის დანერგვა უკვე იწვევს პოტენციურ სამუშაო ადგილების შემცირებას, მაშინ როცა ტექნოლოგიური სფეროების მოთხოვნილებები კვლავ იზრდება.

მომავლის მოთხოვნადი უნარების განვითარება და ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების ტანდემი საქართველოში

2020-2024 წლების პერიოდში საქართველოს მთავრობამ რამდენიმე ინიციატივა წამოიწყო, რომლებიც მიზნად ისახავდა AI ტექნოლოგიების დანერგვას და ქვეყნის ინდუსტრიების მოდერნიზებას. მათ შორის, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პროექტი იყო ბიუჯეტის ოპტიმიზაციის პროგრამა, რომელიც საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს ინიციატივით შეიქმნა და AI-ს გამოყენებით მუშაობს. აღნიშნული პროგრამა მიზნად ისახავდა ქვეყნის ბიუჯეტის მართვის პროცესის ეფექტიანობას, ტრანზაქციების ოპტიმიზაციას და ხარჯების ანალიზის გაუმჯობესებას. AI-მ გაამარტივა და გააქტიურა ბიუჯეტში არსებული ფინანსური ნაკადების მენეჯმენტი, რაც საშუალებას იძლევა უფრო ზუსტად შეიქმნას ფინანსური გეგმები და გაანალიზდეს არსებული რისკები (საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, 2023).

საქართველოსთვის AI-ს ეფექტური გამოყენების კიდევ ერთი სფერო არის ქართულ კომპანიებში მისი დანერგვა მომხმარებელთა მომსახურების გაუმჯობესების მიზნით. არაერთი ქართული კომპანია უკვე იყენებს AI-ის ტექნოლოგიებს მომხმარებელთა დაკმაყოფილების დონის გაზრდაში. მაგალითად, ბანკები, ტელეკომუნიკაციების კომპანიები და საცალო ვაჭრობის სექტორის წარმომადგენლები

იყენებენ AI-ს იმ მიზნით, რომ გააუმჯობესონ მომხმარებელთა მომსახურება, მათ შორის ავტომატიზირებული ჩეთბოტების, ჭკვიანი ასისტენტების და პერსონალიზებული რეკომენდაციების ფორმით. ამას გარდა, ქართულ კომპანიებში ხდება ე.წ. "პროგნოზული ანალიზის" დანერგვა, სადაც AI იყენებს მარკეტინგული მონაცემების და მომხმარებელთა ქცევის ანალიზის მონაცემებს, რათა განსაზღვროს და გააუმჯობესოს მომავალი კამპანიები, პროდუქტების გაყიდვების პროგნოზირება და სერვისების გაუმჯობესება (Georgian Innovation and Technology Agency, 2023).

2020 წლიდან 2023 წლამდე საქართველოს საწარმოების მიერ „ჭკვიანი საგნების“ გამოყენების

წილი 6.7%-იდან 10.5%-მდე გაიზარდა (იხ. სქემა 1).

ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში AI-ის გამოყენების სტრატეგიების დანერგვის პროცესში დიდი როლი შეასრულა და საქართველოს მთავრობას დაეხმარა EU-ს მიერ მხარდაჭერილი პროექტები და საერთაშორისო ინვესტიციები. საქართველო აქტიურად მონაწილეობდა რამდენიმე საერთაშორისო პროექტში, რომლებიც მიზნად ისახავდა AI და სხვა მოწინავე ტექნოლოგიების პოპულარიზაციას საქართველოში, მათ შორის, AI ტექნოლოგიების სფეროში მცირე და საშუალო ბიზნესების მხარდაჭერის პროგრამებში. გარდა ამისა, მსგავსი ინიციატივების დანერგვისთვის ქვეყანამ მიიღო საერთაშორისო მხარდაჭერა და

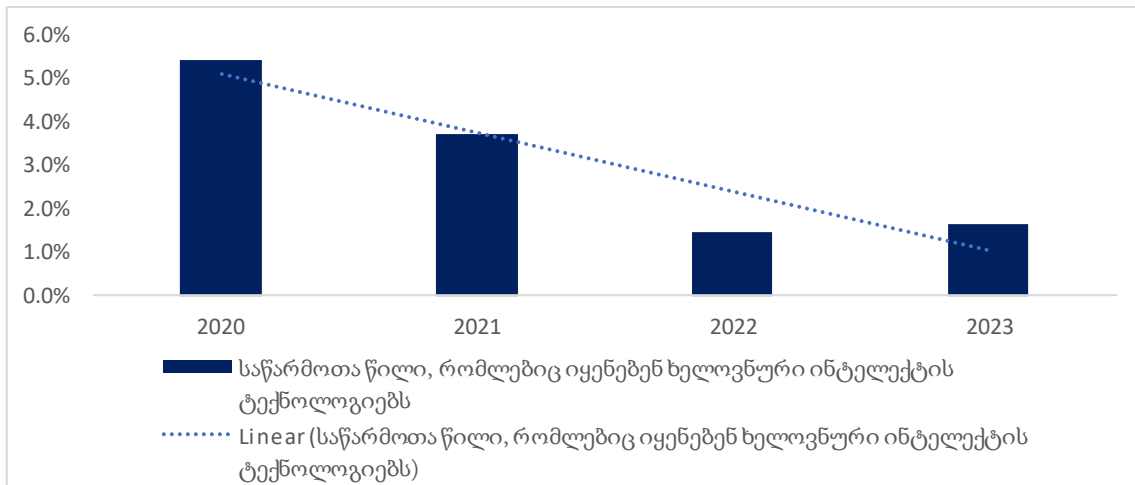
სქემა 1. საწარმოთა მიერ „ჭკვიანი საგნების“ გამოყენების განაწილება მიზნების მიხედვით

წლები	2020	2021	2022	2023
საქართველოს საწარმოთა წილი, რომლებიც იყენებდნენ ურთიერთდაკავშირებულ მოწყობილობებს ან სისტემებს, რომელთა მართვა და კონტროლი შესაძლებელია ინტერნეტით (ნივთების ინტერნეტი), სულ	6.7%	9.3%	10.0%	10.5%
მათ შორის:				
ენერგიის მოხმარების მართვისთვის (მაგ. „ჭკვიანი“ მრიცხველები, თერმოსტატები, ნათურები (განათებები))	10.4%	13.8%	11.2%	11.6%
შენობის უსაფრთხოებისთვის (მაგ. „ჭკვიანი“ სიგნალიზაციის სისტემები, კვამლის დეტექტორები, კარის საკეტები, უსაფრთხოების კამერები)	41.1%	42.3%	48.9%	36.5%
წარმოების პროცესებისთვის (მაგ. სენსორები და RFID ტეგები, რომელთა მონიტორინგი/კონტროლი ხდება ინტერნეტის საშუალებით და გამოიყენება პროცესის მონიტორინგის ან ავტომატიზირებისთვის)	10.7%	7.5%	7.4%	9.0%
ლოჯისტიკის მენეჯმენტისთვის (მაგ. სენსორების მონიტორინგი/კონტროლი ინტერნეტის საშუალებით, საწარმოში პროდუქციის ან ტრანსპორტის გასაკონტროლებლად)	8.0%	6.9%	8.2%	8.5%
პირობებზე დაფუძნებული ტექნიკური მომსახურებისთვის (მაგ. სენსორების მონიტორინგი/კონტროლი ინტერნეტის საშუალებით, მანქანებისა და სატრანსპორტო საშუალებების ტექნიკური საჭიროებების მონიტორინგისთვის)	5.9%	7.3%	4.1%	7.6%
მომხმარებლის მომსახურებისთვის (მაგ. „ჭკვიანი“ კამერები ან სენსორები, რომელთა მონიტორინგი/კონტროლი ხდება ინტერნეტის საშუალებით, რომ მონიტორინგი გაუწიონ მომხმარებელთა ქცევას ან შესთავაზონ მათ პერსონალიზირებული ყიდვის გამოცდილება)	14.6%	14.5%	12.4%	16.7%
სხვა მიზნებისთვის	9.1%	7.6%	7.9%	10.1%
სულ	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებზე დაყრდნობით

სქემა 2. საწარმოთა წილი საქართველოში, რომლებიც იყენებენ ხელოვნური ინტელექტის ტექნოლოგიებს (2020-2023 წლები)

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებზე დაყრდნობით

ტექნოლოგიური ექსპერტებისგან რჩევები, რაც დაეხმარა AI-ის ინსტრუმენტების ინტეგრაციაში (World Bank, 2022).

ბოლო წლებში საქართველოს მთავრობამ განახორციელა ინვესტიციები განათლების სფეროში, რათა მოემზადოს მომავალი თაობა AI და სხვა თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენებისთვის. შედეგად, რამდენიმე უნივერსიტეტმა და ტექნოლოგიურმა ინსტიტუტმა დაიწყო AI-სა და მანქანური სწავლების სპეციალიზირებული კურსების შეთავაზება, რათა მომავალი დოქტორანტები და სპეციალისტები იყოს მზად ოპერირებისთვის მსოფლიო ბაზარზე. გარდა ამისა, ქვეყანაში დაიგეგმა და განხორციელდა სამთავრობო სტრატეგიები, რომლებიც ხელს უწყობს AI-ს გამოყენების განვითარებას საჯარო სამსახურში, მაგალითად, ავტომატიზებული საქმის წარმოების სისტემები, საჯარო ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება და ფისკალური ადმინისტრაციის გამჭვირვალობა (Georgian Innovation and Technology Agency, 2023).

თუმცა აღნიშნული ღონისძიებების მიუხედავად საქართველოში ხელოვნური ინტელექტის ტექნოლოგიებით მოსარგებლე საწარმოთა წილი ბოლო 4 წლის მანძილზე კლებადი ტრენდით ხასიათდება (იხ. სქემა 2).

აღსანიშნავია გამოწვევები, რომლებიც ამ პროცესს აფერხებს:

- ინფრასტრუქტურის პრობლემები - მიუხედავად იმისა, რომ ტექნოლოგიური ინფრასტრუქტურის განვითარების ტენდენცია გაიზარდა, ქვეყანა კვლავ განიცდის მაღალი ხარისხის მონაცემთა და ტექნოლოგიების ხელმისაწვდომობის ნაკლებობას,

რაც ეწინააღმდეგება AI-ის სრულფასოვან დანერგვას.

- კულტურულ-კომუნიკაციური ბარიერები - AI-ის დანერგვა გარე რესურსებთან ინტეგრაციის საჭიროებასაც იწვევს. როგორც საქართველოში, ისე სხვა ქვეყნებში, პრობლემა შეიძლება იყოს AI ტექნოლოგიების ინტეგრაცია ადგილობრივი ბიზნეს გარემოსთან და სამუშაო ძალის ადაპტაცია ახალ ტექნოლოგიებთან.

- განათლებისა და გადამზადების ნაკლებობა - AI-ის და მონაცემთა ანალიზის სფეროებში სპეციალისტების მომზადება საქართველოში კვლავ არ არის საკმარისი. ამიტომ, აუცილებელია პროფესიული ტრენინგები და საგანმანათლებლო პროგრამების განვითარება, რომლებიც ამ სფეროში მაღალი მოთხოვნის მქონე კადრებს მოამზადებენ.

ასე, რომ მომავლის მოთხოვნადი უნარების განვითარება და ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების ტენდენცია საქართველოში ხელს უწყობს ქვეყნის ეკონომიკურ და ტექნოლოგიურ განვითარებას. თუმცა, ამისათვის საჭიროა დამატებითი ინვესტიციები განათლებაში, ტექნოლოგიურ ინფრასტრუქტურასა და კადრების მომზადებაში. საქართველოსათვის ხელსაყრელი იქნება ხელოვნური ინტელექტის და მონიშნულ უნარების განვითარების სწრაფი ზრდა, რაც ქვეყანაში ინოვაციების პროცესებს განავითარებს.

დასკვნები და რეკომენდაციები

ციფრულ ეპოქაში შრომის ბაზრის ტრანსფორმაცია გარდაუვალია და დიდწილად განპირობებულია ტექნოლოგიური პროგრესით, განსაკუთრებით ხელოვნური ინტელექტის (AI) ინტეგრაციით. სწრაფად

ცვალებადი გლობალური გარემო, ეკონომიკური და გეოპოლიტიკური გამოწვევები კომპანიებს აიძულებს, განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციონ არა მხოლოდ ტექნიკურ უნარებს, არამედ კოგნიტურ და სოციალურ-ქცევით კომპეტენციებსაც.

კვლევები მიუთითებს, რომ 2030 წლისთვის სამუშაოების დიდი ნაწილი რადიკალურად შეიცვლება, რაც მოითხოვს უნარების მუდმივ განახლებასა და გადამზადებას. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ხდება კრიტიკული და ანალიტიკური აზროვნება, მონაცემთა ანალიზი, პროგრამირება, AI და კიბერუსაფრთხოება.

საქართველოში AI-ის დანერგვის ტენდენცია მზარდია, თუმცა მისი გამოყენების მასშტაბი ჯერ კიდევ შეზღუდულია ინფრასტრუქტურული, განათლებისა და კულტურულ-კომუნიკაციური ბარიერების გამო. მიუხედავად ამისა, უკვე მიღებული ინიციატივები მთავრობისა და საერთაშორისო პარტნიორების მხარდაჭერით ქმნის მყარ საფუძველს მომავლის ტექნოლოგიური პროგრესისთვის.

AI-ის ეფექტიანი გამოყენების შემთხვევაში საქართველო შეძლებს უფრო სწრაფად და ეფექტურად მოერგოს ტექნოლოგიურ გამოწვევებს, რაც საბოლოოდ გამოიწვევს ეკონომიკურ ზრდას, საზოგადოებრივი მომსახურების გაუმჯობესებას და ქვეყანაში ინოვაციების დანერგვას. AI წარმოადგენს მომავლის ტექნოლოგიას, რომელიც ქვეყნის განვითარებას შეუწყობს ხელს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სწორი პოლიტიკა, ინფრასტრუქტურა და განათლების სისტემის რეფორმა იქნება განხორციელებული.

აღნიშნულის მისაღწევად მნიშვნელოვანია:

● **AI-თან დაკავშირებული კადრების მომზადების ხელშეწყობა** – საქართველოს უნივერსიტეტებმა და ტექნოლოგიურმა ინსტიტუტებმა უნდა გააფართოვონ AI-ისა და მონაცემთა მეცნიერების კურსები, რათა მომავალი თაობა იყოს მზად ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებისთვის. უნდა გაითვალისწინონ არა მხოლოდ ტექნიკური უნარების, არამედ ეკონომიკური და ფინანსური ანალიზის კომპონენტების სწავლება.

● **დაფინანსების შესაძლებლობების გაზრდა სტარტაპებისთვის** – საქართველოს მთავრობამ უნდა შექმნას სპეციალიზებული ფონდები და ვაუჩერები, რომლითაც მცირე და საშუალო ბიზნესები შეძლებენ გამოიყენონ AI და სხვა თანამედროვე ტექნოლოგიები, რაც გაზრდის მათი კონკურენტუნარიანობას და პროდუქტიულობას.

● **საჯარო ფინანსების მართვის სისტემების ავტომატიზაცია** – საქართველოში შეიძლება მოხდეს

ფინანსთა სამინისტროს სისტემების გაუმჯობესება, სადაც AI გამოიყენება ბიუჯეტის და გადასახადების ანალიზის და გამჭვირვალობის გასაუმჯობესებლად.

● **ინვესტიციების გაზრდა AI კვლევებში** – აუცილებელია მთავრობის მხრიდან ფინანსური ინვესტიციების გაზრდა AI-სა და სხვა ტექნოლოგიურ კვლევებში, რათა ხელი შეუწყოს ახალი აღმოჩენების და ტექნოლოგიური მიღწევების კომერციალიზაციას.

● **კაპიტალის ბაზრის მონესრიგება AI-ისთვის** – ფინანსური ინსტიტუტებმა და სახელმწიფო სტრუქტურებმა უნდა მოახდინონ სპეციალიზირებული პლატფორმები, რომლებიც დაეხმარება AI-თან დაკავშირებულ ინვესტიციებს, მათ შორის სტარტაპებსა და კვლევით ორგანიზაციებს, რათა მოზიდონ დაფინანსება.

● **პროგნოზული ანალიზის დანერგვა სახელმწიფო პროგრამებში** – AI-ს გამოყენება შესაძლებელია მთავრობის მიერ გატარებული პროგრამების ანალიზისთვის, რათა პროგნოზირდეს ეფექტურობა და საჭირო ცვლილებები განხორციელდეს. მაგალითად, საგადასახადო შემოსავლის პროგნოზირება ან სოციალური პროგრამების საჭიროებების შეფასება.

● **გლობალურ ბაზარზე ქართული კომპანიების მხარდაჭერა** – საქართველოს მთავრობისგან უნდა იყოს მხარდაჭერა იმ კომპანიებისთვის, რომლებიც აპირებენ AI-ის ტექნოლოგიების დანერგვას და გაფართოებას გლობალურ ბაზარზე. დახმარება შეიძლება განხორციელდეს სხვადასხვა ტიპის გრანტების, სუბსიდიებისა და საგადასახადო შეღავათების სახით.

საქართველოს ეკონომიკური განვითარებისათვის AI-ის დანერგვა წარმოადგენს უაღრესად წინგადადგმულ ნაბიჯს, რომელიც შეიძლება მნიშვნელოვნად გაზარდოს ქვეყნის კონკურენტუნარიანობა გლობალურ ბაზარზე. AI-ის ეფექტიანად გამოყენება, განსაკუთრებით ეკონომიკისა და ფინანსების სფეროებში, არა მხოლოდ გააუმჯობესებს ოპერაციულ ეფექტიანობას, არამედ შეამცირებს ადმინისტრაციულ ხარჯებს, გაზრდის ინვესტიციებს და შექმნის ახალ სამუშაო ადგილებს. თუმცა, ამ მიზნების მისაღწევად საჭიროა მყარი და თანმიმდევრული ნაბიჯები, როგორიცაა შესაბამისი კადრების მომზადება, ინვესტიციების გაზრდა და კანონმდებლობის შემუშავება, რომელიც უზრუნველყოფს უსაფრთხო და ეფექტურ გარემოს როგორც ადგილობრივი კომპანიებისთვის, ისე საერთაშორისო დონეზე.

ECONOMIC POTENTIAL AND FUTURE DEVELOPMENT TRENDS OF THE BRICS COUNTRIES

Copyright © 2024 the Author/s
Peer review method: Double-Blind
Accepted: August 4, 2025
Published: August 16, 2025
Original scientific article
DOI suffix: 10.36962/NEC20032025-71

Salome Tsikelashvili

PhD student at
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
ORCID iD: 0009-0009-5175-1801
Email: salitsikelashili@gmail.com

ABSTRACT

The article is dedicated to the analysis of the economic potential and development trends of the BRICS countries, which is becoming increasingly important when assessing the modern global economic architecture. The diversification of the global economy and the transformation of power centers are clearly expressed in the BRICS grouping, whose 10 member countries — Brazil, Russia, India, China, South Africa, Egypt, Ethiopia, Iran, Saudi Arabia, and the United Arab Emirates — represent a significant force in both manufacturing and international trade and investment. The article discusses the theoretical foundations of the economic potential of the BRICS, including economic growth models, resource allocation, and the ability to adapt to changes in global demand. Special emphasis is placed on international trade turnover, foreign direct investment dynamics and development trends in innovative sectors. The analysis is based on modern statistical data and reports of international organizations, which ensures the objectivity and reliability of the research. In addition, the article reviews the role of the BRICS countries in reducing global economic imbalances and promoting sustainable development. The focus is on how these countries are trying to promote inclusive growth and financial stability through the coordination and cooperation of their economic policies. The final section presents the main trends that determine the future economic positioning of the BRICS in the world market and highlights the challenges that must be addressed for their long-term development.

Keywords: BRICS, economic potential, development trends, international trade, investments

REFERENCES

1. Abdo, I., & Wanebo, A. (2024). Shifting global dynamics: An empirical analysis of BRICS+ groups of countries, using long-term empirical data, to assess economic, trade and military metrics. *Cogent Social Sciences*, 10(1), 2333422. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311886.2024.2333422>
2. An evolving BRICS and the shifting world order. (2024, April 29). *Boston Consulting Group*. <https://www.bcg.com/publications/2024/brics-enlargement-and-shifting-world-order>
3. Banque de France. (2024, February 13). Expansion of BRICS: What are the potential consequences for the global economy. *Banque de France Publications*.

<https://www.banque-france.fr/en/publications-and-statistics/publications/expansion-brics-what-are-potential-consequences-global-economy>

4. Ballasa, B. (1961) . TOWARDS A THEORY OF ECONOMIC INTEGRATION. (<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-6435.1961.tb02365.x>)

5. Cochrane, L. (2024). Shifting global dynamics: An empirical analysis of BRICS+. *Cogent Social Sciences*, 10(1). <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311886.2024.2333422>

6. Dobrowolski, Z., Kowalski, P., & Nowak, A. (2025). Econometric analysis of BRICS countries' activities in maritime shipping and associated environmental externalities. *Energies*, 18(3), 656. <https://www.mdpi>.

com/1996-1073/18/3/656

7. Fliagin, D., Ivanov, V., & Petrova, E. (2025). Impact of intra-BRICS trade on the share of United States dollar reserves: A dynamic panel data analysis. *BRICS Economic Review*. <https://brics-econ.arphahub.com/article/143810/>

8. International Labour Organization (ILO) <https://www.ilo.org/>

9. Kumar, S. (2024). Is BRICS expansion significant for global trade and GDP? *BRICS Economic Studies*. <https://brics-econ.arphahub.com/article/139877/>

10. Krugman, P. (1980). Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade. <https://www.aeaweb.org/aer/top20/70.5.950-959.pdf>

11. Karchava, L., Veshapidze, S., Tsikelashvili, S. (2025) Georgia's Perspective in the Context of Developing Economic Ties between China and the European Union (<https://www.neweconomist.com.ge/media/documents/01-2025-%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%A9%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%A8%E1%83%90%E1%83%9E%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%94.pdf>)

12. Nach, M. (2024). BRICS economic integration: Prospects and challenges. *Journal of Global Economic Studies*. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10220461.2024.2380676>

13. Saba, C. S., Adegbite, E., & Yusuf, A. (2025). Artificial intelligence (AI)-poverty-economic growth nexus in selected BRICS-Plus countries: Does the moderating role of governance matter? *AI & Society*, 40(3), 4729–4763. <https://link.springer.com/article/10.1007/s00146-025-02213-0>

14. United Nations Conference on Trade and Development. (2023). *BRICS investment report*. United Nations. <https://unctad.org/publication/brics-investment-report>

15. UN - Trade and Development (UNCTAD). <https://unctad.org/>

16. Thakur, D. (2023). Impact of financial inclusion on human development index: Special reference to BRICS countries. *BRICS Journal of Economics*, 4(2), 209–223. <https://doi.org/10.3897/bricsecon.4.e96288>

17. Udeagha, M.C., & Ngepah, N. (2023). The drivers of environmental sustainability in BRICS economies: Do green finance and fintech matter? *World Development Sustainability*, (3), 100096. <https://doi.org/10.1016/j.wds.2023.100096>

18. Osepashvili, D. (2025) The Role of BRICS in the New World Order (<https://journals.4science.ge/index.php/sociopolitologos/article/view/3965/4010>)

19. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Home>

20. World Bank. <https://www.worldbank.org/ext/en/home>

ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური პოტენციალი და სამომავლო განვითარების ტენდენციები

სალომე ციყელაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის

სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ეკონომიკის დოქტორანტი

ელ.ფოსტა: salitsikelashvili@gmail.com

აბსტრაქტი

სტატია მიძღვნილია ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური პოტენციალისა და განვითარების ტენდენციების ანალიზს, რომელიც სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება თანამედროვე გლობალური ეკონომიკური არქიტექტურის შეფასებისას. გლობალური ეკონომიკის დივერსიფიკაცია და ძალაუფლების ცენტრების გარდაქმნა ნათლად გამოხატულია ბრიქსის გაერთიანებაში, რომლის 10 წევრი ქვეყანა — ბრაზილია, რუსეთი, ინდოეთი, ჩინეთი, სამხრეთ აფრიკა, ეგვიპტე, ეთიოპია, ირანი, საუდის არაბეთი და არაბთა გაერთიანებული საამიროები — წარმოადგენენ მნიშვნელოვან ძალას როგორც წარმოების, ასევე საერთაშორისო ვაჭრობისა და ინვესტიციების მიმართულებით.

სტატიაში განხილულია ბრიქსის ეკონომიკური პოტენციალის თეორიული საფუძვლები, რაც მოიცავს ეკონომიკური ზრდის მოდელებს, რესურსების განაწილებასა და გლობალური მოთხოვნის ცვლილებებთან ადაპტაციის შესაძლებლობებს. განსაკუთრებული აქცენტი გაკეთებულია საერთაშორისო სავაჭრო

საკვანძო სიტყვები: ბრიუსი, ეკონომიკური პოტენციალი, განვითარების ტენდენციები, საერთაშორისო ვაჭრობა, ინვესტიციები.

ამასთან, ბრიქსის ქვეყნები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ საერთაშორისო ვაჭრობაში. ბოსტონ კონსალტინგ ჯგუფის ანგარიშის მიხედვით, 2024 წლისთვის საქონლის ვაჭრობა ბრიქსის წევრებს შორის თითქმის ორჯერ აღემატებოდა ბრიქსისა და G7-ის ქვეყნებს შორის ვაჭრობის მოცულობას (Boston Consulting Group, 2024). ეს ტენდენცია მიუთითებს ეკონომიკური ინტეგრაციის გაღრმავებაზე და ახალ შესაძლებლობებზე, რომლებიც შესაძლოა მომავალში გააძლიეროს მათი გავლენა მსოფლიო სავაჭრო სისტემაში. (Abdo, I., & Wanebo, A. 2024). ამრიგად, ბრიქსის ეკონომიკური პოტენციალის შესწავლა აუცილებელია არა მხოლოდ მათი ინდივიდუალური განვითარების გაგებისთვის, არამედ გლობალური ეკონომიკის მომავალ ტრაექტორიების განსაზღვრის თვალსაზრისითაც. სტატისტიკური მონაცემები ცხადყოფს, რომ აღნიშნული ქვეყნები არა მხოლოდ ზრდის

მაჩვენებლებით, არამედ სტრატეგიული რესურსებითა და გლობალური ბაზრის დივერსიფიკაციის უნარით, ქმნიან საფუძველს ეკონომიკური ძალთა ახალი ბალანსისთვის.

თავი I. ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური პოტენციალის თეორიული საფუძვლები

ეკონომიკური პოტენციალის ცნება და თეორიული მიდგომები

ეკონომიკური პოტენციალი წარმოადგენს ქვეყნის შესაძლებლობათა ერთობლიობას, რომელიც განსაზღვრავს მის უნარს უზრუნველყოს მდგრადი ეკონომიკური ზრდა და კონკურენტუნარიანობა საერთაშორისო ბაზარზე. კლასიკური ეკონომიკური თეორიები ყურადღებას ამახვილებენ წარმოების ფაქტორებზე – მიწაზე, შრომასა და კაპიტალზე, ხოლო ნეოკლასიკური მიდგომები უფრო მეტად უსვამენ ხაზს ინოვაციებს, ტექნოლოგიურ პროგრესსა და ინსტიტუციურ ჩარჩოს (Solow, 1956).

გლობალიზაციის ეპოქაში ეკონომიკური პოტენციალის განსაზღვრისას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს არა მხოლოდ რესურსების რაოდენობა, არამედ მათი ეფექტიანი გამოყენება და მსოფლიო ეკონომიკაში ინტეგრაციის ხარისხი. სწორედ ამ კონტექსტში ბრიქსის ქვეყნების პოტენციალის შეფასება საჭიროებს როგორც თეორიულ, ისე სტატისტიკურ ანალიზს. (Dobrowolski, Z., Kowalski, P., & Nowak, A. 2025).

ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური პოტენციალის ძირითადი კომპონენტები

ბრიქსის ქვეყნები ფლობენ მსოფლიოში ერთ-ერთ უმსხვილეს ბუნებრივ რესურსებს. რუსეთი არის ენერგორესურსების მთავარი მომწოდებელი; ბრაზილია გამოირჩევა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციითა და ბიომრავალფეროვნებით; ჩინეთსა და ინდოეთს აქვთ უზარმაზარი მოსახლეობა და

შრომითი ბაზარი, ხოლო სამხრეთ აფრიკა ცნობილია მინერალური რესურსებით, განსაკუთრებით – პლატინითა და ოქროთი (UNCTAD, 2023).

ინდოეთსა და ჩინეთში ერთად 2.8 მილიარდზე მეტი მოსახლეა, რაც მათ არა მხოლოდ შრომითი რესურსების უზარმაზარ ბაზრად აქცევს, არამედ ზრდის მომხმარებლური მოთხოვნის პოტენციალს. განათლების დონე, ციფრული უნარები და დემოგრაფიული ტრენდი ქმნის მნიშვნელოვან უპირატესობას გრძელვადიანი განვითარებისათვის (World Bank, 2023).

ბრიქსის ქვეყნები სულ უფრო მეტად იქცევიან უცხოური ინვესტიციების მიზიდულობის ობიექტებად. მაგალითად, 2022 წელს ბრიქსის ქვეყნებმა მიიზიდეს მსოფლიოში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დაახლოებით 22% (UNCTAD, 2023).

ჩინეთი ლიდერია ტექნოლოგიურ ინოვაციებში, მათ შორის ხელოვნურ ინტელექტსა და მწვანე ენერგიაში, ხოლო ინდოეთი სწრაფად ვითარდება როგორც ინფორმაციული ტექნოლოგიების ცენტრი. ტექნოლოგიური ინვესტიციები ქმნის დამატებით პოტენციალს გლობალურ კონკურენციაში მონაწილეობისათვის (Saba, C. S., Adegbite, E., & Yusuf, A. 2025).

მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები როგორც ეკონომიკური პოტენციალის ინდიკატორები

ეკონომიკური პოტენციალის ანალიზში მნიშვნელოვანია მაკროეკონომიკური მონაცემების გამოყენება (იხ. ცხრილი 1).

როგორც ცხრილიდან ჩანს, ბრიქსის საერთო მშპ 2020–2024 წლებში მუდმივად იზრდებოდა და 2024 წლის პროგნოზით 28 ტრილიონ დოლარს გადააჭარბებს, რაც აძლიერებს მათ პოზიციას მსოფლიო ეკონომიკაში. (Kumar, S. 2024).

2022 წელს ბრიქსის ქვეყნებში inward-FDI 470 მილიარდ აშშ დოლარს შეადგენდა, საიდანაც 57%

ცხრილი 1. ბრიქსის ქვეყნების მშპ (მილიარდი აშშ დოლარი, 2020–2024)

ქვეყანა	2020	2021	2022	2023	2024* (პროგნ.)
ბრაზილია	1,449	1,608	1,920	2,131	2,243
რუსეთი	1,478	1,778	2,240	2,250	2,350
ინდოეთი	2,660	3,170	3,730	4,150	4,520
ჩინეთი	14,687	17,820	18,100	18,630	19,200
სამხრეთ აფრიკა	301	419	405	399	412
ჯამი	20,575	24,795	26,395	27,560	28,725

* წყარო: IMF (2023), World Bank (2023).

მოდიოდა ჩინეთზე, 22% – ინდოეთზე, ხოლო დანარჩენი განაწილდა ბრაზილიასა და რუსეთს შორის (UNCTAD, 2023).

ბოსტონ ქონსალტინგ ჯგუფის მონაცემებით, 2024 წლისთვის ბრიქსის წევრებს შორის სავაჭრო ბრუნვა ორჯერ აღემატებოდა ბრიქსისა და G7-ის ქვეყნებს შორის სავაჭრო ბრუნვას (Boston Consulting Group, 2024). ეს ტენდენცია მიუთითებს ეკონომიკური ინტეგრაციის გაღრმავებაზე

თეორიული ხედვები გლობალურ ეკონომიკაში ბრიქსის როლის შესახებ

ეკონომიკური ინტეგრაციის თეორიები მიუთითებენ, რომ ქვეყნებს შორის თანამშრომლობა ზრდის წარმოების ეფექტიანობას და ამცირებს სავაჭრო ბარიერებს (Balassa, 1961). ბრიქსის მაგალითი ადასტურებს ამ მიდგომას, ვინაიდან წევრი ქვეყნები თანდათანობით ზრდიან ერთმანეთთან სავაჭრო ბრუნვას და ინვესტიციების ნაკადს.

გლობალური დივერსიფიკაციის თეორიის თანახმად, ეკონომიკები, რომლებიც აერთიანებენ განსხვავებულ სტრუქტურებს – ენერგეტიკული, ინდუსტრიული, აგრარული და ტექნოლოგიური – უკეთესად უძლებენ გლობალურ შოკებს (Krugman, 1980). ბრიქსის ქვეყნების მრავალფეროვანი ეკონომიკური სტრუქტურა სწორედ ასეთ უპირატესობას ქმნის.

გარდა ამისა, სტაბილურობის თეორიები ხაზს უსვამენ ფინანსური ინსტიტუტების როლს გლობალურ ეკონომიკაში (North, 1990). ბრიქსის ქვეყნებმა უკვე დააფუძნეს ახალი განვითარების ბანკი (New Development Bank – NDB), რომლის მიზანია ინფრასტრუქტურულ და ინოვაციურ პროექტებში ფინანსური რესურსების კონცენტრაცია, რაც მათ ეკონომიკურ პოტენციალს კიდევ უფრო აძლიერებს. (Banque de France. 2024, February 13).

ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური პოტენციალი განპირობებულია ბუნებრივი რესურსებით, შრომითი

ბაზრის მასშტაბით, საინვესტიციო მიმზიდველობითა და ტექნოლოგიური განვითარების ტემპებით. სტატისტიკური მონაცემები ადასტურებს, რომ მათი წილი მსოფლიო ეკონომიკაში სწრაფად იზრდება და 2023 წელს უკვე 31.5%-ს შეადგენდა (IMF, 2023).

თეორიული ანალიზი მიუთითებს, რომ ბრიქსის ძალა არ შემოიფარგლება ინდივიდუალური ეკონომიკური ზრდით; მათ შორის თანამშრომლობა ქმნის სინერგიას, რომელიც აძლიერებს მათ პოზიციას გლობალურ ბაზარზე. მიუხედავად არსებული გამოწვევებისა – სტრუქტურული უთანასწორობა, ინფრასტრუქტურული ხარვეზები და პოლიტიკური რისკები – ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური პოტენციალი რჩება მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის გარდაქმნის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორად.

თავი II. ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების ტენდენციები

ეკონომიკური ზრდის დინამიკა

ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების ტენდენციების ანალიზი ცხადყოფს, რომ მათი ზრდის დინამიკა გლობალურ ეკონომიკაში მნიშვნელოვან განსხვავებებს ქმნის. პანდემიის კრიზისის ფონზე 2020 წელს ყველა წევრმა ქვეყანამ ნეგატიური ზრდა განიცადა, თუმცა აღდგენის სიჩქარე და სტრუქტურა მკვეთრად განსხვავებული აღმოჩნდა. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მონაცემებით, 2023 წელს ბრიქსის ბლოკის საშუალო ეკონომიკური ზრდა 4.9%-ს შეადგენდა, მაშინ როცა გლობალური ეკონომიკის საშუალო მაჩვენებელი მხოლოდ 3% იყო (IMF, 2024). ეს განსხვავება მიუთითებს არა მხოლოდ რაოდენობრივ მდგრადობაზე, არამედ იმ ხარისხობრივ ფაქტორებზე, რომლებიც განსაზღვრავს ბრიქსის ბლოკის ეკონომიკური პოტენციალის ზრდას (იხ. ცხრილი 2).

ინდოეთი და ჩინეთი ამ კონტექსტში გამორჩეული ლიდერები არიან. ინდოეთის ეკონომიკამ

ცხრილი 2. ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის ტემპები (% წლიურად, 2020–2024)

ქვეყანა	2020	2021	2022	2023	2024* (პროგნ.)
ბრაზილია	-4.1	4.6	3.0	2.9	2.1
რუსეთი	-2.7	4.7	-2.1	2.2	2.6
ინდოეთი	-6.6	8.9	6.8	6.3	6.5
ჩინეთი	2.2	8.4	3.0	5.2	4.8
სამხრეთ აფრიკა	-6.3	4.9	2.0	1.1	1.4
საშუალო	-3.5	6.3	2.9	3.5	3.5

*წყარო: IMF (2024), World Bank (2024).

2021 წელს თითქმის 9%-იანი ზრდა აჩვენა, ხოლო 2022–2023 წლებში სტაბილურად 6%-ის ზემოთ შენარჩუნება შეძლო. აღნიშნული მაჩვენებელი განპირობებულია როგორც შიდა მოთხოვნის ზრდით, ისე მომსახურების სექტორის, განსაკუთრებით საინფორმაციო ტექნოლოგიებისა და ფარმაცევტული ინდუსტრიის დინამიკით. ჩინეთის ეკონომიკა, რომელიც 2020 წელსაც დადებით ზრდას იწარჩუნებდა (2.2%), პოსტპანდემიურ პერიოდში სწრაფად აღდგა და 2021 წელს 8.4%-ით გაიზარდა. მიუხედავად იმისა, რომ შემდგომ წლებში ზრდა შენედა 5%-ის ფარგლებში, ქვეყანა მაინც რჩება მსოფლიო წარმოებისა და ექსპორტის მთავარ ცენტრად (World Bank, 2024).

რუსეთისა და ბრაზილიის მაჩვენებლები შედარებით ცვალებადია. რუსეთის ეკონომიკა 2022 წელს 2%-ზე მეტით შემცირდა, რაც დაკავშირებულია გეოეკონომიკურ შეზღუდვებთან და გლობალური ენერგეტიკული ბაზრების რყევებთან. მიუხედავად ამისა, 2023 წელს ეკონომიკამ პოზიტიური ტემპი აჩვენა, რაც დიდწილად ენერგორესურსების ექსპორტზე მაღალი ფასებით იყო განპირობებული. ბრაზილიის ეკონომიკამ კი პანდემიის შემდეგ სტაბილური, მაგრამ შედარებით დაბალი ზრდა შეინარჩუნა – საშუალოდ 2–3% წელიწადში.

ეს ტენდენცია ასახავს ქვეყნის სტრუქტურულ დამოკიდებულებას სასოფლო-სამეურნეო ექსპორტზე, რომელიც ხშირად ექვემდებარება გლობალური ფასების მერყეობას (UNCTAD, 2023).

სამხრეთ აფრიკის ეკონომიკა ყველაზე მოწყვლადია ბლოკში. პანდემიის შედეგად 2020 წელს 6%-ზე მეტით შემცირების შემდეგ, აღდგენის ტემპები საკმაოდ სუსტი აღმოჩნდა და 2023 წელს მხოლოდ 1%-ის ფარგლებში გაიზარდა. ამის მთავარი მიზეზია სტრუქტურული პრობლემები – ინფრასტრუქტურული დეფიციტი, სოციალური უთანასწორობა და სუსტი საინვესტიციო კლიმატი (World Bank, 2024).

ამგვარად, ბრიქსის ბლოკის ეკონომიკური ზრდის საერთო სურათი ორპირია: ერთი მხრივ, ინდოეთი და ჩინეთი ქმნიან ბლოკის ზრდის ბირთვს, რომლებიც უზრუნველყოფენ საშუალოზე მაღალ მაჩვენებლებს და ქმნიან გლობალური ეკონომიკური დინამიკის მნიშვნელოვან ნაწილს; მეორე მხრივ, ბრაზილიის, რუსეთისა და სამხრეთ აფრიკის შედარებით ნელი და არასტაბილური ზრდა მიუთითებს სტრუქტურულ პრობლემებზე, რომელთა დაძლევა საჭიროებს ინსტიტუციური რეფორმების გაღრმავებასა და ეკონომიკური დივერსიფიკაციის გაძლიერებას. (Cochrane, L. 2024).

საერთაშორისო ვაჭრობა

ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების ანალიზში ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ინდიკატორს წარმოადგენს საერთაშორისო ვაჭრობის ტენდენციები. მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის მონაცემებით, 2023 წლისთვის მათი წილი გლობალურ სავაჭრო ბრუნვაში უკვე 20%-ს აჭარბებდა (WTO, 2024). ეს ციფრი კარგად აჩვენებს, რომ ბრიქსი აღარ არის მხოლოდ რეგიონული გაერთიანება, არამედ გლობალური სავაჭრო სისტემის ერთ-ერთი წამყვანი ძალა, რომელსაც შეუძლია კონკურენცია გაუწიოს როგორც G7-ს, ისე სხვა მსხვილ ბლოკებს.

ცხრილი 3. ბრიქსის ქვეყნების ექსპორტისა და იმპორტის მოცულობა (ტრილიონი აშშ დოლარი, 2023)

ქვეყანა	ექსპორტი	იმპორტი	სავაჭრო ბალანსი
ბრაზილია	0.34	0.27	+0.07
რუსეთი	0.49	0.28	+0.21
ინდოეთი	0.45	0.59	-0.14
ჩინეთი	3.38	2.55	+0.83
სამხრეთ აფრიკა	0.13	0.12	+0.01
ჯამი	4.79	3.81	+0.98

*წყარო: WTO (2024).

ბლოკის შიგნით ქვეყნები განსხვავებული ეკონომიკური პროფილით გამოირჩევიან, რაც ქმნის ვაჭრობის კომპლემენტარულ სტრუქტურას. ჩინეთი ლიდერია როგორც ექსპორტის, ისე სავაჭრო ბალანსის მაჩვენებლებით – 2023 წელს მისი ექსპორტი 3.3 ტრილიონ დოლარს აღემატებოდა, ხოლო დადებითი ბალანსი თითქმის 1 ტრილიონს შეადგენდა (World Bank, 2024). ეს წარმატება განპირობებულია ინდუსტრიული წარმოების მასშტაბით, ტექნოლოგიური პროდუქციის სწრაფი ზრდით და გლობალურ ბაზრებზე პოზიციების გაძლიერებით.

რუსეთის სავაჭრო პროფილი უმთავრესად ენერგორესურსებზეა დაფუძნებული. 2023 წელს ქვეყანამ 490 მილიარდ დოლარზე მეტი ექსპორტი განახორციელა, საიდანაც ძირითადი ნაწილი ნავთობზე და ბუნებრივ გაზზე მოდიოდა. მაღალი ფასების პირობებში ქვეყანამ შეძლო პოზიტიური სავაჭრო ბალანსის შენარჩუნება, თუმცა მისი

სტრუქტურა მკვეთრად არადივერსიფიცირებული რჩება, რაც გრძელვადიან პერსპექტივაში საფრთხეს ქმნის.

ბრაზილიის ეკონომიკური სიძლიერე აგრარულ სექტორშია. 2023 წელს ექსპორტის მოცულობა 340 მილიარდ დოლარს შეადგენდა, რაც ძირითადად სოიას, ყავასა და ხორცს უკავშირდება. სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მაღალი მოთხოვნა, განსაკუთრებით აზიურ ბაზრებზე, ბრაზილიას საშუალებას აძლევს შეინარჩუნოს პოზიტიური სავაჭრო ბალანსი, თუმცა მისი დამოკიდებულება სასოფლო-სამეურნეო საქონელზე სტრუქტურულად მოწყვლადს ხდის გლობალური ფასების ცვალებადობის მიმართ (UNCTAD, 2023).

ინდოეთის შემთხვევაში სურათი განსხვავებულია. 2023 წელს ექსპორტის მოცულობა 450 მილიარდ დოლარს შეადგენდა, თუმცა იმპორტმა 590 მილიარდს გადააჭარბა, რის შედეგადაც ქვეყანას 140 მილიარდიანი დეფიციტი დაუგროვდა. დეფიციტის ძირითადი წყარო ენერგორესურსების და სამრეწველო საქონლის მაღალი იმპორტია. მიუხედავად ამისა, ინდოეთის სერვისების ექსპორტი, განსაკუთრებით IT-სფეროში, ზრდის პოზიტიურ პერსპექტივას და ანაზღაურებს საქონლის ვაჭრობაში არსებულ დისბალანსს (IMF, 2024).

სამხრეთ აფრიკის სავაჭრო მაჩვენებლები შედარებით მცირეა, თუმცა სტრატეგიულად მნიშვნელოვანია. მისი ექსპორტი 2023 წელს 130 მილიარდ დოლარს შეადგენდა, საიდანაც დიდი ნაწილი პლატინზე და ოქროზე მოდიოდა. მიუხედავად ზომის სიმცირისა, რესურსებზე ორიენტირებული სტრუქტურა ქვეყნისთვის გლობალურ მნიშვნელობას ინარჩუნებს, განსაკუთრებით მეტალურგიული ინდუსტრიების მიწოდების ჯაჭვში. (United Nations Conference on Trade and Development, 2023).

ამრიგად, ბრიქსის ქვეყნების სავაჭრო ტენდენციები ნათლად აჩვენებს განსხვავებულ, მაგრამ ურთიერთშემავსებელ პროფილს: ჩინეთი ტექნოლოგიური და ინდუსტრიული ექსპორტით, ინდოეთი მომსახურებით, რუსეთი ენერგორესურსებით, ბრაზილია სასოფლო-სამეურნეო საქონლით, ხოლო სამხრეთ აფრიკა მინერალური რესურსებით ქმნიან მრავალფეროვან, თუმცა სტრატეგიულად დაბალანსებულ სტრუქტურას. ეს დივერსიფიკაცია, მიუხედავად ინდივიდუალური გამოწვევებისა, უზრუნველყოფს ბლოკის საერთო სავაჭრო პოზიციების განმტკიცებას და ზრდის მათ შესაძლებლობას გლობალური ბაზრების სტაბილურობაზე მნიშვნელოვანი გავლენის მოხდენისათვის.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (FDI)

ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთ უმთავრეს ინდიკატორად პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დინამიკა მიიჩნევა, რადგან ის ნათლად ასახავს საერთაშორისო კაპიტალის ნდობას და ქვეყნის საინვესტიციო მიზიდველობას. ბოლო წლების განმავლობაში ინვესტიციების მოცულობა მკვეთრად გაიზარდა და ამით ბრიქსის ბლოკი მსოფლიო საინვესტიციო რუკაზე ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ცენტრად იქცა.

ცხრილი 4. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (FDI) (მილიარდი აშშ დოლარი, 2020-2023)

ქვეყანა	2020	2021	2022	2023
ბრაზილია	28	50	91	92
რუსეთი	10	38	19	20
ინდოეთი	65	83	71	76
ჩინეთი	149	181	189	200
სამხრეთ აფრიკა	3	5	9	8
ჯამი	255	357	379	396

*წყარო: UNCTAD (2023).

გაეროს სავაჭრო და განვითარების კონფერენციის (UNCTAD, 2023) მონაცემებით, 2023 წელს ბრიქსის ქვეყნებში inward-FDI-ით შემოსული 400 მილიარდ დოლარს მიაღწია, რაც 2020 წელთან შედარებით დაახლოებით 55%-ით მეტია. ეს ტენდენცია მიუთითებს, რომ გლობალური ინვესტორები სულ უფრო მეტად აფასებენ ბრიქსის ბაზრების პოტენციალს როგორც ინფრასტრუქტურის, ისე ტექნოლოგიებისა და მწვანე ეკონომიკის მიმართულებით. UNCTAD (2023).

ჩინეთი ინვესტიციების უდიდეს მიმღებად რჩება. 2023 წელს ქვეყანამ დაახლოებით 200 მილიარდი დოლარის პირდაპირი ინვესტიცია მოიზიდა, რაც მთლიანი BRICS ინვესტიციების ნახევარს აღემატება. ეს მაჩვენებელი განსაკუთრებით მაღალია ტექნოლოგიურ სექტორში, სადაც ინვესტიციები მიმართულია ხელოვნური ინტელექტის, მწვანე ენერგეტიკისა და ციფრული ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე.

ინდოეთი მეორე ადგილზეა ინვესტიციების მოცულობით. 2023 წელს ქვეყანამ 76 მილიარდი დოლარის პირდაპირი ინვესტიცია მიიღო, რაც ძირითადად ინფორმაციული ტექნოლოგიების, ფარმაცევტული ინდუსტრიისა და სერვისების სექტორში ხორციელდება. ეს ტენდენცია ადასტურებს ქვეყნის მზარდ როლს როგორც გლობალური ინოვაციური ჰაბისა.

ბრაზილიის ინვესტიციების ზრდაც საგულისხმოა. 2022-2023 წლებში ქვეყანამ საშუალოდ 90 მილიარდ დოლარზე მეტი ინვესტიცია მიიღო, რაც უმთავრესად სასოფლო-სამეურნეო სექტორსა და განახლებად ენერგიებს უკავშირდება. ეს მიუთითებს, რომ ბრაზილია არა მხოლოდ აგრარული პროდუქციის ექსპორტში, არამედ მწვანე ინვესტიციების მიმართულებითაც ხდება კონკურენტუნარიანი.

რუსეთისა და სამხრეთ აფრიკის მაჩვენებლები შედარებით მცირეა, თუმცა სტრატეგიულად მნიშვნელოვანია. რუსეთში ინვესტიციების მოცულობა 2023 წელს 20 მილიარდ დოლარს შეადგენდა და ძირითადად ენერგეტიკასა და ბუნებრივ რესურსებზე იყო კონცენტრირებული. სამხრეთ აფრიკაში კი ინვესტიციები 8 მილიარდ დოლარამდე იყო, რაც ქვეყნის ეკონომიკის მცირე მასშტაბს ასახავს, თუმცა მინერალური რესურსების სექტორის გლობალური მნიშვნელობის გათვალისწინებით ინვესტიციებისთვის მაინც საინტერესო მიმართულებად რჩება.

საერთო სურათი ცხადყოფს, რომ ბრიქსის ქვეყნებში უცხოური კაპიტალის მოზიდვის ტენდენცია მუდმივად მზარდია. ამ პროცესს ხელს უწყობს შიდა ბაზრების მასშტაბი, დემოგრაფიული რესურსი და სექტორული მრავალფეროვნება. თუმცა საჭიროა აღინიშნოს, რომ ინვესტიციების გეოგრაფიული განაწილება მკვეთრად უთანასწოროა: ძირითადი ნაკადები კონცენტრირებულია ჩინეთსა და ინდოეთში, მაშინ როდესაც სამხრეთ აფრიკა და ნაწილობრივ რუსეთი შედარებით მცირე წილს იკავებენ.

ეს უთანასწორობა ქმნის როგორც გამოწვევას, ისე შესაძლებლობას. ერთი მხრივ, პატარა ეკონომიკები ნაკლებად სარგებლობენ კაპიტალის ნაკადებით, მეორეს მხრივ კი, ბრიქსის შიგნით თანამშრომლობის გაღრმავება და საერთო ფინანსური ინსტიტუტების (მაგალითად, ახალი განვითარების ბანკის) გამოყენება საშუალებას იძლევა ინვესტიციების განაწილება უფრო დაბალანსებული გახდეს.

სექტორული სტრუქტურის ტენდენციები

ბრიქსის ეკონომიკური სისტემის ერთ-ერთი უმთავრესი მახასიათებელია მისი სტრუქტურული მრავალფეროვნება, რომელიც თითოეულ ქვეყანას უნიკალურ როლს ანიჭებს გლობალურ ეკონომიკაში. სწორედ ამ მრავალფეროვნებას უკავშირდება მათი საერთო ეკონომიკური სიმძლავრე: სხვადასხვა სექტორზე დაყრდნობით, ისინი ქმნიან კომპლემენტარულ მოდელს, რომელიც უზრუნველყოფს მდგრადობას გლობალური რყევების მიმართ.

ცხრილი 5. სექტორული წილი მშპ-ში (% 2023)

ქვეყანა	აგრარული	ინდუსტრია	სერვისები
ბრაზილია	7	26	67
რუსეთი	4	32	64
ინდოეთი	17	25	58
ჩინეთი	8	39	53
სამხრეთ აფრიკა	2	30	68

*წყარო: World Bank (2024).

ჩინეთის ეკონომიკა მკვეთრად ინდუსტრიული ხასიათისაა. მსოფლიო ბანკის (2024) მონაცემებით, 2023 წელს ინდუსტრიის წილი ქვეყნის მშპ-ში 39%-ს შეადგენდა, რაც წარმოებს, ტექნოლოგიურ ინოვაციებსა და მწვანე ენერგეტიკის განვითარებას უკავშირდება. ჩინეთი არამხოლოდ „მსოფლიო ქარხანად“ რჩება, არამედ თანდათან გადადის მაღალი ღირებულების პროდუქციის წარმოებაზე, რაც ტექნოლოგიური ექსპორტის ზრდაში კარგად ჩანს. (An evolving BRICS and the shifting world order. 2024, April 29).

ინდოეთის ეკონომიკა განსხვავებული პროფილით გამოირჩევა. აქ სერვისების სექტორი წამყვან როლს თამაშობს და მშპ-ის 58%-ზე მეტს შეადგენს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია IT-სექტორი და ფარმაცევტული ინდუსტრია, რომელთა სწრაფი განვითარება ინდოეთს გლობალურ ინოვაციურ ჰაბად აქცევს. ამასთან, აგრარული სექტორი კვლავინდებურად დიდ წილს იკავებს (17%), რაც მიუთითებს ქვეყნის ეკონომიკის ორმაგ ბუნებაზე: ტრადიციულსა და თანამედროვე მიმართულებებს შორის თანაცხოვრებაზე.

რუსეთის ეკონომიკა ენერგეტიკაზეა ორიენტირებული. 2023 წელს ინდუსტრიის წილმა მშპ-ში 32% შეადგინა, საიდანაც უმეტესი ნაწილი ნავთობისა და ბუნებრივი გაზის წარმოებას უკავშირდება. მიუხედავად იმისა, რომ სერვისების სექტორი 64%-ს მოიცავს, რუსეთის ეკონომიკური სტრუქტურა კვლავ მკვეთრად დამოკიდებულია ენერგორესურსებზე, რაც მის გრძელვადიან მდგრადობას გარკვეულ რისკებს უქმნის (IMF, 2024).

ბრაზილიის ეკონომიკური პროფილი აგრარულ სექტორზეა დამყარებული. 2023 წელს სოფლის მეურნეობა მშპ-ის 7%-ს შეადგენდა, თუმცა მისი მნიშვნელობა გაცილებით აღემატება სტატისტიკურ მაჩვენებლებს, რადგან ქვეყანა მსოფლიო ბაზრისთვის სოიოს, ყავისა და ხორცის ერთ-ერთი

უმთავრესი მომწოდებელია. ინდუსტრიისა და სერვისების წილი შესაბამისად 26% და 67%-ია, რაც მიუთითებს, რომ აგრარული სიძლიერე ემყარება მომსახურებისა და ტრანსპორტის განვითარებულ სისტემას (World Bank, 2024).

სამხრეთ აფრიკა სტრუქტურულად ყველაზე მეტად არის დამოკიდებული მინერალურ რესურსებზე. მიუხედავად იმისა, რომ სოფლის მეურნეობის წილი მხოლოდ 2%-ია, ქვეყნის ეკონომიკაში მნიშვნელოვანი როლი უკავია მეტალურგიასა და საბადოების ექსპლუატაციას. ინდუსტრიის წილი მშპ-ში 30%-ია, ხოლო სერვისების – 68%, თუმცა ეკონომიკის სიცოცხლისუნარიანობა მაინც მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული პლატინისა და ოქროს ექსპორტზე. (Fliagin, D., Ivanov, V., & Petrova, E. 2025).

ამ სურათის საფუძველზე აშკარა ხდება, რომ ბრიქსის ქვეყნები ქმნიან ურთიერთშემავსებელ მოდელს: ჩინეთი და ინდოეთი ტექნოლოგიებითა და სერვისებით, რუსეთი ენერგორესურსებით, ბრაზილია აგრარულ პროდუქტებით, ხოლო სამხრეთ აფრიკა მინერალური რესურსებით ერთობლივად ქმნიან ეკონომიკურ სტრუქტურას, რომელიც საშუალებას აძლევს მათ მნიშვნელოვნად შეამცირონ გლობალური შოკების რისკი და განამტკიცონ საკუთარი პოზიციები საერთაშორისო ბაზრებზე. სწორედ ეს სტრუქტურული მრავალფეროვნება ქმნის ბრიქსის ეკონომიკური პოტენციალის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან საფუძველს.

ინდოეთსა და ჩინეთში სამუშაო ძალის ზომა 1.2 მილიარდზე მეტია, რაც წარმოადგენს მსოფლიო შრომითი ბაზრის თითქმის 40%-ს (ILO, 2024). ეს ქმნის როგორც ეკონომიკურ შესაძლებლობებს (დაბალი წარმოების ხარჯები, შიდა მოთხოვნა), ასევე გამოწვევებს (დასაქმების მაღალი საჭიროება, განათლების ხარისხი).

ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების ტენდენციები ცხადყოფს: ბრიქსის ქვეყნები ინარჩუნებენ მაღალი ზრდის ტემპს, განსაკუთრებით ინდოეთი და ჩინეთი; ბრიქსის ქვეყნების წილი მსოფლიო ვაჭრობაში და ინვესტიციებში წლიდან წლამდე იზრდება; ბრიქსის ქვეყნების ეკონომიკური სტრუქტურის მრავალფეროვნება ქმნის კომპლემენტარულ უპირატესობას; გრძელვადიან პერსპექტივაში ბრიქსი თანდათან გადაიქცევა გლობალური ეკონომიკის ერთ-ერთ მთავარ საყრდენად.

დასკვნა

სტატიის ფარგლებში განხილულმა ანალიზმა ცხადყო, რომ ბრიქსის ქვეყნები დღეს არა მხოლოდ

რეგიონული, არამედ გლობალური ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი უმთავრესი საყრდენია. კვლევის შედეგებმა აჩვენა, რომ მათი წილი მსოფლიო მშპ-ში უკვე 30%-ს აღემატება, ხოლო ეკონომიკური ზრდის ტემპები მნიშვნელოვანწილად სჯობნის გლობალურ საშუალო მაჩვენებლებს (IMF, 2024). ეს დინამიკა განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ინდოეთსა და ჩინეთში, სადაც ეკონომიკური ზრდა ბოლო წლებში სტაბილურად 5–6%-ის ფარგლებში რჩება.

სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე გამოიკვეთა, რომ ბრიქსის ეკონომიკური სიძლიერე მხოლოდ რაოდენობრივ მაჩვენებლებში არ გამოიხატება. მათ სტრუქტურული მრავალფეროვნება – ინდოეთისა და ჩინეთის ტექნოლოგიური და სერვისული დომინანტობა, რუსეთის ენერგეტიკული რესურსები, ბრაზილიის აგრარული ბაზარი და სამხრეთ აფრიკის მინერალური სიმდიდრე – ქმნის ისეთ კომპლემენტარულ სტრუქტურას, რომელიც ბლოკს საშუალებას აძლევს კონკურენტუნარიანად უპასუხოს გლობალური ბაზრების ცვლილებებს.

დემოგრაფიული ფაქტორები ასევე მნიშვნელოვან უპირატესობას ქმნის: ინდოეთსა და ჩინეთში შრომითი ბაზარი მსოფლიო სამუშაო ძალის თითქმის 40%-ს შეადგენს (ILO, 2024), რაც ზრდის როგორც წარმოების მასშტაბებს, ისე შიდა მოთხოვნას. ამასთან, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა 2023 წელს 400 მილიარდ დოლარს გადააჭარბა (UNCTAD, 2023), რაც მიუთითებს ბრიქსის მზარდ როლზე როგორც გლობალური კაპიტალის მიმღებ ბაზარზე.

საბოლოოდ, შეიძლება ითქვას, რომ ბრიქსის ბლოკის მნიშვნელობა ზრდადი ტრენდით ხასიათდება არა მხოლოდ ეკონომიკური მაჩვენებლების მასშტაბით, არამედ სტრუქტურული მდგრადობისა და გლობალური ეკონომიკური ნებსრიგის ტრანსფორმაციის თვალსაზრისითაც. ბლოკის განვითარების ტენდენციები ცხადყოფს, რომ მათი ეკონომიკური ინტეგრაცია, დივერსიფიცირებული სტრუქტურა და დემოგრაფიული რესურსი ქმნის წინაპირობას, რომ ბრიქსი მომავალში იქცეს მსოფლიო ეკონომიკის ერთ-ერთ მთავარ ბირთვად. ამასთან, მათი სრული პოტენციალის რეალიზება საჭიროებს შიდა სტრუქტურული პრობლემების – უთანასწორობის, ინფრასტრუქტურული დეფიციტისა და ინსტიტუციური სისუსტეების გადალახვას, რაც უზრუნველყოფს მათ გრძელვადიან სტაბილურობასა და კონკურენტუნარიანობას.

GET SMARTER RESPONSES, UPLOAD FILES
AND IMAGES, AND MORE

Copyright © 2024 the Author/s
Peer review method: Double-Blind
Accepted: August 24, 2025
Published: September 11, 2025
Original scientific article
DOI suffix: 10.36962/NEC20032025-80

Giorgi Oboladze

Master of Geology

Phd student at Georgian Technical University

Email: giorgioboladze1@gmail.com

ABSTRACT

Quantitative Risk Assessment (QRA) is one of the key tools in industrial safety, aimed at estimating the probability and consequences of potential hazardous events. Despite its widespread application, practical experience reveals that the reliability and interpretability of QRA heavily depend on the level and sources of uncertainty embedded within the assessment process. This article explores the internal limitations of QRA methodology, classifies the primary sources of uncertainty, and outlines opportunities for reducing uncertainty—particularly through the integration of physical sciences.

A well-known case study is analyzed in which multiple expert groups independently conducted QRA for an ammonia storage facility. The results demonstrated significant dispersion in risk indicators: for example, the estimated frequency of pipeline rupture ranged from 2×10^{-8} to 4×10^{-4} per year. Such variability highlights the lack of methodological consistency and points to systemic uncertainty. The study identifies various contributing factors, including inconsistent or insufficient initial data, divergent modeling approaches, oversimplified physical assumptions, and human errors during modeling and analysis.

This article proposes a structured classification of uncertainty sources and argues that QRA improvement is unattainable without active integration of the physical sciences. Thermodynamics allows the calculation of critical parameters—such as pressure, temperature, and density—under real accident conditions, while chemical kinetics helps estimate the rate and intermediate stages of processes. Unfortunately, these methods are often replaced in practice by oversimplified assumptions (e.g., constant temperature during evaporation), reducing the physical accuracy of the models.

The article offers practical recommendations for reducing uncertainty in QRA, including: Improving the quality and availability of initial data; Standardizing and validating the models used; Integrating accurate physical descriptions of processes into QRA models; Enhancing the interdisciplinary qualifications of specialists; Applying the conservative assumption principle appropriately under uncertainty.

In conclusion, the advancement of QRA methodology depends not only on better statistics or software tools but also on a system-level understanding that includes physics, chemistry, and engineering. Uncertainty should be seen as a manageable component of the risk assessment process rather than an inherent flaw. Achieving this perspective will lay the groundwork for more reliable and outcome-driven industrial safety strategies.

Keywords: Industrial Safety, Quantitative Risk Assessment, Uncertainty, Modeling, Conservative Approach, QRA, Thermodynamics.

REFERENCES

1. Lauridsen, K., Kozine, I., Markert, F., et al. (2002). *Assessment of uncertainties in risk analysis of chemical establishments. The ASSURANCE project: Final summary report*. Risø-R-1344(EN). <https://core.ac.uk/reader/13786169>
2. Yakushev, A.I., Vorontsov, L.N., Fedotov, N.M. (1987). *Exchangeability, standardization and technical measurements* [Взаимозаменяемость, стандартизация и технические измерения]. 6th ed., revised. Moscow: Mashinostroyeniye. (Russian)
3. Samsonov, R.O., Skrepnyuk, A.B., Ovcharov, S.V., et al. (2007). *Role and place of an industrial safety declaration in solving problems of technical state control* [Роль и место промышленной безопасности в решении проблем технического регулирования]. *Безопасность труда в промышленности*, №9, pg. 34–40. ISSN 0409-2961. (Russian)
4. ISO 31000:2018 – *Risk management – Guidelines*.
5. CCPS (Center for Chemical Process Safety). (2000). *Guidelines for Chemical Process Quantitative Risk Analysis*, 2nd ed. American Institute of Chemical Engineers.
6. Lees, F.P. (2012). *Lees' Loss Prevention in the Process Industries: Hazard Identification, Assessment and Control*. 4th ed., Butterworth-Heinemann.
7. Crowl, D.A., Louvar, J.F. (2011). *Chemical Process Safety: Fundamentals with Applications*. 3rd ed., Prentice Hall.
8. HSE (UK Health and Safety Executive). (2001). *Reducing Risks, Protecting People: HSE's Decision-Making Process*.
9. Неопределенности количественной оценки риска аварий на нефтегазовых объектах М.В. Лисанов^{1*}, С.И. Сумской², А.А. Швыряев³____ Научно-технический сборник · ВЕСТИ ГАЗОВОЙ НАУКИ_№ 2 (34) / 2018_ https://safety.ru/sites/default/files/lisanov-sumskoy-shvyryaev-neopredelennosti_kor.pdf
10. Uncertainty in industrial practice: a guide to quantitative uncertainty management / ed. by E. de Rocquigny, N. Devictor, S. Tarantola. – Нью-Йорк: John Wiley & Sons, 2008. – 366 с.
11. Guidelines for chemical process quantitative risk analysis. – 2-е изд. – Нью-Йорк: American Institute of Chemical Engineers, 2000. – 724 с.
12. Лисанов М.В. О техническом регулировании и критериях приемлемого риска / М.В. Лисанов // *Безопасность труда в промышленности*. – 2017. – № 12. – С. 51–56.
13. Колесников Е.Ю. Количественное оценивание неопределенности техногенного риска. Ч. 2 / Е.Ю. Колесников // *Проблемы анализа риска*. – 2013. – Т. 10. – № 3. – С. 8–31

ნავთობგაზის სფეროში რისკის შეფასების გამოწვევები

გიორგი ობოლაძე

გეოლოგიის მაგისტრი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი

აბსტრაქტი

რაოდენობრივი რისკის შეფასება (QRA) სამრეწველო უსაფრთხოების სფეროში წარმოადგენს ერთ-ერთ ცენტრალურ ინსტრუმენტს პოტენციური ავარიული მოვლენების ალბათობისა და შედეგების განსაზღვრისთვის. თუმცა, მიუხედავად მისი ფართო გამოყენებისა, პრაქტიკა აჩვენებს, რომ QRA-ს სანდოობა და ინტერპრეტაციის სიზუსტე მნიშვნელოვნად იზრდება ან კლებულობს იმავე სისტემაში არსებული გაურკვევლობის ხარისხზე დაყრდნობით. მოცემული სტატია ეხება ამ მეთოდოლოგიის შიდა შეზღუდვებს, მათი გამომწვევი მიზეზების კლასიფიკაციას და შესაძლებლობებს გაურკვევლობის შემცირებისთვის, განსაკუთრებით ფიზიკური მეცნიერებების ინტეგრაციის გზით.

სტატიაში წარმოდგენილია ერთი ცნობილი ქეის-სტადის — ამიაკის საცავ ობიექტზე ჩატარებული მრავალექსპერტული QRA-ანალიზის შედეგები, რომლებიც ნათლად აჩვენებს რისკის მაჩვენებლების ფართო გაფანტვას. მაგალითად, ერთსა და იმავე ობიექტზე მილსადენის დაზიანების სიხშირის შეფასება მერყეობდა 2×10^{-8} -დან 4×10^{-4} -მდე წელიწადში, რაც პრაქტიკულად აუქმებს რისკის შეფასების უნიფი-

ცირებულობას. განხილული გაურკვეველობა წარმოიშობა სხვადასხვა წყაროდან: საწყისი მონაცემების არასაკმარისი ან არათანაბარი სანდოობა, გამოყენებული მოდელების არაკონსისტენტურობა, ფიზიკური პროცესების ზედაპირული აღწერა და ადამიანური შეცდომები, განსაკუთრებით მოდელირების პროცესში.

სტატია სთავაზობს მკითხველს გაურკვევლობის ძირითადი წყაროების კლასიფიკაციას და ავითარებს არგუმენტს, რომ QRA-ს გაუმჯობესება შეუძლებელია ფიზიკური მეცნიერებების აქტიური ინტეგრაციის გარეშე. თერმოდინამიკის მეშვეობით შესაძლებელია რეალურ ავარიულ პირობებში ისეთი პარამეტრების გათვლა, როგორიცაა წნევა, ტემპერატურა და სიმკვრივე, ხოლო ქიმიური კინეტიკა საშუალებას იძლევა შეფასდეს პროცესების განვითარების სიჩქარე და შუალედური მდგომარეობები. სამწუხაროდ, ეს მიდგომები პრაქტიკაში ხშირად იცვლება გამარტივებული დაშვებებით (მაგალითად, აორთქლების პროცესში ტემპერატურის უცვლელობა), რაც ამცირებს მოდელის შესაბამისობას რეალურ ფიზიკურ პროცესებთან.

სტატია მოიცავს პრაქტიკულ რეკომენდაციებს გაურკვევლობის შემცირებისთვის, მათ შორის: საწყისი მონაცემების ხარისხისა და ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება; გამოყენებული მოდელების სტანდარტიზაცია და ვალიდაცია; ფიზიკური პროცესების სწორად ინტეგრირება QRA-მოდელებში; სპეციალისტთა გადამზადება და მათი ინტერდისციპლინარული კვალიფიკაციის ამაღლება; კონსერვატორული დაშვების პრინციპის გონივრულად გამოყენება გაურკვევლობის პირობებში.

დასკვნის სახით აღსანიშნავია, რომ QRA-ს მეთოდოლოგიის განვითარება დამოკიდებულია არა მხოლოდ სტატისტიკური ან პროგრამული გაუმჯობესებებზე, არამედ ღრმა სისტემურ გააზრებაზე – მათ შორის ფიზიკის, ქიმიის და ინჟინერიის ერთობლივი ჩართვით. გაურკვევლობა უნდა განიხილებოდეს როგორც მართვადი კომპონენტი და არა როგორც გადაულახავი ბარიერი. სწორედ ამის მიღწევა გახდება საფუძველი სანდო და შედეგზე ორიენტირებული სამრეწველო უსაფრთხოების სტრატეგიებისთვის.

თემის აქტუალობა: სამრეწველო და განსაკუთრებით საშიში რისკების უსაფრთხოება თანამედროვე ტექნოლოგიური საზოგადოების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი გამოწვევაა. ამავდროულად, რისკის რაოდენობრივი შეფასება (Quantitative Risk Assessment - QRA) არის ყველაზე ფართოდ გამოყენებადი ინსტრუმენტი უსაფრთხოების დონის განსასაზღვრად. თუმცა, პრაქტიკაში ამ მეთოდოლოგიასთან დაკავშირებულია სერიოზული პრობლემები – სანდოობა, გაურკვევლობა და ინტერპრეტაციის სირთულე. სტატია ეხება იმ მნიშვნელოვან საკითხებს, რაც ხელს უშლის რაოდენობრივი ანალიზის ერთმნიშვნელოვნად გამოყენებას გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში და მით უფრო პოლიტიკის დაგეგმვაში.

კვლევის მიზანი: რისკის რაოდენობრივი შეფასების პროცესში გაურკვევლობის ძირითადი წყაროების იდენტიფიცირება, ანალიზი და ამ მეთოდოლოგიის გამოყენების სანდოობის პრობლემების გამოყოფა სამრეწველო უსაფრთხოების სფეროში.

კვლევის ობიექტი: სამრეწველო უსაფრთხოების სისტემები და მათში გამოყენებული რისკის რაოდენობრივი შეფასების მოდელები.

კვლევის საგანი: რისკის რაოდენობრივი შეფასებისას არსებული გაურკვევლობების წყაროები, მათ შორის სანყისი მონაცემების, მოდელების და ადამიანის ფაქტორის (შემსრულებლების) გავლენა შედეგებზე.

კვლევის მეთოდები: ლიტერატურისა და სტანდარტების ანალიზი (მაგ. ASSURANCE პროექტი); საკვლევი მაგალითების (ამიაკის საცავის შემთხვევა) განხილვა; მეთოდოლოგიური შედარება (თერმოდინამიკური vs პრაქტიკულად გამოყენებული მიდგომები); გაურკვევლობის კლასიფიკაცია და სისტემატიზაცია; კონსერვატორული მიდგომების განხილვა უსაფრთხოების უზრუნველყოფის კონტექსტში.

საკვანძო სიტყვები: სამრეწველო უსაფრთხოება, რისკის რაოდენობრივი შეფასება, გაურკვევლობა, მოდელირება, კონსერვატორული მიდგომა, QRA, თერმოდინამიკა.

შესავალი

სამრეწველო უსაფრთხოება თანამედროვე ტექნოლოგიური საზოგადოების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მიმართულებაა, რომელიც პირდაპირ კავშირშია ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაცვასთან, გარემოს დაცვის მოთხოვნებთან და ეკონომიკური დანაკარგების მინიმიზაციასთან. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ხდება უსაფრთხოების დაცვა საშიში ტექნოლოგიური პროცესების მქონე ობიექტებზე, სადაც ერთი შეხედვით უმნიშვნელო გაუმართაობამაც კი შეიძლება მიგვიყვანოს მასშტაბურ ავარიებამდე, ხანძრებსა და ეკოლოგიურ კატასტროფებამდე.

ნავთობისა და გაზის ინდუსტრიაში, უსაფრთხოების ინოვაციური მიდგომებია საჭირო წარმოების ეფექტურობის გასაუმჯობესებლად, ოპერაციული რისკების შესამცირებლად და პერსონალისა და აღჭურვილობის დასაცავად რთულ ოპერაციულ გარემოში. ძირითადი ინოვაციები მოიცავს ხელოვნური ინტელექტისა და მაღალი სიზუსტის სენსორების გამოყენებით ციფრული სისტემების დანერგვას, ასევე ინფრასტრუქტურის მთლიანობის მონიტორინგისთვის ბოჭკოვანი ოპტიკური სისტემების შემუშავებას. ეს ტექნოლოგიები შესაძლებელს ხდის პროცესების ოპტიმიზაციას, ხარისხის კონტროლის გაუმჯობესებას და ავარიების თავიდან აცილებას, რითაც უზრუნველყოფილია ინდუსტრიის მდგრადი განვითარება.

ნავთობისა და გაზის ინდუსტრია სშირად რთულ და სახიფათო გარემოში მუშაობს, როგორცაა ოფშორული პლატფორმები ან ღრმა ჭაბურღილები, რაც მოითხოვს უსაფრთხოების მონიწივე გადაწყვეტილებების დანერგვას. ტექნოლოგიების განვითარება იწვევს წარმოების პროცესების გართულებას, რაც თანამედროვე უსაფრთხოების სისტემების გამოყენებას სავალდებულოს ხდის. ინოვაციები ხელს უწყობს ავარიების, გაჟონვის და სხვა ინციდენტების ალბათობის მინიმუმამდე დაყვანას, რამაც შეიძლება ზიანი მიაყენოს გარემოს, პერსონალსა და აღჭურვილობას. ციფრულ ტექნოლოგიებსა და ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული ახალი მონიტორინგისა და კონტროლის მეთოდები ოპტიმიზაციას უკეთებს სამუშაო პროცესებს და ამცირებს ხარჯებს. ინოვაციური გადაწყვეტილებები უზრუნველყოფს სახიფათო პირობებში მუშაკთა უსაფრთხოების გაზრდას.

ნავთობისა და გაზის ინდუსტრიაში სამრეწველო და შრომის უსაფრთხოება ურთიერთდაკავშირებულია და მიზნად ისახავს რისკების მინიმიზაციას, მაგრამ განსხვავებული აქცენტები აქვთ: სამრეწველო უსაფრთხოება იცავს სახიფათო წარმოების ობიექტებს უბედური შემთხვევებისა და განადგურებისგან, ხოლო შრომის დაცვა ფოკუსირებულია მუშაკთა სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაცვაზე დაზიანებებისა და პროფესიული დაავადებებისგან.

სამრეწველო უსაფრთხოების ობიექტია სახიფათო სამრეწველო ობიექტები და მათი კონსტრუქციები, ხოლო მიზანია ავარიებისა და ნგრევის თავიდან აცილება, ნეგატიური შედეგების მინიმალიზაცია.

ძირითადი ასპექტები:

- საშიში საწარმოო ობიექტების პროექტირება,

მშენებლობა, ექსპლუატაცია, შეკეთება და ლიკვიდაცია;

- აღჭურვილობის, მათ შორის ტექნიკური მოწყობილობების უსაფრთხო ექსპლუატაციის უზრუნველყოფა;

- ავარიების შედეგების ლოკალიზაციისა და აღმოფხვრის სამოქმედო გეგმების შემუშავება;

- სამუშაო გარემოში საშიში ნივთიერებების (მაგ., გოგირდწყალბადის) კონტროლი და აღმოფხვრა;

შრომის უსაფრთხოების მიზნები:

- თანამშრომლების სიცოცხლე, ჯანმრთელობა და შრომის უნარიანობა.

- უსაფრთხო სამუშაო პირობების შექმნა, საწარმოო დაზიანებებისა და პროფესიული დაავადებების პრევენცია.

ძირითადი ასპექტები:

- თანამშრომლების უზრუნველყოფა საჭირო პირადი დამცავი აღჭურვილობით;

- სამუშაო ადგილზე უსაფრთხო პირობების შექმნა;

- საგანგებო სიტუაციებში ევაკუაციის წესების შემუშავება და დაცვა;

- თანამშრომელთა გადამზადების საგანგებო რეაგირების წესი.

სამრეწველო უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში წარმატება პირდაპირ გავლენას ახდენს შრომის უსაფრთხოებაზე და პირიქით, რადგან ობიექტზე მომხდარმა უბედურმა შემთხვევამ შეიძლება გამოიწვიოს თანამშრომლების დაზიანებები, ხოლო შრომის უსაფრთხოების სტანდარტების შეუსრულებლობამ შეიძლება გამოიწვიოს უბედური შემთხვევები;

ნავთობისა და გაზის ინდუსტრიაში შრომის უსაფრთხოების რისკების შეფასება უნდა მოიცავდეს როგორც სახიფათო, ავარიული, ასევე დადებითი ფაქტორების ანალიზს, რადგან ეს ხელს უწყობს არა მხოლოდ პოტენციური საფრთხეების, არამედ უკვე განხორციელებული დადებითი ცვლილებების იდენტიფიცირებას, რომლებიც აუმჯობესებს საერთო უსაფრთხოებას. ეს მოიცავს ისეთ მეთოდებს, როგორცაა საფრთხეების იდენტიფიცირება, მათი ალბათობისა და შედეგების შეფასება (სცენარის ანალიზის გამოყენებით), ინციდენტების მონაცემებისა და წარმატებული ზომების ანალიზი, ასევე ექსპერტების შეფასებები, რომლებიც ერთად საშუალებას იძლევა შემუშავდეს ყოვლისმომცველი ზომები რისკების კონტროლისა და შრომის უსაფრთხოების გაუმჯობესების მიზნით.

თანამედროვე პრაქტიკაში უსაფრთხოების რისკების შეფასება სულ უფრო მეტად ეყრდნობა რაოდენობრივ ანალიზს (QRA – Quantitative Risk Assessment), რომელიც შესაძლებლობას იძლევა, განსაზღვრული იყოს ავარიის დადგომის ალბათობა და მისი პოტენციური ზეგავლენა ადამიანებზე, მატერიალურ ღირებულებებსა და გარემოზე. ეს მეთოდოლოგია გამოიყენება როგორც ინჟინერიულ მოდელირებაში, ისე საკანონმდებლო რეგულირებისა და მენეჯმენტის დონეზე.

თუმცა, რაოდენობრივი ანალიზის სანდოობა და მის საფუძველზე მიღებული გადაწყვეტილებების სამართლიანობა ხშირად კითხვის ნიშნის ქვეშ დგება. პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ერთი და იმავე ობიექტის რისკის მაჩვენებლები შესაძლოა მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს სხვადასხვა მკვლევართა ან სპეციალისტთა ჯგუფის მიერ ჩატარებული ანალიზისას. ამის თვალსაჩინო მაგალითია **ASSURANCE** პროექტის ფარგლებში ჩატარებული კვლევა, სადაც ამიაკის საცავის ავარიის სიხშირის შეფასებისას მიღებული შედეგები ინტერვალებში განანილდა ისეთად, რაც საგრძნობლად სცდება რისკის სტანდარტულ ზღვრებს.

აღნიშნული ფაქტორი, რომელიც ძირითადად გამოწვეულია **გაურკვევლობის სხვადასხვა წყაროებით**, როგორც საწყის მონაცემებში, ისე მოდელების შერჩევასა და ადამიანის ფაქტორში, საფუძვლად გვევლინება მოცემული კვლევის ჩატარებისთვის. რაოდენობრივი შეფასების მეთოდოლოგია ვერ იქნება ეფექტიანი ინსტრუმენტი, თუ მისი გამოყენება ეფუძნება დაუზუსტებელ ან არათანმიმდევრულ მიდგომებს.

ამ სტატიაში განიხილება რაოდენობრივი რისკის შეფასებისას არსებული გაურკვევლობის ძირითადი წყაროები, მათ შორის საწყისი მონაცემების, გამოყენებული მოდელების და ადამიანური ფაქტორის გავლენა საბოლოო შედეგებზე. კვლევის მიზანია გაანალიზოს არსებული მეთოდოლოგიის ძლიერი და სუსტი მხარეები, შეაფასოს გაურკვევლობის როლი და გააკეთოს რეკომენდაციები ამ სფეროს გაუმჯობესების მიზნით.

ძირითადი ტერმინები

რისკის რაოდენობრივი შეფასება (Quantitative Risk Assessment – QRA) წარმოადგენს სისტემურ მიდგომას, რომელიც საშუალებას იძლევა გამოვთვალოთ ტექნიკური სისტემების, პროცესებისა და ობიექტების ავარიის ან არასასურველი მოვლენის დადგომის ალბათობა და მათი შესაძლო შედეგების

მასშტაბი.

QRA ჩვეულებრივ მოიცავს შემდეგ ეტაპებს (კითხვებს): **საფრთხის იდენტიფიკაცია** – რა ტიპის ავარიები ან მოვლენები შეიძლება განვითარდეს ობიექტზე? **სიხშირის ანალიზი** – რა ალბათობა აქვს თითოეული მოვლენის დადგომას? **გაფანტვის და შედეგების მოდელირება** – როგორ გავრცელდება ავარიის შედეგები (მაგ. ტოქსიკური ღრუბელი, აფეთქება)? **დაზიანების შეფასება** – რა ზეგავლენა ექნება ამ შედეგებს ადამიანებზე, გარემოზე და ინფრასტრუქტურაზე? **საბოლოო რისკის შეფასება** – შედეგებისა და მათი სიხშირეების კომბინაცია, ხშირად წარმოდგენილი როგორც რისკის კრიტერიუმების შედარება (მაგ. სიკვდილიანობის მაჩვენებელი წელიწადში).

QRA ფართოდ გამოიყენება ისეთი სფეროებისთვის, როგორიცაა: ნავთობ-გაზის მრეწველობა; ქიმიური წარმოება; სამრეწველო დიზაინი და საინჟინრო უსაფრთხოება; საწარმო და კანონმდებლობით რეგულირებული უსაფრთხოების შეფასებები; საპროექტო გადაწყვეტილებების განსამართლებლად; ავარიული გეგმების და საინვესტიციო რისკების განსაზღვრა.

QRA საშუალებას აძლევს ორგანიზაციებს, მიიღონ ინფორმირებული გადაწყვეტილებები, გაანალიზონ სხვადასხვა სცენარის ზემოქმედება და შეაფასონ უსაფრთხოების ღონისძიებების ეფექტიანობა.

შეიძლება მოვიყვანოთ (განვიხილოთ) **ASSURANCE** პროექტის მაგალითი. ერთ-ერთი ცნობილი პროექტი, რომელმაც ფართო გამოხმაურება გამოიწვია რისკების შეფასების სანდოობის კუთხით, იყო **ASSURANCE (Assessment of Uncertainties in Risk Analysis of Chemical Establishments)** – განხორციელებული 2002 წელს. (Lauridsen, et al, 2002). პროექტის ფარგლებში სხვადასხვა სპეციალისტთა ჯგუფებმა შეაფასეს ამიაკის საცავის ავარიის შესაძლო სცენარები და მათი სიხშირეები. შედეგები აჩვენებდა სერიოზულ განსხვავებებს შეფასებებში: მიწოდების მილსადენის გახეთქვის სიხშირე: $2 \cdot 10^{-8} \dots 4 \cdot 10^{-4}$ წელიწადში; საცავი ცისტერნების სრული ავარიის სიხშირე: $1.5 \cdot 10^{-9} \dots 2.3 \cdot 10^{-7}$ წელიწადში; ტრაგიკული შედეგების სიხშირე: $2 \cdot 10^{-5} \dots 10^{-3}$ და მეტი წელიწადში. ასეთი გაფანტვა მიანიშნებს, რომ რისკის შეფასება შეიძლება მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს გამოყენებული მეთოდოლოგიის, მონაცემებისა და სპეციალისტთა ინტერპრეტაციის მიხედვით.

აუცილებელია განვიხილოთ კრიტიკა და მე-

თოდოლოგიური სირთულეები. რამდენიმე მკვლევარი და პრაქტიკოსი მიუთითებს QRA-ს სუსტი მხარეებისკენ, მათ შორის: არაერთგვაროვანი სანყისი მონაცემები; მოდელის მრავალსახეობა და არაკოორდინირებული გამოყენება; სუბიექტურობა ექსპერტულ შეფასებებში; გაურკვევლობის მაღალი დონე, რომელიც შეიძლება სისტემურად არ აისახოს საბოლოო შედეგებში. QRA-ს სანდოობა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მოდელის არჩეულ კომპლექსსა და მათ შესაბამისობაზე რეალურ პროცესებთან. მიუხედავად ამისა, ბევრი რეგულაცია მაინც სწორედ QRA-ზეა დაყრდნობილი, რაც აქცენტს აკეთებს მის პრაქტიკულ აუცილებლობაზე.

ასევე მნიშვნელოვანია კონსერვატორული მიდგომის აუცილებლობა უსაფრთხოების სფეროში. სამრეწველო უსაფრთხოების სფეროში დამკვიდრებულია დაუნერელი პრინციპი: ნებისმიერი გაურკვევლობის პირობებში უნდა შეირჩეს ყველაზე კონსერვატორული ვარიანტი, რაც ითვალისწინებს მოსალოდნელ საფრთხის გაზვიადებულ შეფასებას, ვიდრე მის გამარტივებას. ეს მიდგომა მიზნად ისახავს უსაფრთხოების მაქსიმალურ დაცვას მაშინაც კი, როცა მონაცემები არასრულია ან გაურკვეველია. აღნიშნული პრინციპი ხშირად იგნორირებულია რეალურ პრაქტიკაში, რაც აჩენს სერიოზულ სისტემურ რისკებს. (Lisanov, et al, 2018).

გაურკვევლობის წყაროების კლასიფიკაცია

რისკების რაოდენობრივი შეფასების (QRA) პრაქტიკაში გამოყენებისას ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემა დაკავშირებულია გაურკვევლობასთან, რომელიც მნიშვნელოვნად ზღუდავს შეფასების სიზუსტეს და მოდელის სანდოობას. გაურკვევლობა იჩენს თავს როგორც **სანყის მონაცემებში**, ისე **გამოთვლით მოდელებში**, **ინტერპრეტაციის პროცესში** და **ადამიანურ ფაქტორში**. (Kolesnikov, 2013)).

ქვემოთ წარმოდგენილია გაურკვევლობის ძირითადი წყაროების კლასიფიკაცია:

1. სანყისი ინფორმაციის გაურკვევლობა. ეს ტიპი წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე ფართოდ გავრცელებულ და სისტემურ პრობლემას. **ძირითადი მაგალითები:** ავარიული გამონაბოლქვისა და აალების/აფეთქების სტატისტიკური მონაცემების სიმცირე ან მოძველებულობა; მეტეოროლოგიური პირობების ცვალებადობა (ქარის სიჩქარე და მიმართულება, ტემპერატურა, ტენიანობა და

სხვ.); ობიექტის გეოგრაფიული თავისებურებები — რელიეფი, შენობების განლაგება, ადამიანთა თავმოყრის ლოკაციები; საცავის ტექნიკური მდგომარეობის რეალური მონაცემების მიუწვდომლობა; ექსპლუატაციის პირობების დამახასიათებელი მახასიათებლები (შინაგანი წნევა, ტემპერატურა და სხვ.). **შედეგი:** სხვადასხვა ანალიტიკოსების მიერ განსხვავებული სანყისი მონაცემების გამოყენება იწვევს რისკის მაჩვენებლების გაფანტვას, როგორც ეს ASSURANCE პროექტში გამოვლინდა. (Lauridsen, et al, 2002).

2. მოდელის გაურკვევლობა. მოდელის გაურკვევლობა ნიშნავს იმას, რომ: გამოყენებული ფიზიკურ-ქიმიური მოდელები არ ასახავენ საკმარისად რეალურ პროცესებს; არსებობს მრავალი ალტერნატიული მოდელი, რომელთა შერჩევა სუბიექტურ ფაქტორებზეა დამოკიდებული; ხშირია მეტისმეტად გამარტივებული დაშვებები, რომლებიც არ ითვალისწინებენ რთული პროცესების დინამიკას. **მაგალითები:** დისპერსიის პროცესის არაკორექტული ან ზედაპირული აღწერა; აალებისა და აფეთქების კრიტერიუმების შეუსაბამო შეფასება; თერმოდინამიკური წონასწორობის არასწორი მოდელირება; ორთქლის/ღრუბლის სიმკვრივის ცვლილებების უგულებელყოფა კონდენსაციის ან აორთქლებისას; კონსერვატორული დაშვებების არასისტემური გამოყენება. **შედეგი:** მოდელის შერჩევაზე დამოკიდებული ხდება რისკის შედეგების ინტერპრეტაცია, რაც ამცირებს შეფასების ობიექტურობას. (Lisanov, et al, 2018)).

3. შემსრულებლების მიერ დაშვებული შეცდომები და ინტერპრეტაციის გაურკვევლობა. **ადამიანური ფაქტორი** ასევე წარმოადგენს გაურკვევლობის მნიშვნელოვან წყაროს, რაც შეიძლება გამოიხატოს შემდეგში: მოდელირების პროგრამული უზრუნველყოფის არაკორექტული გამოყენება; არასწორი ან ნაადრევი დაშვებების მიღება; ექსპერტების კომპეტენციის დონეს შორის განსხვავება; იმპლიციტური (დაუფიქსირებელი) გადაწყვეტილებების მიღება ან ინტერპრეტაციის სუბიექტურობა; სხვადასხვა ექსპერტის მიერ მიღებული შეფასებების თანმიმდევრულობის არქონა. **შედეგი:** ერთსა და იმავე მოდელზე დაყრდნობით მიღებული შედეგები შეიძლება მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს შემსრულებლის პროფესიონალიზმისა და ინტერპრეტაციის სტილის მიხედვით.

4. მეთოდოლოგიური მხარდაჭერის არაეფექტიანობა. ბოლო წლების განმავლობაში დაგროვდა კრიტიკული შეფასებები იმასთან დაკავშირებით,

რომ რისკის რაოდენობრივი ანალიზის მეთოდები ხშირად არ უზრუნველყოფენ სათანადო მეთოდოლოგიურ ინსტრუქციებს ან სტანდარტებს. ეს გამოიხატება შემდეგში: არ არსებობს საკმარისი ერთიანი სტანდარტიზაცია მონაცემთა შეგროვებისა და დამუშავების მეთოდებზე; არ არის დადგენილი, როგორ უნდა განხორციელდეს გაურკვევლობის რაოდენობრივი შეფასება თვით რისკის მაჩვენებლებში; მოქმედი რეკომენდაციები არ ითვალისწინებს სხვადასხვა მოდელის შერჩევის გავლენას შედეგებზე. **შედეგი:** პრაქტიკულად ერთსა და იმავე ობიექტზე ჩატარებული შეფასებები შეიძლება სხვადასხვა ორგანიზაციის მიერ მიცემულ იქნას რადიკალურად განსხვავებული დასკვნებით.

5. სისტემური გაურკვევლობა და გადანეწევა ტილების მიღების რისკი. როდესაც ყველა ზემოაღნიშნული გაურკვევლობა ერთდროულად მოქმედებს, წარმოიქმნება **სისტემური გაურკვევლობა**, რომლის პირობებშიც: რთულდება რისკის ზღვრული კრიტერიუმების განსაზღვრა; იზრდება არასარფიანი ან უსაფუძვლოდ კონსერვატიული გადანეწევა ტილების რისკი; დგება ეთიკური და მენეჯერული კითხვები: როგორი უნდა იყოს გადანეწევა ტილების საფუძველი გაურკვევლობის პირობებში?

დასკვნის სახით შეიძლება აღინიშნოს, რომ გაურკვევლობა რისკის რაოდენობრივი შეფასების პროცესში არა მხოლოდ ტექნიკური საკითხია, არამედ სტრატეგიული გამოწვევაც. იგი ზღუდავს შეფასების სანდოობას, ართულებს გადანეწევა ტილების მიღებას და საფრთხეს უქმნის უსაფრთხოების მართვის მიზნობრივობას. ამიტომ აუცილებელია გაურკვევლობის წყაროების იდენტიფიცირება, კლასიფიკაცია და მათი სისტემური გათვალისწინება როგორც მოდელირებაში, ასევე რეგულირებაში და სტრატეგიულ დაგეგმვაში.

თერმოდინამიკისა და კინეტიკის როლი გაურკვევლობის შემცირებაში. არსებულ პრაქტიკაში რისკის რაოდენობრივი შეფასებისას (QRA) გამოყენებული ბევრ მოდელს აკლია ღრმა ფიზიკური დასაბუთება, რაც მნიშვნელოვნად ზრდის მოდელური გაურკვევლობის დონეს. ხშირად აღინიშნება, რომ **ავარიული პროცესების მოდელირება არ ეფუძნება თერმოდინამიკისა და ქიმიური კინეტიკის პრინციპებს**, რაც იწვევს არასრული ან დამახინჯებული სურათის მიღებას, განსაკუთრებით ისეთ შემთხვევებში, როგორიცაა: ტოქსიკური ღრუბლების გავრცელება; აალების და აფეთქების პროცესები; ნივთიერებების ფაზური გარდაქმნები

(აორთქლება/კონდენსაცია); წვის პროცესის მექანიზმები. ამგვარად, რეალური სისტემების უფრო ზუსტი მოდელირების ერთ-ერთი გზა არის **ფიზიკური მეცნიერებების (თერმოდინამიკა, კინეტიკა) ინტეგრირება QRA-ს მოდელებში**.

თერმოდინამიკა – წონასწორობის მდგომარეობის პროგნოზი. თერმოდინამიკა გვაძლევს შესაძლებლობას განვსაზღვროთ, რომელი წონასწორობის მდგომარეობები შეიძლება მიიღოს სისტემამ მოცემული საწყისი პირობების პირობებში — მაგალითად: წნევა; ტემპერატურა; სიმკვრივე; ფაზური მდგომარეობა (ორთქლი, სითხე, წვეთები); ენერგიის განაწილება სისტემაში. მოვიყვანოთ **პრაქტიკული მაგალითი:**

ტოქსიკური ღრუბლის აფეთქებისას (მაგ. ამიაკი, ბენზინი, მეთანოლი) მის მდგომარეობაზე კრიტიკულ გავლენას ახდენს კონდენსაციის/აორთქლების ეფექტი. სწორედ კონდენსაციის პროცესში ხდება ღრუბლის სიმკვრივის მატება, რაც მის გაფანტვასთან და გავრცელების არეალთან უშუალო კავშირშია. თუ არ გავითვალისწინებთ თერმოდინამიკურ წონასწორობას და ცვლილებებს ფაზურ მდგომარეობაში, მივიღებთ ან არასრულად გაფანტულ ღრუბელს, ან რეალობაზე შეუთავსებელ აფეთქების ეფექტებს.

ქიმიური კინეტიკა – რეაქციის სიჩქარისა და შუალედური სტადიების ანალიზი. თერმოდინამიკა პასუხობს კითხვაზე: **"რა მდგომარეობაში აღმოჩნდება სისტემა საბოლოოდ?"** ხოლო კინეტიკა პასუხობს კითხვაზე: **"როგორ და რა სიჩქარით მივა სისტემა ამ მდგომარეობამდე?"**

რაოდენობრივი რისკის შეფასებისას ეს ნიშნავს: აფეთქების შემთხვევაში არ არის საკმარისი მხოლოდ ფინალური წნევისა და ტემპერატურის ცოდნა — აუცილებელია ვიცოდეთ, **რა დროში და როგორ მიმდინარეობს წვის რეაქცია**, რადგან სწორედ ამან შეიძლება განაპირობოს ზემოქმედების არეალის სიდიდე და შედეგების სიმძიმე; მაგალითად, სწრაფი წვის რეაქციები ქმნიან უფრო ძლიერ დარტყმით ტალღებს, ხოლო ნელი წვის შემთხვევაში აფეთქების ეფექტი გაცილებით მცირეა; ავარიულ სიტუაციებში კინეტიკური ფაქტორები განსაზღვრავენ, მოხდება თუ არა თვითაალება, რა დრო იქნება ხელმისაწვდომი ევაკუაციისთვის და რამდენად სწრაფად უნდა იმოქმედოს უსაფრთხოების სისტემამ.

არსებულ პრაქტიკაში ფიზიკური მოდელის უგულვებელყოფის პრობლემები. სამწუხაროდ, არსებული პრაქტიკა QRA-ს სფეროში ხშირად იყენებს

გამარტივებულ დაშვებებს, როგორცაა: ტემპერატურის უცვლელობა აორთქლებისას; ღრუბლის განოლილი დისპერსიის არასწორი მექანიზმები; ონდენსაციის ეფექტის იგნორირება; წვის სითბოს ზედაპირული გათვალისწინება, სინამდვილეში კი შინაგანი ენერგიის განაწილების იგნორირება. ამის გამო: გაურკვევლობა მხოლოდ სტატისტიკურ გამოთვლებში კი არ რჩება — არამედ ღრმად იძირება მოდელურ დონეზე; ზოგიერთი ავარიის სიხშირის ან შედეგების შეფასება შეიძლება იყოს დრამატულად გადაჭარბებული ან პირიქით — გადმოფარებული; მიღებული მონაცემები შესაძლოა მხოლოდ ფურცელზე იყოს „სარწმუნო“, რეალურ პირობებთან კი არ იყოს თავსებადი.

ფიზიკურად საფუძვლიანი მოდელების პოტენციალი გაურკვევლობის შემცირებაში. თერმოდინამიკისა და კინეტიკის ინტეგრაცია QRA-ში იძლევა შემდეგ უპირატესობებს: უფრო რეალისტური პროგნოზები ავარიული პროცესების მიმდინარეობის შესახებ; შესაძლებლობა, ჩატარდეს სიმკვრივის, წნევის, ტემპერატურის, სითბოს განაწილების მაღალი სიზუსტის გამოთვლები; გაურკვევლობის შემცირება მოდელური მახასიათებლების დონეზე (არა მხოლოდ სტატისტიკურ დონეზე); სტანდარტიზაციის ახალი საფუძველი — **რეკომენდაციების დაფუძნება ფიზიკურ კანონზომიერებებზე.**

ბარიერები და პერსპექტივები. ბარიერები: ფიზიკურად საფუძვლიანი მოდელების კომპლექსურობა და მათემატიკური სიმძიმე; არსებული ექსპერტებისა და ინჟინრების არასაკმარისი მომზადება ამ მიმართულებით; რეგულატორული ჩარჩოს არამზადობა — ბევრ ეროვნულ თუ საერთაშორისო დოკუმენტში ჯერ კიდევ დომინირებს სტატისტიკურ-მოდელური მიდგომა. **პერსპექტივები:** ინტერდისციპლინური მოდელების შემუშავება (ინჟინერია + ფიზიკა); ინოვაციური პროგრამული უზრუნველყოფა, რომელიც ფიზიკურ საფუძველზე მუშაობს (მაგ. CFD-სიმულაციები, რეაქტიური კინეტიკის მოდელები); განათლების სისტემაში QRA-ს ფიზიკური ასპექტების ინტეგრაცია.

დასკვნა

ანალიზის საფუძველზე მიღებულია ძირითადი შედეგები:

1. გაურკვევლობის სამი ძირითადი წყარო გამოვლინდა: საწყისი ინფორმაციის გაფანტულობა ან არარსებობა; მოდელების არასრულყოფილება ან შეუსაბამობა რეალურ პროცესებთან; ადამიანური ფაქტორი — არაკორექტული გამოყენება, არათა-

ნაბარი კომპეტენცია, პროგრამული შეცდომები;

2. ანალიზმა აჩვენა, რომ რისკის მაჩვენებლების მნიშვნელოვანი გაფანტვა (მაგალითად, ავარიების სიხშირის ინტერვალები) ხშირად გამოწვეულია სხვადასხვა საწყისი მონაცემების გამოყენებით და არა მხოლოდ მოდელების არათანმიმდევრულობით;

3. მოწოდებულია პრინციპული მიდგომა გაურკვევლობასთან გამკლავებისთვის — კონსერვატორული დაშვებების გამოყენება, რაც უსაფრთხოების პოლიტიკის ქვაკუთხედი;

4. აღინიშნა, რომ სამრეწველო უსაფრთხოების მოდელებში არ ხდება თანამედროვე თერმოდინამიკური და კინეტიკური მეთოდების სათანადო გამოყენება, რაც აფერხებს ზუსტი პროგნოზირების შესაძლებლობას.

5. სტატია ხაზს უსვამს, რომ რისკის რაოდენობრივი შეფასების მეთოდოლოგია არ უნდა შეფასდეს მხოლოდ მისი საბოლოო მაჩვენებლების საფუძველზე, არამედ უნდა გავითვალისწინოთ თითოეული კომპონენტის (მონაცემები, მოდელები, შესრულება) სანდოობა და გაურკვევლობა.

გაურკვევლობის შემცირება QRA-ში შეუძლებელია მხოლოდ სტატისტიკური ან ემპირიული მიდგომებით. აუცილებელია ამ პროცესში **ფიზიკის — კონკრეტულად თერმოდინამიკისა და კინეტიკის — ჩართვა**, რაც შეფასებებს დაუმატებს მეცნიერულ ღრმასა და პროგნოზირების სანდოობას.

რისკის რაოდენობრივი შეფასება (QRA) სამრეწველო უსაფრთხოების სფეროში დარჩება ფართოდ გამოყენებად ინსტრუმენტად, თუმცა მისი **სანდოობისა და გამოყენებადობის** გასაუმჯობესებლად აუცილებელია გაურკვევლობის საკითხების სისტემური მართვა. სტატიაში წარმოდგენილი ანალიზი ცხადყოფს, რომ გაურკვევლობა არის კომპლექსური და მრავალშრიანი, რაც მოითხოვს როგორც ტექნიკურ, ისე მეთოდოლოგიურ და სტრატეგიულ ინტერვენციებს.

ანალიზის საფუძველზე შეიძლება გამოიყოს რეკომენდაციები გაურკვევლობის შემცირებისთვის:

1. საწყისი მონაცემების ხარისხის გაუმჯობესება: შეიქმნას ერთიანი ბაზები ავარიების, ავარიული გამონაბოლქვების, გაჟონვის სიხშირეების და ა.შ.; განხორციელდეს მეტეოროლოგიური და გეოგრაფიული მონაცემების ლოკალიზებული შეგროვება; სტანდარტიზდეს მონაცემთა შეგროვების და გადამონმების მეთოდები; **2. მოდელების სტანდარტიზაცია და დოკუმენტირება:** შეიმუშაოს მეთოდოლოგიური სახელმძღვანელოები, რომლებიც

განსაზღვრავენ მისაღებ მოდელებს და მათ გამოყენების პირობებს; მოხდეს არსებული მოდელების ვალიდაცია რეალურ მოვლენებთან ან ისტორიულ ავარიებთან შედარებით; წახალისდეს **ღია წყაროების პროგრამული უზრუნველყოფის** განვითარება და შემოწმება. **3. ფიზიკური მეცნიერების ინტეგრაცია QRA-ში:** თერმოდინამიკისა და ქიმიური კინეტიკის გამოყენება გახდეს სავალდებულო ისეთ პროცესებში, (როგორიცაა: ღრუბლის გაფანტვა, ფაზური გარდაქმნები, აფეთქების ანალიტიკა, წვის პროდუქტების გათვლები); მხარდაჭერილ იქნეს **CFD-სიმულაციებისა** და ფიზიკურად დასაბუთებული მოდელების ჩართვა სტანდარტულ QRA-პროცედურებში. **4. ექსპერტთა მომზადება და კვალიფიკაციის ამაღლება:** სპეციალისტებისთვის შეიქმნას პროგრამები, რომლებიც მოიცავს როგორც მეთოდოლოგიურ, ისე ფიზიკასადადნეციურ საკითხებს; რეგულარულად ტარდებოდეს ტრენინგები მოდელების გამოყენების, პროგრამული უზრუნველყოფის და ინტერპრეტაციის მეთოდებზე; ექსპერტთა დამოუკიდებელი შეფასება (peer review) ჩაშენდეს რისკის ანალიზის ციკლში. **5. მეთოდოლოგიური მიდგომის კონსერვატიზმის სტანდარტიზაცია:** გაურკვევლობის პირობებში მიღებული გადაწყვეტილებები დაეფუძნოს პრინციპს:

"გაზვიადების სასარგებლოდ", მაგრამ გონივრულ ზღვრამდე; შემუშავდეს კონსერვატორული დაშვების დონეების სტანდარტი, რომელიც განსაზღვრავს, როდის რა ხარისხით უნდა იქნას

მიღებული სიფრთხილის მარჟა. **6. საერთაშორისო გამოცდილების გაზიარება და ჰარმონიზაცია:** გამოყენებულ იქნას საერთაშორისო საუკეთესო პრაქტიკა და სტანდარტები (მაგ. ISO, OECD, EU-ის დირექტივები); წახალისდეს რეგიონული თანამშრომლობა რისკების შეფასებისა და გაურკვევლობის მართვის დარგში; შემუშავდეს პლატფორმები, სადაც სხვადასხვა ორგანიზაცია ან სახელმწიფო ერთმანეთს გაუზიარებს QRA-ს შედეგებს და მიდგომებს.

ამრიდად, წარმოდგენილი სტატია აანალიზებს და ფუნდამენტურად ასახავს რისკის რაოდენობრივი შეფასების მეთოდოლოგიაში არსებული გაურკვევლობის ძირითად წყაროებს, მათ შორის: სანყისი მონაცემების გაფანტვა, მოდელების არასაკმარისი ადეკვატურობა, ფიზიკური პროცესების ზედაპირული აღწერა, ადამიანური ფაქტორით გამოწვეული შეცდომები.

ქეის-სტადიზე (ამიაკის საცავი) დაყრდნობით ნათლად ჩანს, რომ გაურკვევლობა რეალურ პირობებში არ არის მხოლოდ თეორიული საკითხი — ის იწვევს შედეგების დრამატულ განსხვავებებს, რაც საფრთხეს უქმნის სწორი გადაწყვეტილებების მიღებას.

თერმოდინამიკისა და კინეტიკის ინტეგრაცია, მონაცემთა ხარისხის ამაღლება და მოდელოვანი სტანდარტიზაცია არის ის გზები, რომლებიც საშუალებას იძლევა გაურკვევლობა შევამციროთ არა მხოლოდ რაოდენობრივად, არამედ სტრუქტურულად.

NFT AS A TOOL FOR OWNERSHIP TRANSFORMATION IN THE DIGITAL ECONOMY

Copyright © 2024 the Author/s
Peer review method: Double-Blind
Accepted: September 04, 2025
Published: September 11, 2025
Original scientific article
DOI suffix: 10.36962/NEC20032025-89

Gvanca Chigladze

Bachelor's degree student
at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0007-7906-0346>
E-mail: gvancachigladze54@gmail.com

ABSTRACT

In today's digital economy, traditional forms of ownership are undergoing significant changes due to the rise of new technologies, including the spread of Non-Fungible Tokens (NFTs). "Non-fungible" in this context means that each token is unique and cannot be easily exchanged for a similar item, as is the case with conventional digital or physical currencies. A token itself is a digital unit that can represent a digital asset, a piece of art or a unique item, or the granting of a service and so on.

This study aims to analyze the role of NFTs as a tool that transforms ownership within the digital space and fosters new economic relationships. The research is grounded in the fundamentals of blockchain technology and integrates economic theories, specifically value theory and contemporary models of capital, in the context of NFTs.

The article employs an interdisciplinary approach and examines the mechanisms of uniqueness and decentralized ownership inherent to NFTs, which are reshaping the structure and efficiency of the intangible assets market. Special emphasis is placed on the impact of NFTs on the monetization of digital assets, value formation, and the dynamics of the creative industry. Particular attention is also given to the speculative nature of the market, regulatory challenges, and the prospects for economic sustainability.

The findings confirm that NFTs represent not only an economic innovation that transforms ownership mechanisms, but also pose complex challenges related to the legal protection of assets and market stability. The conclusions indicate that NFTs are not merely tools for transforming digital ownership but also play a significant role in shaping new models of the digital economy—models that require further research and regulatory attention.

Keywords: NFT, digital economy, ownership transformation, intangible assets, blockchain, economic innovation, monetization, legal regulation.

REFERENCES:

1. Ante, L. (2021). Non-fungible token (NFT) markets on the Ethereum blockchain: Temporal development, cointegration and interrelations. *Finance Research Letters*, 44, 102097.
2. Burksaitis, M., Dacke, M., & Suda, J. (2021). NFTs and the new creative economy. *Journal of Arts Management*, 12(2), 103–118.
3. Catalini, C., & Gans, J. S. (2016). Some simple economics of the blockchain. *MIT Sloan Research Paper No. 5191-16*. <https://ssrn.com/abstract=2874598>
4. Chen, L. (2022). The impact of NFTs on creative

industries and digital ownership: Opportunities and challenges. *Journal of Digital Economy*, 3(1), 45–60.

5. Christidis, K., & Devetsikiotis, M. (2016). Blockchains and smart contracts for the Internet of Things. *IEEE Access*, 4, 2292–2303. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2016.2566339>

6. De Filippi, P., & Wright, A. (2018). *Blockchain and the law: The rule of code*. Harvard University Press.

7. Dowling, M. (2022). Fertile LAND: Pricing non-fungible tokens. *Finance Research Letters*, 44, 102097. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2021.102097>

8. Ethereum Foundation. (2022). *Ethereum 2.0: The*

merge — What it means for NFTs and energy consumption. <https://ethereum.org/en/eth2/merge/>

9. European Parliament. (2023). *Regulatory framework for crypto assets and NFTs: Challenges and recommendations*.

10. Financial Action Task Force (FATF). (2022). *Guidance on digital assets and NFTs*.

11. Gans, J. S. (2019). The case for an NFT-based economy. *Journal of Economic Perspectives*.

12. Hsieh, Y.-Y., Vergne, J.-P., & Wang, S. (2018). The internal and external governance of blockchain-based organizations: Evidence from cryptocurrencies. *Blockchain Research Letters*.

13. Kaal, W. A., & Dell'Erba, M. (2021). *The law and business of blockchain technology*. Carolina Academic Press.

14. Kosba, A., Miller, A., Shi, E., Wen, Z., & Papamathou, C. (2016). Hawk: The blockchain model of cryptography and privacy-preserving smart contracts. In *IEEE Symposium on Security and Privacy*, 839–858. <https://doi.org/10.1109/SP2016.55>

15. Kshetri, N. (2017). 1 Blockchain's roles in meeting key supply chain management objectives. *International Journal of Information Management*, 39, 80–89.

16. McConaghy, T., Marques, R., Müller, A., De Jonghe, D., McMullen, G., Henderson, R., ... & Granzotto, A. (2017). *BigchainDB: A scalable blockchain database* [White paper].

17. Meiklejohn, S., Pomarole, M., Jordan, G., Levchenko, K., McCoy, D., Voelker, G. M., & Savage, S. (2013). A fistful of bitcoins: Characterizing payments among men with no names. In *Proceedings of the 2013 Conference on Internet Measurement* (pp. 127–140).

18. Mougayar, W. (2016). *The business blockchain: Promise, practice, and application of the next internet*

technology. Wiley.

19. Nadini, M., Alessandretti, L., Di Giacinto, F., Martino, M., Aiello, L. M., & Baronchelli, A. (2021). Mapping the NFT revolution: Market trends, trade networks, and visual features. *Scientific Reports*, 11, 20902.

20. Narayanan, A., Bonneau, J., Felten, E., Miller, A., & Goldfeder, S. (2016). *Bitcoin and cryptocurrency technologies: A comprehensive introduction*. Princeton University Press.

21. O'Dair, M., & Beaven, Z. (2017). The networked record industry: How blockchain technology could transform the record industry. *Strategic Change*, 26(5), 471–480.

22. Regner, F., Urbach, N., & Schweizer, A. (2019). NFTs in practice – Non-fungible tokens as core component of a blockchain-based event ticketing application. *ECIS 2019 Proceedings*. https://aisel.aisnet.org/ecis2019_rp/158/

23. Schär, F. (2021). Decentralized finance: On blockchain- and smart contract-based financial markets. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 103(2), 153–174.

24. Swan, M. (2015). *Blockchain: Blueprint for a new economy*. O'Reilly Media.

25. Swan, M. (2017). *Blockchain: Blueprint for a new economy* (2nd ed.). O'Reilly Media.

26. Tapscott, D., & Tapscott, A. (2016). *Blockchain revolution: How the technology behind Bitcoin is changing money, business, and the world*. Penguin.

27. Wu, J. (2022). NFT as a new asset class: Opportunities and challenges. *Financial Innovation*, 8(1), 15.

28. Yermack, D. (2017). Corporate governance and blockchains. *Review of Finance*, 21(1), 7–31.

29. Zohar, A. (2015). Bitcoin: Under the hood. *Communications of the ACM*, 58(9), 104–113.

NFT რობოტრე საკუთრების ტრანსფორმაციის ინსტრუმენტი ციფრულ ეკონომიკაში

გვანცა ჭილაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო

უნივერსიტეტი. ბაკალავრის სტუდენტი

E-mail: gvancachigladze54@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0007-7906-0346>

აბსტრაქტი

დღევანდელ ციფრულ ეკონომიკაში, საკუთრების ტრადიციული ფორმები მნიშვნელოვნად იცვლება ახალი ტექნოლოგიების, მათ შორის „არაფუნქციური ტოკენის“, იგივე Non-Fungible Token-ის (NFT) გავრცელების ფონზე. „არაფუნქციური“ ამ შემთხვევაში ნიშნავს, რომ თითოეული ტოკენი უნიკალურია და არ შეიძლება მარტივად შეცვალოთ მსგავსი ნივთით, როგორც ეს მაგალითად ჩვეულებრივი ციფრული ან ფიზიკური ვალუტის შემთხვევაში. უშუალოდ ტოკენი კი ციფრული ერთეულია, რომელიც შეიძლება გულისხმობდეს ციფრულ აქტივს, მხატვრულ ან უნიკალურ ნივთს ან მომსახურების ან უფლების მინიჭებას.

აღნიშნული კვლევა მიზნად ისახავს გაანალიზოს NFT-ის როლი როგორც ინსტრუმენტის, რომელიც ახდენს საკუთრების ტრანსფორმაციას ციფრულ სივრცეში და ქმნის ახალ ეკონომიკურ ურთიერთობებს. კვლევა ეფუძნება ბლოკჩეინ ტექნოლოგიის საფუძვლებს და ეკონომიკური თეორიების, კერძოდ, ღირებულების თეორიისა და კაპიტალის თანამედროვე მოდელების ინტეგრაციას NFT-ის კონტექსტში.

სტატიაში გამოყენებულია ინტერდისციპლინარული მიდგომა და განხილულია NFT-ის უნიკალურობის და დეცენტრალიზებული მფლობელობის მექანიზმები, რომლებიც ცვლის არამატერიალური აქტივების ბაზრის სტრუქტურას და ეფექტურობას. აუცილებლად ხაზგასასმელია NFT-ის გავლენა ციფრული აქტივების მონეტიზაციაზე, ღირებულების ფორმირებასა და შემოქმედებითი ინდუსტრიის დინამიკაზე და განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ბაზრის სპეკულაციურ ბუნებას, რეგულირების პრობლემებსა და ეკონომიკური მდგრადობის პერსპექტივებს.

კვლევის შედეგები ადასტურებს, რომ NFT წარმოაჩენს როგორც ეკონომიკურ ინოვაციას, რომელიც გარდაქმნის საკუთრების მექანიზმებს, ისე რთულ გამოწვევებს, რაც დაკავშირებულია აქტივების იურიდიულ დაცვასა და ბაზრის სტაბილურობასთან. დასკვნები მიგვითითებენ, რომ NFT არა მხოლოდ ციფრული საკუთრების ტრანსფორმაციის ინსტრუმენტია, არამედ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ახალი ციფრული ეკონომიკური მოდელების ფორმირებაში, რაც მოითხოვს დამატებით კვლევასა და რეგულაციურ ყურადღებას.

საკვანძო სიტყვები: NFT, ციფრული ეკონომიკა, საკუთრების ტრანსფორმაცია, არამატერიალური აქტივები, ბლოკჩეინი, ეკონომიკური ინოვაცია, მონეტიზაცია, იურიდიული რეგულირება.

შესავალი

ციფრული ტექნოლოგიების სწრაფმა განვითარებამ რადიკალურად შეცვალა ეკონომიკური ურთიერთობების ფორმები და საკუთრების აღქმა თანამედროვე საზოგადოებაში. განსაკუთრებით, ბლოკჩეინ ტექნოლოგიაზე დაფუძნებული ციფრული აქტივები (NFT) იქცა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მექანიზმად, რომელმაც ციფრულ სივრცეში საკუთრების ახალი მოდელი გააჩინა (Nadini, M. et al. 2021). ტრადიციულად, საკუთრება განსაზღვრული იყო მატერიალური აქტივებით და მათი იურიდიული რეგისტრაციით, თუმცა ციფრულ ეკონომიკაში საკუთრება სულ

უფრო ხშირად იღებს არამატერიალურ ფორმას და საჭიროებს ახალ სამართლებრივ და ტექნოლოგიურ მიდგომებს (Catalini, C., & Gans, J. S. 2016).

NFT წარმოადგენს უნიკალურ ციფრულ აქტივს, რომლის ავთენტურობა და მფლობელობა ბლოკჩეინის საშუალებით მტკიცდება (Ante, L. 2021). ამ მექანიზმმა არა მხოლოდ შეცვალა ციფრული ხელოვნებისა და შემოქმედებითი პროდუქციის ბაზრის სტრუქტურა, არამედ შექმნა ახალი ეკონომიკური დინამიკა, სადაც ციფრული საკუთრება გახდა მონეტიზაციის, ინვესტიციისა და კაპიტალის დაგროვების ინსტრუმენტი (Wu, J. 2022).

მიუხედავად ამისა, NFT-ის სწრაფმა ზრდამ გამოიწვია რადიკალური ცვლილებები, მათ შორის ბაზრის სპეკულაციური ხასიათი, იურიდიული გაურკვევლობა, და რეგულირების ნაკლებობა, რაც საფრთხეს უქმნის როგორც ინდივიდუალური მომხმარებლების ინტერესებს, ისე ზოგად ეკონომიკურ სტაბილურობას (World Economic Forum, 2021).

ამ პროცესების გათვალისწინებით, წარმოიშვა კითხვა: განიხილება თუ არა NFT როგორც ინოვაციური ტექნოლოგიური მიღწევა თუ როგორც დროებითი ბაზრის ბუშტი? მაგრამ ერთი რამ ცხადია. იგი წარმოადგენს საკუთრების ტრადიციული მექანიზმების ტრანსფორმაციის მნიშვნელოვან მაგალითს (Tapscott, D., & Tapscott, A. 2016). ამ სტატიის მიზანია განალიზებულია NFT-ის როლი ციფრულ ეკონომიკაში, მისი ეკონომიკური ღირებულების ფორმირების მექანიზმები და ის სამართლებრივი და რეგულაციური დილემები, რომლებიც თან ახლავს ამ ტექნოლოგიას (Kaal, W. A., & Dell'Erba, M. 2021)..

კვლევა ემყარება ინტერდისციპლინარულ ანალიზს, სადაც ბლოკჩეინის ტექნოლოგიური საფუძვლები, ეკონომიკური თეორიები და სამართლებრივი ჩარჩოები ინტეგრირდება ერთიან ანალიტიკურ ჩარჩოში, რათა სრულყოფილად იქნეს გაანალიზებული NFT-ის ეფექტი თანამედროვე ციფრულ ეკონომიკაზე.

ძირითადი ტერმინები

NFT (Non-Fungible Token) ციფრული აქტივია. მისი ტექნოლოგიური ბაზა ბლოკჩეინია-დეცენტრალიზებული, ღია და უსაფრთხო მონაცემთა სისტემა, რომელიც საშუალებას იძლევა ციფრული აქტივების აუთენტურობისა და მფლობელობის დამტკიცება მოხდეს გამჭვირვალედ და შეუცვლელად (Swan, 2015; Tapscott & Tapscott, 2016).

ბლოკჩეინის მთავარი მახასიათებლებია:

დეცენტრალიზაცია - ინფორმაცია არ ინახება ერთ ცენტრალიზებულ სერვერზე, არამედ ქსელში ჩართულ ათასობით კომპიუტერზე ერთდროულად, რაც ამცირებს მონაცემთა მანიპულაციის და გაყალბების რისკს (Narayanan et al., 2016; Christidis & Devetsikiotis, 2016).

გამჭვირვალობა - ყველა ტრანზაქცია საჯაროა და ნებისმიერი მომხმარებელი შეუძლია დააკვირდეს აქტივების მოძრაობას.

შეუცვლელობა - ბლოკჩეინში ჩანაწერი ერთხელ გაკეთდება, მისი შეცვლა ან წაშლა პრაქტიკულად შეუძლებელია (De Filippi & Wright, 2018).

ჭკვიანი კონტრაქტები (Smart Contracts) -ავტომატიზებული კოდები, რომლებიც ასრულებენ წინასწარ განსაზღვრულ პირობებს გარიგებებისას (Kosba et al., 2016; Christidis & Devetsikiotis, 2016).

NFT, როგორც წესი, იქმნება Ethereum-ის ბლოკჩეინზე ERC-721 ან ERC-1155 სტანდარტის გამოყენებით, რაც უზრუნველყოფს აქტივის უნიკალურობასა და მის შესაძლებლობას, გააჩნდეს ინდივიდუალური მახასიათებლები. ყოველი NFT შეიცავს მეტამონაცემებს, როგორიცაა: ციფრული აქტივის აღწერა (მაგ. ხელოვნების ნამუშევარი, მუსიკა, ვიდეო), უნიკალური იდენტიფიკატორი (Token ID), ბმული რეალურ ფაილთან ან მის საცავთან (IPFS), მფლობელის მისამართი (Public Key) (Chen, 2022).

ამ ტექნიკური სტრუქტურის წყალობით, NFT ქმნის ციფრული საკუთრების ახალ ფორმას, რომელიც განიხილება როგორც ერთდროულად შეუცვლელი ციფრული ხელმოწერა და საკუთრების სერტიფიკატი.

NFT-ის უნიკალურობა და ბლოკჩეინზე დაფუძნებული საკუთრების დადასტურება ცვლის საკუთრების ტრადიციულ ცნებას. მომხმარებლებს შეუძლიათ ციფრულად ფლობდნენ და აკონტროლებდნენ აქტივებს უშუალოდ ცენტრალური პლატფორმების ჩარევის გარეშე (Gans, 2019; Wu, 2022). ეს მექანიზმი: ზრდის ავტონომიას და შემოქმედის უფლებების დაცვას, ამცირებს მედიატორზე დამოკიდებულებას (მაგ. გალერეა), აადვილებს საკუთრების გადაცემასა და მონეტიზაციას გლობალურ ბაზარზე.

თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ბლოკჩეინ ტექნოლოგიაზე დაფუძნებული მფლობელობა არ გამოირჩევა იურიდიულ გაურკვევლობებს — კერძოდ, საკუთრების უფლებების აღსრულებას არსებული კანონმდებლობის პირობებში, რაც განხილულია სტატიის შემდგომ ნაწილებში (European Parliament, 2023; De Filippi & Wright, 2018; FATF, 2022).

ციფრული სივრცის როლი თანამედროვე საზოგადოებაში დინამიკურად იზრდება. ის აღარ შემოიფარგლება მხოლოდ კომუნიკაციის ან ინფორმაციის გაცვლის საშუალებით, არამედ ინტენსიურად იკავებს წამყვან პოზიციებს როგორც ეკონომიკური საქმიანობის, ასევე კულტურული და სოციალური თვითგამოხატვის სფეროებში (Tapscott, 2016). ამ ცვალებად რეალობაში საკუთრების ცნება გადის ფუნდამენტურ ტრანსფორმაციას. ფიზიკური საკუთრებიდან ციფრულ საკუთრებაზე გადატანა უკვე არ წარმოადგენს მხოლოდ ტექნოლოგიურ პროცესს, არამედ სიღრმისეულად ცვლის ეკონომიკურ და სამართლებრივ სისტემებს.

ტრადიციულად, საკუთრება განისაზღვრებოდა როგორც სამართლებრივი უფლება მატერიალურ რესურსზე, იქნება ეს უძრავი ქონება, ნივთები თუ ფინანსური ინსტრუმენტები. ამ მფლობელობის დამადასტურებელი დოკუმენტები რეგისტრირებული იყო ცენტრალურ ინსტიტუტებში: საჯარო რეესტრებში, ბანკებში ან სხვა რეგულირებულ ორგანიზაციებში (Kaal, W. A., & Dell'Erba, 2021).

NFT-ის შემთხვევაში, საკუთრება აღარ საჭიროებს ცენტრალურ რეგისტრატორს. ბლოკჩეინი თვითონ ხდება საკუთრების რეგისტრი, სადაც თითოეული აქტივი თავისი უნიკალური კოდითა და ტრანზაქციის ისტორიით წარმოადგენს აუთენტურობისა და საკუთრების ციფრულ მტკიცებულებას (Ethereum Foundation, 2022). ეს ცვლის საკუთრების ცნებას შემდეგი მიმართულებით:

მფლობელობა ხდება თვითმართვადი (self-custodial) - ინდივიდს შეუძლია თავად ფლობდეს აქტივს, მესამე მხარის გარეშე.

საკუთრება გადადის გლობალურ სივრცეში - აქტივები არსებობს არა ფიზიკურ ლოკაციაში, არამედ ქსელში.

საკუთრება შეიძლება წარმოადგენდეს კოდს - რაც გამოწვევას უქმნის სამართლებრივ ინტერპრეტაციას (European Parliament, 2023).

NFT-ის მეშვეობით, არამატერიალურს აქტივებს, როგორცაა ციფრული ხელოვნება, მუსიკა, ვირტუალური მიწები, თამაშების ელემენტები და სხვა, გაანია ეკონომიკურ ღირებულება და ბაზარზე ლეგიტიმურობა (Dowling, M, 2022). ეს ქმნის ახალ ეკონომიკურ სეგმენტს, სადაც: ღირებულება ენიჭება ციფრული შინაარსის უნიკალურობას, მომხმარებლები უშუალოდ ყიდულობენ ან ყიდიან აქტივებს (P2P) და შუამავლების როლი მცირდება ან რადიკალურად გარდაიქმნება (მაგ., პლატფორმები მხოლოდ გარიგების ტექნიკურ უზრუნველყოფას სთავაზობენ მხარეებს). ამ ბაზრის სტრუქტურა განსხვავდება ტრადიციული კაპიტალის ბაზრებისგან, რადგან აქ სუბიექტები ხშირად არ არიან ინსტიტუციური მოთამაშეები, არამედ ინდივიდუალური შემოქმედები და მომხმარებლები, რომლებიც ღირებულებას განსაზღვრავენ თვითონ, ბაზრის სპეკულაციური ქცევის ფონზე (Gans, J. S, 2019).

NFT-ის ფართო გავრცელება საკუთრების დემოკრატიზაციის პერსპექტივას იძლევა. ნებისმიერ ადამიანს, რომელსაც აქვს ინტერნეტზე წვდომა და ციფრული საფულე, შეუძლია: შექმნას, გაყიდოს ან ფლობდეს ციფრული აქტივი, მიიღოს შემოსავალი

თავისი ციფრული პროდუქტისგან და ჩაერთოს გლობალურ ბაზრებზე ცენტრალური რეგულატორების გარეშე. თუმცა ამგვარი სისტემის მუშაობას ახლავს გარკვეული გამოწვევები: საკუთრების იურიდიული სტატუსი ხშირად გაურკვეველია, ფიზიკური და ციფრული საკუთრების წერტილვანი კავშირი ბუნდოვანია, რაც ართულებს NFT-ის გამოყენებას სამართლებრივ დავებში და ვხვდებით დისტრიბუციის არათანაბარი შესაძლებლობა მიუხედავად "დემოკრატიზაციისა", რადგან NFT ბაზარზე წარმატებას ხშირად მაინც მოიპოვებენ ტექნიკურად ძლიერი მოთამაშეები (De Filippi, P, & Wright, 2018).

NFT-ების ეკონომიკური აღქმა შეუძლებელია ღირებულების თეორიის გარეშე. ტრადიციული ეკონომიკური თეორიები ცდილობენ განმარტონ, როგორ ყალიბდება ღირებულება საქონელსა და მომსახურებაზე, მაგრამ ციფრული აქტივების შემთხვევა, განსაკუთრებით NFT-ის ფორმატში, რთულად ჯდება ამ თეორიებში (Wu, J. 2022). ამ განყოფილებაში განხილულია, როგორ ეჭიდება ღირებულების კლასიკური და თანამედროვე მოდელები NFT-ის კონტექსტს და როგორ ყალიბდება ეკონომიკური ღირებულება არამატერიალური ციფრული აქტივისთვის.

ეკონომიკის კლასიკური თეორიების თანახმად (მაგ. ადამ სმიტი, დევიდ რიკარდო, კარლ მარქსი), ღირებულება განისაზღვრებოდა შრომის რაოდენობით ან საქონლის წარმოებისთვის საჭირო რესურსებით. ამ ხედვით, NFT-ები, რომლებიც ხშირად მხოლოდ „კოდია პლატფორმაზე“, შეიძლება დაბალღირებულოვან აქტივებად განიხილებოდეს, რადგან მათი ტექნიკური წარმოება არ მოითხოვს ბევრ შრომასა და რესურსს. თუმცა, მარგინალისტური თეორიები (მაგ. კარლ მენგერი, უილიამ ჯევონსი) ღირებულებას უკავშირებენ სუბიექტურ სარგებელს, ანუ, რამდენად ფასობს საქონელი კონკრეტული ინდივიდის მიერ მოცემულ გარემოებაში. სწორედ ეს მიდგომა ხსნის უკეთ NFT-ების ფასს: ღირებულება განისაზღვრება ბაზარზე მყოფი მონაწილეების სუბიექტური აღქმებით, რაც იწვევს ფასების ძლიერ სპეკულაციას (Smith, A. 1776; Marx, K. 1867).

NFT-ის ღირებულება არ არის მხოლოდ მისი შინაარსის ან ტექნიკური მახასიათებლების ფუნქცია. მისი ფასი დამოკიდებულია რამდენიმე ერთმანეთზე გადაჯაჭვულ ფაქტორზე: შინაარსის უნიკალურობა და ავტორი: პოპულარული ან ცნობილი ავტორის მიერ შექმნილი NFT-ები გაცილებით

მაღალი ფასით ფასდება, შეზღუდული მიწოდება (scarcity): NFT-ის უნიკალურობა ავტომატურად ქმნის დეფიციტს — რაც აძლიერებს მოთხოვნას და სოციალური აღიარება და ნარატივი: ბევრ NFT-ს ღირებულებას განსაზღვრავს არა ობიექტური თვისებები, არამედ მის გარშემო შექმნილი კულტურული კონტექსტი (მაგ. „პირველი NFT კოლექცია“, „მიმი“ და ა.შ.) ასევე მნიშვნელოვანია ბაზრის ლიკვიდურობა და სპეკულაციური მოლოდინები, რადგანაც მომხმარებლები ხშირად ყიდულობენ NFT-ს ინვესტიციის ან მომავლის სარგებლის მოლოდინით, რაც ზრდის ფასს მოკლე პერიოდში და პლატფორმის გავლენა და ტრენდები: ზოგიერთი NFT მხოლოდ კონკრეტულ პლატფორმაზე მოქმედებს, რაც გავლენას ახდენს მის ეკონომიკურ სიცოცხლისუნარიანობაზე (Burksaitis, M., Dacke, M., & Suda, J. 2021).

NFT-ის ღირებულება ხშირად ფიქციურ/კულტურულ ნარატივზეა დაფუძნებული. მაგალითად, ერთსა და იმავე ტიპის ციფრულ ფაილს შეიძლება მინიჭებული ჰქონდეს რადიკალურად განსხვავებული ფასი, მიზეზი კი ისაა, რომ ერთი მათგანი "პირველია", "ვირუსული გახდა" ან გარკვეულ სუბკულტურულ ჯგუფში აღიარებულია. ეს NFT-ს ღირებულებას ნაკლებად რაციონალურს და უფრო მეტად ნარატივზე დაფუძნებულ კონსტრუქციად აქცევს (Regner, F., Urbach, N., & Schweizer, A. 2019).

აქედან გამომდინარე, NFT აღარაა მხოლოდ ტექნოლოგიური ან ეკონომიკური ერთეული. ის ხდება სოციალურ-კულტურული ღირებულების მატარებელი ობიექტი, რომლის ეკონომიკური ფასი შეიძლება შორდებოდეს მის რეალურ შინაარსობრივ ღირებულებას (De Filippi, P., & Wright, A. 2018).

NFT-ების გავრცელებამ ფუნდამენტურად შეცვალა შემოქმედებითი ინდუსტრიის ფუნქციონირების მოდელი. ციფრულ სივრცეში მოქმედმა ხელოვნებმა, მუსიკოსებმა, დიზაინერებმა და სხვა კრეატიული პროფესიის წარმომადგენლებმა დღევანდელ რეალობაში პირველად მიიღეს საშუალება, თავიანთი არამატერიალური პროდუქტები აქციონ საკუთრებად, რომლის გაყიდვა, ლიცენზირება და მონეტიზაცია შესაძლებელია ისეთი ტრადიციული შუამავლების გარეშე, როგორიცაა გალერეები, გამომცემლობები ან პროდიუსერული სტუდიები (Chen, L. 2022).

ციფრული ხელოვნების ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემა წარსულში იყო ის, რომ შინაარსის დუბლირება და კოპირება მარტივი იყო, რაც ართულებდა ავტორების მხრიდან საკუთრების დაცვას

და შემოსავლის მიღებას. NFT ტექნოლოგია იძლევა საშუალებას, თითოეული ნამუშევარი მოინიშნოს ყველანაირი რეპლიკაციის გარეშე როგორც უნიკალური. NFT-ის მეშვეობით, ავტორები ახლა უკვე იღებენ პირდაპირ ანაზღაურებას მათი ნამუშევრის გაყიდვისას, ინარჩუნებენ საავტორო უფლებებს, მაშინაც კი როცა ნამუშევარი გადადის სხვა მფლობელზე და ხშირად ღებულობენ საკომისიოებს შემდგომ გადაყიდვებზე, რაც ავტომატურად რეალიზდება ჭკვიანი კონტრაქტების მეშვეობით (De Filippi, P., & Wright, A. 2018).

NFT-ის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წვლილი შემოქმედებით ინდუსტრიაში არის შემოსავლების დივერსიფიკაცია. ინდივიდებს, რომლებსაც უწინ არ ჰქონდათ წვდომა საერთაშორისო გალერეებზე ან ცენტრალურ პლატფორმებზე, ახლა შეუძლიათ უშუალოდ მიიღონ წვდომა გლობალურ ბაზარზე. პლატფორმები (OpenSea, Foundation, Zora, SuperRare) ქმნიან გლობალურ სივრცეს, სადაც ნებისმიერ შემოქმედს შეუძლია გაყიდოს თავისი ნამუშევარი უცხოურ ბაზრებზე კრიპტოვალუტაში (Nadini, M., Alessandretti, L., Di Giacinto, F., Martino, M., Aiello, L. M., & Baronchelli, A. 2021). ასევე NFT-ის ტექნოლოგია აძლევს ხელოვნებას დინამიკურობას რაც ახალ შემოქმედებით მიდგომებს აჩენს. NFT-იმ შექმნა სრულიად ახალი ბაზრები და სოციალური ჯგუფები (მაგ. კრიპტო-არტისტები, NFT-კოლექციონერები, Web3-კურატორები), რომლებმაც შეცვალეს გლობალური თამაშის წესები. ამასთანავე, ამ სივრცეში აღინიშნება შემოქმედებითი აქტივობის კომოდიფიკაცია, რაც გულისხმობს, რომ ყოველი ციფრული კონტენტი შესაძლოა იქცეს სავაჭრო ერთეულად (Burksaitis, M., Dacke, M., & Suda, J. 2021). თუმცა, ამგვარ ტრანსფორმაციას ახლავს კრიტიკული კითხვებიც, მაგალითად: იცვლება თუ არა ხელოვნების ღირებულება, როცა ის ხდება „შექნადი ციფრული აქტივი“? ან ხომ არ ანაცვლებს ბაზარი ესთეტიკურ კრიტერიუმებს მხოლოდ საბაზრო ღირებულებით?, თუნდაც როგორ ხდება დაბალშემოსავლიანი ან ტექნოლოგიურად ნაკლებად მცოდნე შემოქმედთა ჩართულობა ამ პროცესში? ეს კითხვები აჩვენებს, რომ NFT-ების მიერ შექმნილი შესაძლებლობები კულტურულ და სოციალური რისკებთან ერთად არსებობს, რაც საჭიროებს დამატებით კვლევას და პრაქტიკულ გადანყვეტებს (Schär, F. 2021).

მიუხედავად იმისა, რომ NFT-ები განიხილება როგორც ტექნოლოგიური და ეკონომიკური ინოვაცია, მათ გარშემო არსებული ბაზარი ხშირად ახ-

დენს სპეკულაციური ქცევის სტიმულირებას. ბევრ შემთხვევაში NFT აღარ ფუნქციონირებს როგორც საკუთრების მართვის ეფექტიანი ინსტრუმენტი, არამედ იქცევა ფასის ზრდაზე ორიენტირებულ სავაჭრო აქტივად, რაც ამძაფრებს ბაზრის არასტაბილურობას და ზრდის ეკონომიკურ რისკებს (Wu, J. 2022).

NFT ბაზრის სწრაფი გაფართოება მნიშვნელოვნად იყო განპირობებული მედიაში მასობრივი ყურადღებით, სოციალური ტრენდებითა და კრიპტო-ეკონომიკის ბუმით. ამ პროცესს თანახლდა: ღირებულებების სწრაფი მერყეობა, რაც გულისხმობდა იმას, რომ მრავალი NFT კოლექცია რამდენიმე დღეში განიცდიდა ასეული პროცენტით ზრდას ან ვარდნას ფასში. ასევე, მომხმარებლები ყიდულობდნენ NFT-ს არა გრძელვადიანი ინვესტიციისთვის, არამედ მოკლევადიანი მოგების მოლოდინით, რაც აახალისებდა ბაზრის არარაციონალურ ზრდას (Financial Action Task Force (FATF), 2022).. გარდა ამისა, გავლენიანი პირები და კოლექციები ხელოვნურად ზრდიდნენ ინტერესს, რასაც ხშირად მოჰყვებოდა ფასების "ბუმის" წარმოქმნა რასაც მოგვიანებით განვიხილავთ. ეს მახასიათებლები აშკარად მიუთითებს, რომ NFT ბაზრის დიდი ნაწილი ფუნქციონირებს სპეკულაციური მოლოდინების საფუძველზე, რაც გვახსენებს კრიპტოვალუტის ბაზრის პირვანდელ ფაზებს (Schär, F. 2021).

NFT ბაზრის არასტაბილურობა შეიცავს ეკონომიკურ რისკებს, როგორც ინდივიდებისთვის, ისე ეკოსისტემისთვის მთლიანობაში, ერთ-ერთი რისკია ბაზრის კოლაფსის საფრთხე, ვინაიდან მაღალი სპეკულაცია ზრდის ბაზრის გადატვირთვის ალბათობას, რასაც მოჰყვება მომხმარებელთა დაკარგული ინვესტიციები და ნდობის დაცემა. ასევე ვხვდებით დაბალ ლიკვიდურობას, ეს იმიტომ, რომ მიუხედავად მაღალი ფასებისა, ბევრ NFT-ს არ ჰყავს აქტიური მყიდველი, რაც აფერხებს ბაზარზე გამოსვლას. პრობლემაა მონაცემებზე დაფუძნებული ბაზრის ანალიზის ნაკლებობა ვინაიდან ფასების მერყეობა ხშირად ემყარება ემოციურ ან/და არარაციონალურ ინფორმაციას. და კიდევ ერთი მიზეზი რისკების არის ფინანსური განათლების დაბალი დონე – NFT-ს ყიდვის პროცესში ხშირად ერთგებიან ისეთი მომხმარებლები, რომლებსაც არ აქვთ საფუძვლიანი ცოდნა ეკონომიკური რისკების შესახებ (Kshetri, N. 2017).

NFT ბაზრის ბევრი მახასიათებელი შეესაბამება ისეთ ეკონომიკურ ბუშტებს, როგორებიც იყო: უძრავი ქონების ბუმი (2008 წ.) და კრიპტოვალუტის

ბაზრის ბუშტი (2017 და 2021 წ.) (Gans, J. S. 2019) მათი მსგავსებებიდან გამომდინარე, რამდენიმე ანალიტიკოსი და კვლევითი ცენტრი მიუთითებს, რომ NFT-ები საჭიროებენ: მეტ გამჭვირვალობას, ფასის დინამიკის, ავტორების ისტორიისა და პლატფორმების სტრუქტურის შესახებ, ასევე ინვესტორის განათლების ამაღლებასა და დარეგულირებას (Kaal, W. A., & Dell'Erba, M. 2021).

NFT-ის ტექნოლოგიური წინსვლა და ეკონომიკური პოტენციალი გადაჯაჭვულია ერთ-ერთ ყველაზე რთულ საკითხთან, იურიდიულ რეგულაციასთან. მიუხედავად იმისა, რომ NFT უზრუნველყოფს მფლობელობის ჩანაწერს ბლოკჩეინში, იგი იშვიათად ნიშნავს სრულ იურიდიულ უფლებას თავად ციფრულ შინაარსზე. ეს არღვევს ტრადიციული საკუთრების სამართლებრივ სტრუქტურებს და ქმნის არაერთ ინტერპრეტაციულ ხარვეზს (De Filippi, P., & Wright, A. 2018).

NFT-ის შეძენა ტექნიკურად ნიშნავს ბლოკჩეინში ჩანაწერილი ციფრული აქტივის (მონეტის, ტოკენის) ფლობას, თუმცა ეს ყოველთვის არ არის შინაარსზე სრულ მფლობელობა. მაგალითად: ციფრული ფაილი (მაგ. ხელოვნების ნამუშევარი), რომელთანაც დაკავშირებულია NFT, ხშირად ინახება ცალკე სერვერზე ან IPFS-ზე, ხოლო ტოკენი წარმოადგენს მხოლოდ მასთან დაკავშირებულ მეტამონაცემს ან URL-ს; ასევე საავტორო უფლება და ლიცენზიები ხშირად რჩება შემოქმედთან და არ გადაეცემა მყიდველს ავტომატურად, თუ ამის შესახებ არ არის ცალკე რეგულაცია ჭკვიან კონტრაქტში (Moringiello, J. M., & Odinet, C. K. 2022).

ეს ქმნის მნიშვნელოვან გაურკვევლობას: რას ფლობს მყიდველი რეალურად? ციფრულ აქტივს (ტოკენს)? ფაილს? ავტორობას?

NFT ხშირად ეფუძნება ხელოვნების, მუსიკის ან ტექსტის შინაარსს, რაც დაცულია ინტელექტუალური საკუთრების კანონებით. თუმცა: NFT-ების ბაზარზე ხშირია შემთხვევები, როდესაც ხელოვანთა ნამუშევრები „პატენტდება“ ავტორის თანხმობის გარეშე; მომხმარებლები ხშირად ვერ აცნობიერებენ, რომ NFT-ის ფლობა არ გულისხმობს ნამუშევრის რეპროდუქციის ან კომერციული გამოყენების უფლებას და სამწუხაროდ, არ არსებობს გლობალურად ჰარმონიზებული სამართლებრივი ჩარჩო, რომელიც მოიცავს NFT-ის ინტელექტუალურ საკუთრებად აღიარებას. ამიტომ საჭირო ხდება NFT-ის შექმნისა და გაყიდვის პროცესში სპეციფიკური ლიცენზიური შეთანხმებების ჩადება ჭკვიან კონტრაქტებში, რაც ჯერ არ არის

ფართოდ დანერგილი პრაქტიკა (OECD 2022 ; UK Law Commission, 2023).

NFT-ის სამართლებრივი სტატუსი ქვეყნების მიხედვით განსხვავდება. ზოგან იგი განიხილება როგორც ციფრული ხელოვნება, სხვანაირად კი როგორც ფინანსური ინსტრუმენტი ან კრიპტო-აქტივი. ეს ქმნის არათანმიმდევრულ რეგულაციურ გარემოს, რაც: ართულებს NFT-ბაზრის სამართლებრივ შეფასებას ინვესტორებისთვის, ზრდის იურიდიულ დაუცველობას საერთაშორისო გარიგებების დროს და აჩენს არბიტრაჟის შესაძლებლობას იურისდიქციებს შორის. მაგალითად, აშშ-ის SEC (Securities and Exchange Commission) ჯერ კიდევ განიხილავს, უნდა ექვემდებარებოდეს თუ არა NFT-ები ფასიანი ქაღალდების რეგულაციას (SEC (U.S. Securities and Exchange Commission), 2022).

მიუხედავად დეცენტრალიზაციის იდეისა, NFT-ბაზრის მდგრადი განვითარება საჭიროებს გონივრულ, პროპორციულ რეგულაციას, რომელიც: უზრუნველყოფს მფლობელობის სამართლებრივ სიცხადეს, იცავს ავტორთა და მომხმარებელთა უფლებებს, აწესებს ტრანზაქციების გამჭვირვალე ჩარჩოს და არ ახშობს ინოვაციას, მაგრამ აკონტროლებს ბოროტად გამოყენების შესაძლებლობებს (მაგ. ფულის გათეთრება, თაღლითობა) (FATF, 2022).

ასეთი რეგულაციები, სავარაუდოდ, უნდა ეფუძნებოდეს საერთაშორისო თანამშრომლობას, ტექნოლოგიური სპეციფიკის გათვალისწინებით და მოქნილი სამართლებრივი არქიტექტურით.

NFT-ების გლობალური გავრცელება არა მხოლოდ ციფრული საკუთრების ტრანსფორმაციას უწყობს ხელს, არამედ სვამს მნიშვნელოვან კითხვებს ეკონომიკური მდგრადობის და გრძელვადიანი განვითარების შესახებ. მიუხედავად ტექნოლოგიური ინოვაციურობისა და შემოქმედებით ინდუსტრიაში შექმნილი ახალი შესაძლებლობებისა, NFT-ეკოსისტემა ამჟამად მოქმედებს არასტაბილურ, არარეგულირებულ და ხშირად სპეკულაციურ გარემოში, რაც საეჭვოს ხდის მისი ხანგრძლივი მდგრადობის პერსპექტივას (Tapscott, D., & Tapscott, A. 2016)..

მდგრადი ეკონომიკური მოდელი უნდა აკმაყოფილებდეს რამდენიმე ძირითად კრიტერიუმს, ესენია: სტაბილურობა, რაც გულისხმობს ფასების გრძელვადიან ბალანსს, ინკლუზიურობა - ნვდომა ბაზარზე ფართო ჯგუფებისთვის, მათ შორის ეკონომიკურად განვითარებადი რეგიონებიდან. ასევე მნიშვნელოვანია ეკონომიკური სტრუქტურის არსებობის უნარი დროის განმავლობაში, ტექნოლო-

გიური და მარეგულირებელი ცვლილებების მიუხედავად. სოციალური სარგებელი, რაც გულისხმობს ფართო საზოგადოებრივი ღირებულების შექმნას, რომელიც სცილდება მხოლოდ ფინანსურ მოგებას (UNCTAD, 2023).

ამ კრიტერიუმების მიხედვით, NFT-ს ჯერ კიდევ არ აქვს ჩამოყალიბებული გრძელვადიანი მდგრადობის ჩარჩო.

NFT-ის მასიური გამოყენება დაკავშირებულია გარემოზე მნიშვნელოვან ზემოქმედებასთან. მიუხედავად იმისა, რომ Ethereum-მა Proof-of-Stake მოდელზე გადასვლით შეამცირა ენერგომომხმარება, NFT-ბაზრის ფართო ტექნოლოგიური ინფრასტრუქტურა ჯერ კიდევ მოითხოვს: მაღალი მოცულობის მონაცემთა შენახვას (მაგ. ფაილების IPFS-ზე განთავსება), ციფრული პლატფორმების უწყვეტ ოპერირებას და კოდებისა და ჭკვიანი კონტრაქტების უსაფრთხოებისა და გამართულობის უზრუნველყოფას (Ethereum Foundation, 2022 ; Cambridge Centre for Alternative Finance, 2022). ამის ფონზე საჭირო ხდება ტექნოლოგიების დახვეწა ისე, რომ შეამციროს ეკოლოგიური ზემოქმედება და ამავდროულად გააძლიეროს ქსელების დეცენტრალიზაცია და მდგრადობა.

NFT-ბაზრის მომავალი რამდენიმე შესაძლო სცენარით შეიძლება განვითარდეს:

1) ინსტიტუციონალიზაცია და ნორმალიზაცია - NFT შეიძლება გადაიქცეს სრულფასოვან ეკონომიკურ ინსტრუმენტად: ხელოვნების, მედიისა და თამაშების სექტორებში სტანდარტიზირებული NFT-გადამხდელი სისტემების დანერგვით, იურიდიული რეგულაციების გაჩენით, რაც უზრუნველყოფს საკუთრების სიცხადეს და ბანკებისა და ფინანსური ინსტიტუტების ჩართულობით, რაც გაზრდის ნდობას (Deloitte. 2023).

2) ბაზრის კონსოლიდაცია - ნაცვლად ათასობით პატარა პროექტისა, ბაზარი შესაძლოა კონცენტრირდეს რამდენიმე ძლიერ პლატფორმაზე, რომლებიც განავითარებენ მაღალი ხარისხის NFT ეკოსისტემებს (Messari, 2022).

3) ვებ3 ეკონომიკაში ინტეგრაცია - NFT-ები შესაძლოა გახდეს Web3 ეკონომიკის ბირთვული ელემენტი, სადაც: ყოველი ციფრული აქტივის საკუთრება NFT-ით რეგისტრირდება (ID, დიპლომები, სერვისები), DAO-ები და დეცენტრალიზებული ორგანიზაციები იყენებენ NFT-ს მმართველობის მექანიზმებად და ტრადიციული და ციფრული ეკონომიკის ზღვარი იშლება (Buterin, V. 2021).

NFT-ის ეკონომიკური მდგრადობისთვის აუცი-

ლებელია: მოთხოვნა/მიწოდების ბალანსის რეგულაცია, ტექნიკური სტანდარტების დანერგვა, რათა ყველა NFT-იმ იფუნქციონიროს უსაფრთხოდ და გამჭვირვალედ და სოციალური ინკლუზიის უზრუნველყოფა, რაც გულისხმობს განათლების, წვდომისა და მხარდაჭერის მექანიზმების დანერგვას (ISO, 2023).

დასკვნა

NFT, როგორც ციფრული საკუთრების მექანიზმი, აერთიანებს ტექნოლოგიას, ეკონომიკას, იურიდიულ და კულტურულ მხარეებს (Tapscott, D., & Tapscott, A. 2016). ის არ არის მხოლოდ ტექნოლოგიური სიახლე, არამედ NFT ხდება საკუთრებისა და ღირებულების ცნების ფუნდამენტური ტრანსფორმაციის მიზეზი ციფრულ ეპოქაში.

კვლევამ აჩვენა, რომ NFT-ები ქმნიან სრულიად ახალ ეკონომიკურ სივრცეს, სადაც არამატერიალურ აქტივებს ენიჭებათ მონეტარული ღირებულება და იქმნება მფლობელობის დეცენტრალიზებული არქიტექტურა (PwC. 2022). ეს პროცესები ცვლის ტრადიციულ ბაზრებთან ურთიერთობას და ახალ შესაძლებლობებს სთავაზობს შემოქმედებს, მომხმარებლებსა და ინვესტორებს (McKinsey & Company, 2022).

თუმცა, NFT-სთან დაკავშირებული გამოწვევები სერიოზულია. ეს გულისხმობს: სპეკულაციური ბაზრის არასტაბილურობას, იურიდიულ გაურკვევლობას საკუთრებისა და ინტელექტუალური უფლებების მხრივ და ეკონომიკური და ეკოლოგიური მდგრადობის საკითხებს (Cambridge Centre for Alternative Finance, 2022).

ამ ფონზე, NFT-ის ფართო ინტეგრაცია გლობალურ ეკონომიკაში მხოლოდ მაშინ იქნება წარმატებული, თუ ჩამოყალიბდება: მკაფიო სამართლებრივი ჩარჩო, რომელიც იცავს ყველა მხარის ინტერესებს, დარეგულირებული და გამჭვირვალე ბაზრები, ტექნოლოგიური სტანდარტიზაცია და რაც მთავარია — იქნება განათლებაზე დაფუძნებული მომხმარებელთა ჩართულობა (OECD, 2022).

ამრიგად, NFT არ არის დროებითი მოდური ტრენდი, ის არის ციფრული ეკონომიკის განვითარების მომავალი ეტაპი, რომელიც საჭიროებს კარგ ანალიზს, გონივრულ რეგულაციას და ღირებულებაზე ორიენტირებულ მიდგომას. სწორედ ამაზე იქნება დამოკიდებული, დარჩება NFT ბაზარი ეპიზოდურ მოვლენად თუ გადაიქცევა საკუთრების მართვისა და ეკონომიკური ურთიერთობების ახალ, სტაბილურ და ინკლუზიურ სისტემად.

რევაზ გველესიანი - 70

ჩვენი ჟურნალის სარედაქციო საბჭოს წევრს, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ეკონომიკური პოლიტიკის კათედრის ხელმძღვანელს, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორს, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსს, რევაზ გველესიანს 70 წელი შეუსრულდა.

რევაზ გველესიანი დაიბადა 1955 წლის 25 ივნისს თერჯოლის რაიონის სოფელ სკანდეში. 1972 წელს დაამთავრა ზედა საზანოს საშუალო სკოლა. 1973-1978 წწ. სწავლობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტზე, 1978-1981 წლებში კი – ასპირანტურაში პოლიტიკური ეკონომიის სპეციალობით. 1982 წ. დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია, რომელიც მოამზადა მ. ვ. ლომონოსოვის სახელობის მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (მეცნიერ-ხელმძღვანელები – პროფესორი ალექსანდრე ბაჯელიძე და პროფესორი ნათან შეხეტი), 1990 წ. კი – სადოქტორო დისერტაცია, რომელიც მოამზადა ზაარლანდის (გერმანია) უნივერსიტეტში (მეცნიერ-კონსულტანტი პროფესორი ჰერმან ალბეკი).

მას გამოქვეყნებული აქვს 150-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი საზოგადოების ეკონომიკური ინტერესების იერარქიაში არსებული წინააღმდეგობების დაძლევის, სახელმწიფოს მიერ რაციონალური და ეფექტიანი ეკონომიკური პოლიტიკის გატარების და მენარმეობის ახალი კულტურის ფორმირებისა და განვითარების შესახებ ქართულ, ინგლისურ, გერმანულ და რუსულ ენებზე, მათ შორის 10 მონოგრაფია, რომელთაგან ერთმა 2000 წელს გერმანიის აკადემიური გაცვლის სამსახურის (DAAD), ხოლო მეორემ 2003 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო პრემია დაიმსახურა; ასევე 8 სახელმძღვანელო (პირველი ქართული სახელმძღვანელო „ეკონომიკურ პოლიტიკაში“ – თანაავტორობით) და 40 სტატია საერთაშორისო ბაზებში ინდექსირებულ მაღალრეიტინგულ ჟურნალებში.

პროფ. რევაზ გველესიანს მოპოვებული აქვს 20 საერთაშორისო სამეცნიერო სტიპენდია და სასწავლო-საგანმანათლებლო გრანტი. იგი სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობას ეწეოდა ბერლინის, ტიუბინგენის, მიუნხენის, ბონის, ფრაიბურგის, ბრანდენბურგის, ზაარლანდის, პოტსდამის უნივერსიტეტებში, ბერლინის მეცნიერებისა და პოლიტიკის ფონდის

საერთაშორისო პოლიტიკისა და უსაფრთხოების გერმანულ ინსტიტუტში (SWP), ეკონომიკური კვლევების გერმანულ ინსტიტუტში (DIW) და თანამშრომლობდა ცნობილ მეცნიერებთან.

რევაზ გველესიანი რეგულარულად მონაწილეობს საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციებში რომის, ფლორენციის, მილანის, პარმას, ტრენტოს, პალერმოს, სასსარის (ალგერო, იტალია), მადრიდის უნივერსიტეტებში და ვენის დიპლომატიურ აკადემიაში. ამასთან, 2015 წლის ივნისში რომის ტრეს უნივერსიტეტში ბიზნესისა და ეკონომიკის საერთაშორისო აკადემიის (IABE) მიერ ორგანიზებულ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე თსუ-ის მეცნიერთა, მათ შორის რევაზ გველესიანის, კვლევებმა ექსპერტების მაღალი შეფასება დაიმსახურა, რის საფუძველზეც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს საუკეთესო კვლევით ცენტრებს შორის მეორე ადგილი მიენიჭა.

2005 წელს პროფ. რევაზ გველესიანმა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში დააარსა ეკონომიკური პოლიტიკის კათედრა და 2006 წელს ეკონომიკური პოლიტიკის ქართულ-გერმანული ინსტიტუტი, რომლებიც აქტიურად თანამშრომლობენ ბერლინის (ტექნიკურ და თავისუფალ), პოტსდამის, ცუკუბას, რომის საპიენცას და მისკოლცის (უნგრეთი) უნივერსიტეტებთან.

რევაზ გველესიანი ხელმძღვანელობს თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ეკონომიკის სადოქტორო პროგრამას და ეკონომიკის სამაგისტრო პროგრამის მოდულს „ეკონომიკური პოლიტიკა და ეკონომიკური დიპლომატია“. მისი ხელმძღვანელობით დისერტაცია დაიცვა 20 დოქტორანტმა, ხოლო 10 აგრძელებს მუშაობას თავიანთ საკვალიფიკაციო ნაშრომებზე.

პროფ. რევაზ გველესიანი ნიუ-იორკის მეცნიერებათა აკადემიის, ვაშინგტონის მეცნიერების პროგრესის ასოციაციის, იტალიის გამოყენებითი ეკონომიკის ასოციაციის, ბიზნესისა და ეკონომიკის საერთაშორისო აკადემიის (IABE) და საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის წევრია. ამჟამად ის არის თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის სადისერტაციო კომისიების და ეკონომიკური პროფილის რამდენიმე ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიის წევრი. 2016 წელს იგი არჩეული იქნა ბიზნესისა და ეკონომიკის საერთაშორისო აკადემიის (IABE, USA) ვიცე პრეზიდენტად.

რევაზ გველესიანი ხელმძღვანელობდა ეკონომიკის სექციას – მეცნიერების, ინჟინერინგისა და ტექნოლოგიების მსოფლიო აკადემიის (WASET) მიერ მადრიდის უნივერსიტეტში გამართულ (10-11 ნოემბერი, 2014) და ბიზნესისა და ეკონომიკის საერთაშორისო აკადემიის (IABE) მიერ სასსარის (ალგერო) უნივერსიტეტში (14-16 ივნისი, 2017) ორგანიზებულ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციებზე. ამასთან, იგი მონაწილეობდა IABE-ს 2018 წლის 14-16 ივნისს მიუნხენის საერთაშორისო კონფერენციაში, როგორც მომხსენებელი და სამეცნიერო კომიტეტის წევრი.

2019 წლიდან რევაზ გველესიანი არჩეულია ჟურნალის „International Journal of Global Sustainability (IJGS)“, Las Vegas, Nevada, USA – სარედაქციო კოლეგიის წევრად, ხოლო 2024 წლიდან საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ექსპერტად.

რევაზ გველესიანი 2006-2014 წლებში იყო თსუ აკადემიური საბჭოს წევრი, 2012-2016 წლებში კი საქართველოს ფინანსთა მინისტრის სათათბირო ორგანოს – მრჩეველთა საბჭოს წევრი. იგი დაჯილდოებულია ღირსების ორდენით, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის მედლით, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ოქროს მედლით, პაატა გუგუშვილის სახელობის მედლით და ფილიპე გოგიჩაიშვილის სახელობის მედლით.

ბატონი რევაზი ჩინებული მეოჯახეა, ჰყავს მეუღლე - ლამარა გოგბერაშვილი, პროფესიით ექიმი-პედიატრი და ორი ქალიშვილი.

ბატონი რევაზ გველესიანი ჩვენი ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიის წევრია 2006 წლიდან, მას მრავალი საინტერესო სტატია აქვს გამოქვეყნებული ჩვენს ჟურნალში და ყოველთვის აქტიურად თანამშრომლობს რედაქციასთან. ჟურნალის სარედაქციო საბჭოს სახელით ვულოცავთ ბატონ რევაზს საიუბილეო თარიღს და ვუსურვებთ ჯანმრთელობას, ბედნიერებასა და კვლავაც მრავალ წარმატებას სამეცნიერო-პედაგოგიურ, საზოგადოებრივ და პირად საქმიანობაში.

ჟურნალის სარედაქციო საბჭოს სახელით,
ჟურნალ „The New Economist“
(ახალი ეკონომისტის) მთავარი რედაქტორი
ლოიდ ქარჩავა

The New *ახალი* **ECONOMIST ეკონომისტი**

International Precise and Review Scientific-Practical Magazine

Continues taking articles according to this requests:

1. Text must be gathered in Word, size of Sylfaen font 12, interval between lines - 1.5, borders in right and left side- 3 and 2sm. Also, up and down borders- 2.5 and 2.5sm. Text must be picked up without transferring. Tables should be in JPEC. The minimal size of article is 5pages of A4 format.

2. The first name of author; last name, scientific rank and post, coordinates (telephone number, e-mail), electronic version of photo in JPEG.

3. The article must have abstract in Georgian and English languages. The size should be 120-150 words, it must be picked up in Sylfaen and in Times New Roman, size of font-12. Scientific article must have list of used literature.

4. The article will published in English, Russian, German and France languages. So, it is also our request to prepare reziume in Georgian, Egnlish and Raussian languages too.

The price of article's publication is- one page of journal 10 GEL (Lari) or 5 USD. And auhor will pay this price after getting positive respond. Also, the price of journal is 10 GEL (Lari) or 5 USD.

5. The price of publication article, buying journal and subscription fee could be payed in Ltd. LOI's account: identification code – 204439296, the account number- GE33LB0113168905809000,, "liberty bank", central of- fice, bank code LERTGE22.

Our coordinates:

e-mail: loidk@yahoo.com; www.neweconomist.com.ge; www.loi.com.ge

Tel: 299 05 76; 555 277 554; 558 944 800.

PS. Giving articles with papres or CD-s, is not necessary.

საერთაშორისო რეფერირებადი და რეცენზირებადი სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი

სტატიების მიღება შემდეგი მოთხოვნების გათვალისწინებით:

1. ტექსტი აკრეფილი უნდა იყოს Word-ში, Sylfaen-ში, შრიფტის ზომა 12, ინტერვალი სტრიქონებს შორის - 1,5, ველების დაშორება მარჯვენა-მარცხენა მხარეს 2 და 3 სმ. შესაბამისად, ზედა და ქვედა – 2,5 და 2,5სმ. ტექსტი უნდა აიკრიფოს გადატანების გარეშე. ცხრილები გადაყვანილი JPEG-ში. სტატიის მინიმალური მოცულობა უნდა იყოს 5 გვერდი A4 ფორმატის.

2. ავტორის სახელი, გვარი, სამეცნიერო წოდება და თანამდებობა, საკონტაქტო კორდინატები, (ტელეფონები, ელ.ფოსტა), სურათის ელექტრონული ვერსია JPEG-ში;

3. სტატიას უნდა ახლდეს ანოტაცია ქართულ და ინგლისურ ენებზე, მოცულობით 120-150 სიტყვა, აკრეფილი შესაბამისად Sylfaen-ში და Times New Roman-ში, შრიფტის ზომა 12. სამეცნიერო სტატიას უნდა დაერთოს გამოყენებული ლიტერატურის სია.

4. სტატია იბეჭდება ინგლისურ, რუსულ, გერმანულ და ფრანგულ ენებზეც. ნებისმიერ შემთხვევაში, აუცილებელი მოთხოვნაა, რეზიუმე მოგვანოდოთ ქართულ, ინგლისურ და რუსულ ენებზე.

სტატიის გამოქვეყნების ღირებულება შეადგენს - ჟურნალის ერთი გვერდი 10 ლარი, რომელსაც ავტორი გადაიხდის დადებითი რეცენზიის მიღების შემდეგ, ხოლო ჟურნალის ღირებულება – 10 ლარი.

5. სტატიის გამოქვეყნების, ჟურნალის შეძენისა და/ან გამოწერის ღირებულების გადახდა შესაძლებელია შპს "ლოი"-ს ანგარიშზე: საიდენტიფიკაციო კოდი 204439296, ანგარიშის ნომერი E33LB0113168905809000, სს "ლიბერთი ბანკი", ბანკის კოდია LERTGE22.

ელექტრონული ფოსტა: loidk@yahoo.com; www.neweconomist.com.ge; www.loi.com.ge

ტელ: 299-05-76; 555 277 554; 558 944 800.

PS. სტატიების მონოდება ფურცლებით ან CD-ით აუცილებელი არ არის.

www.neweconomist.com.ge

E-mail: editor@neweconomist.com.ge